

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÇAĞ TARİHİ A.B.D.**

**ANONİM SÜRYANİ VAKAYİNAMESİNE GÖRE
I. HAÇLI SEFERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Ali ÖNGÜL**

**HAZIRLAYAN
Sebahattin ÇELİK**

MANİSA 2006

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÇAĞ TARİHİ A.B.D.**

**ANONİM SÜRYANİ VAKAYİNAMESİNE GÖRE
I. HAÇLI SEFERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**Danışman
Doç. Dr. Ali ÖNGÜL**

Üye

Üye

Prof. Dr. Nadir Özkuyumcu

Doç Dr. Kenan Erdoğan

İÇİNDEKİLER

Abstract.....	6
Kısaltmalar.....	7
ÖNSÖZ.....	8

GİRİŞ

1-Konunun Seçimi ve Çalışmada Takip Edilen Yol.....	10
2- Klasik Kaynaklar ve Araştırma Eserler	11
a. Süryani Vakayinameciliği ve Anonim Süryani Vakayinamesi.....	12
b. Klasik Eserler.....	17
c. Araştırma Eserleri.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ İSLAM VE HİRİSTİYAN ÂLEMİNİN GENEL DURUMU

1- Haçlı Seferleri Öncesi İslam Dünyasının Siyasî ve Sosyal Yapısı.....	25
2- Haçlı Seferleri Öncesi Hıristiyan Dünyasının Siyasî ve Sosyal Yapısı.....	32
3- Sebepleri ve Sonuçları ile Haçlı Seferlerinin Değerlendirilmesi.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

METNİN TERCÜMESİ ve TAHLİLİ.....	42
----------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

a. Tarihlemeler ve Kronolojik Açıdan Değerlendirme.....	105
b. Şahıs isimleri ve Biyografik Açıdan Değerlendirme.....	107
c. Yapılan Yorumlamalar Açısından Değerlendirme	110
d. Verilen Bilgiler Açısından Değerlendirme	113
SONUÇ.....	118
BİBLİYOGRAFYA.....	120
METİN.....	131
RESİMLER ve HARİTALAR.....	166

ABSTRACT

Phd Thesis; Sebahattin ÇELİK

This study researches, “The First Crusades from an Anonimous Syriac Chronicle” and contains the period between years of 1097 and 1132.

After the death of Sultan Malikshah in the year 1092, States of Islam came in a chaos. In the year 1097, when the Roman Emperor Alexius in Constantinople, The Egyptian Afdal was in Jerusalem. Alexius made an alliance with the Frankish Leaders. Thus all the peoples of Italy and Spain and even the distand Frankish nation began to move to Asia. At this time many kings and chiefs of the Franks with big armies, got ready. There were four kings leaders of armies, Godfrey, Baudouin, Bohemund, Saint Gilles with many bishops and monks. They Established States at Edessa, Antioch, Tripoli and Jerusalem. However, a brave Warrior, The emir Mawdud, Danishmand, Tughtagin and Sokman, İll Ghazi, Balaq sons of Artuk, komplitated with Crusades. They prevented spreading of Crusades to east and Anatolia. They took the restof Crusades leaders and banned their activites.

Key Words; Alexius, Crusades, Frankish, Godfrey, Baudouin, Bohemund, Saint Gilles, Edessa, Antioch, Tripoli, Jerusalem, Danishmand, Mawdud, Tughtagin, Sokman, İll Ghazi, Balaq.

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
b.	bin
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
C.B.Ü.	Celal Bayar Üniversitesi
çev.	Çeviren
DGBİT	Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi
ed.	editör
Eğt.	Eğitim
F.Ü.	Fırat Üniversitesi
h.	hicrî
haz.	Hazırlayan
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
m.	miladî
mad.	Maddesi
Nşr.	Neşreden, neşriyat
R.H.C.	Receuil des Historiens des Croisades
s.	sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	Tercüme
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve devamı
yay.	Yayınları, yayınevi

ÖNSÖZ

Gerek Hıristiyan âlemi açısından ve gerekse İslam âlemi açısından, Ortaçağın en önemli dönüm noktalarının başında Haçlı Seferleri gelir. Dokuz büyük seferi kapsayan, 1096'da başlayıp, son Haçlı merkezi olan Akka'dan 1291 yılında temizlenmelerine kadar, yaklaşık 200 yıl süren bir süreçtir. Bu dönem, İslam âlemi için âdeta yıkım olmuştur. Emevî, Abbasî ve Selçuklu dönemlerinde Ortadoğu'da oluşturulan kültür ve medeniyet havzası yok edilmiştir, Anadolu'daki Türk hâkimiyetine ise büyük bir darbe vurulmuştur. Bu sürecin siyasî, askerî, iktisadî, dinî ve sosyal neticeleri, bölgede etkilerini uzun süre sürdürmüştür.

Ortaçağ Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tez konusu üzerinde düşünürken, Haçlı Seferlerinin önemi hep ön planda olmuştur. Özellikle Batı'da Haçlı Seferleri her yönüyle ele alınıp çalışılmıştır. Ülkemizde de hatırı sayılır derecede, özellikle siyasî ve askerî açıdan bu konu üzerinde çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Konu üzerinde araştırmalarımız devam ederken, son yıllarda özellikle Prof. Dr. Işın DEMİRKENT'in tercüme edip yayınladığı Bizans kaynakları dikkatimizi çekti¹. Bu tür çalışmalar, Türk tarihçileri için son derece önemlidir. Haçlı Seferlerini konu edinen gerek Batılı ve gerekse İslam kaynakları, konunun uzmanlarınca biliniyor ve çalışmalarda da kullanılıyordu. Bu konudaki araştırmalarımız yoğunlaşınca, Anonim Süryani Vakayinamesi adlı "tahriç" eser dikkatimizi çekti. Birinci ve İkinci Haçlı Seferi'ni konu edinen ve bu eser², son yüzyılda Haçlı Seferleri üzerinde çalışan tüm Batılı araştırmacılar tarafından kullanılmıştır.

Böyle bir eseri, hem Türkçe'ye kazandırmak, hem de tahkikli bir çalışmayla Türk akademisyenlerinin istifadesine sunmak, bizde bu eseri tez konusu olarak seçme fikrini doğurdu.

¹ Örneğin, Mikhail Psellos'un Khronographia'sı (TTK, Ankara, 1992) ; Niketas Khoniates'in Historia'sı, (İstanbul -1206).

² Eser hakkındaki teknik bilgi Giriş Bölümü'nde kaynaklar tanıtılırken verilmiştir.

Çalışmamızın Giriş Bölümü'nde, konunun seçimi, çalışmada takip edilen metot ve başta Anonim Süryani Vakayinamesi olmak üzere, çalışmada kullanılan kaynaklar ve araştırma eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmamızın Birinci Bölümü'nde sebepleri ve sonuçları ile Haçlı Seferleri'nin bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Tezimizin iskeletini teşkil eden İkinci Bölüm'de ise, Anonim Süryani Vakayinamesi'nin 1. Haçlı Seferi'ni içeren metni üzerinde tahkik çalışması yapılmıştır.

Çalışmamızın değerlendirme kısmı, öngördüğümüzden de kapsamlı bir hal alınca, onu da bir bölüm halinde düzenledik.

Bu çalışmada, özellikle Giriş Bölümü'nün yazımında kaynak ve bilgi açısından desteğini, gördüğüm hocam Prof. Dr. Mehmet ÇELİK'e, bilgi ve görüşlerinden istifade ettiğim Yrd. Doç. Dr. Emin KIRKIL'a, tez çalışmamın her safhasında beni yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Ali ÖNGÜL'e şükranlarımı sunarım.

Sebahattin ÇELİK

GİRİŞ

1. Konunun Seçimi ve Çalışmada Takip Edilen Yol

Yüksek lisans tez konusu üzerinde yaptığımız önaraştırmanın neticesinde, Haçlı Seferleri üzerinde çalışma yapmaya karar verdik. Yüksek lisans süresini gözönüne alarak, bu son derece geniş ve hacimli konuyu sınırlandırmak ve bir yönü ile ele alıp incelemenin uygun olacağını düşündük. Bu nedenle de, Haçlı Seferleri içerisinde gerek katılımı ve gerekse sonuçları bakımından en önemlisi olan I. Haçlı Seferi'ni konu olarak seçmeye karar verdik.

I. Haçlı Seferi üzerinde yapılan çalışmaları uzun süre inceledikten sonra şu kanaate vardık: Özellikle Batı'da yapılan çalışmalarda, I. Haçlı Seferi diğerlerine göre üzerinde en çok durulan, sebep ve sonuçları itibariyle en fazla irdelenen seferdi. Bu araştırma esnasında, konu üzerinde dikkatimizi çeken şey, ağırlıklı olarak Batılı kaynakların kullanılmasıydı. Hatta denilebilir ki, Doğulu kaynaklar ve özellikle İslam kaynakları birçok yerde ya hiç kullanılmamış ya da sıradan atıflarla geçiştirilmişti. İslam tarihçilerinin konu hakkındaki tahlilleri görmezden gelinmişti. Bu akibete maalesef dönemin Şark kaynakları arasında önemli bir yer işgal eden Süryani kaynakları da uğramıştı.

Batılı araştırmacıların bu anlayışı, bizi Şark kaynakları üzerinde daha ciddi düşünmeye sevketti. Gerek I. Haçlı Seferi ve gerekse bu konuda malumat veren Şark kaynaklarını incelerken, Anonim Süryani Vakayinamesi adlı eser dikkatimizi çekti. Gerek Batılı araştırmacılar ve gerekse ülkemizde konu ile ilgili araştırma yapan akademisyenlerin bu esere sık sık atıf yaptıklarını gördük. Bu tesbit, bizde eser üzerinde tahkikli bir çalışma yapma düşüncesi doğurdu. Böylece I. Haçlı Seferi'ne hem bir Şark eserinin penceresinden bakacak, hem de bu önemli eseri bilim âlemine kazandıracaktık.

Vakayiname'yi temin etme çalışmalarımız esnasında, eserin "tahriç" olduğunu tesbit ettik. Tahriç olmasına rağmen, konu üzerinde çalışan Batılı bilim adamlarının sık sık atıflarda bulunduğu bu eser önemliydi ve akademik hayatımıza kazandırılmalıydı.

Anonim Süryani Vakayinamesi'ni tez konusu olarak seçince, çalışmada şöyle bir yol takip ettik: Özellikle titiz bir çalışmayla bu eseri Türkçe'ye çevirdik. Tercümede mümkün olduğunca metnin özünü bozmadan sade ve anlaşılır bir dil kullandık. Daha sonra konu ile ilgili ana kaynak ve araştırma eserlerini temin ettik. Bu kaynak ve araştırma eserlerinde I. Haçlı Seferi ile ilgili bilgileri fişledik. Bu aşamadan sonrada tahkikli çalışmamızı yaptık.

Bu çalışmamızda, araştırmamızın her sayfasında görüldüğü gibi, müellifin gerek kronolojide ve gerekse isimlerde yaptığı hatalar düzeltilmiş; anlattığı olayların eksik yönleri tamamlanmış, hatalı bilgileri de giderilmiştir. Ana metnin başlangıç ve bitiş yerlerini belirtmek için köşeli parantez içinde sayfa numaraları verilmiştir. Ayrıca müellifin kullandığı Yunanî tarihlerin parantez içerisinde Milâdî ve Hicrî karşılıkları belirtilmiştir. Okuyucu açısından bir karışıklığa meydan vermemek için şahıs ve yer isimleri de İslam kaynaklarında ve bugün kullanılan şekilleriyle parantez içinde gösterilmiştir.

Sayfa sayfa yapılan bu tahkikli araştırmanın sonunda, bir de toplu değerlendirme verilmiştir. Çalışmanın bir nevi sonucunu teşkil eden bu kısım, öngördüğümüzden daha hacimli olunca, onu da bir bölüm olarak değerlendirmeyi uygun gördük.

Çalışmamızın en sonuna da araştırmalarımız boyunca kullandığımız kaynak, tetkik eser ve makalelerden oluşan bir bibliyografya ile konu ile ilgili resim ve haritalar koyduk.

2. Klasik Kaynaklar ve Araştırma Eserler

Çalışmamızda kullandığımız kaynakları iki ana başlık altında tasnif edebiliriz: Kronikler ve klasik eserler, araştırma eserleri. Genel olarak konumuz açısından kroniklerin, klasik eserlerin ve araştırma eserlerinin ana hatlarıyla bir değerlendirmesini vermeden, çalışmamızın iskeletini teşkil eden Anonim Süryani Vakayinamesi ve bağlantılı olarak Ortaçağ'da Süryani Vakayinameciliği üzerinde duralım.

a. Süryani Vakayinameciliği ve Anonim Süryani Vakayinamesi

Süryanca, Sami dil ailesinin en önemli ve en eski dillerinden biri olan Aramca'nın bir diyaleğidir³. Aramiler, Hristiyanlığı kabul etmeden önce de bu dille önemli edebî ve felsefî eserler kaleme almışlardır⁴. Hristiyanlığı kabul ettikten sonra⁵, bölgede kurulan okullarda V. yüzyıla kadar Grekçe ile beraber ibadet ve eğitim dili olarak da kullanılmaya başlanmıştır⁶. 451 Kadıköy Konsili'nden sonra Bizans Kilisesi ile şiddetlenen mezhep çatışmaları sonucunda⁷, milliyetçilik duygularının da körüklenmesiyle başta Urfa, Harran ve Nusaybin akademilerinde olmak üzere, manastırlar dâhil bölgede ibadet ve eğitim alanında Grekçe terk edilerek, sadece Süryanca kullanılmaya başlanmıştır⁸.

V. yüzyıla kadar Süryanilerin kaleme aldıkları eserlere bakıldığında bunların ağırlıklı olarak ilahiyat ve felsefe sahasında olduğu görülür. Ancak V. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan teolojik ve kristolojik münakaşalarla beraber, dinî-polemik özellikli eserlerin de çoğaldığı müşahade edilmektedir. Bu aşamada su yüzüne çıkan mezhep çatışmaları bir yandan kitle katliamlarına dönüşürken⁹, bir yandan da bu heretik fikirlerin yok edilmesi için kitap ve kütüphane tahribatlarını gerçekleştirmiştir¹⁰. Gerek Bizans Devlet Kilisesi ile Doğu Hristiyanlığı arasında ve gerekse bizzat Süryaniler arasında meydana gelen teolojik ihtilaflar, parçalanmalara sebep olmuş ve önemli siyasi neticeler de doğurmuştur¹¹. Konumuzun dağılmaması için bu sürecin siyasi neticeleri üzerinde durmayacağız, ancak

³ Mehmet Çelik, **Süryanca Dilbilgisi**, F.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay. No:3, Elazığ-1994, s. 25 vd. ; Ali M. Dinçol, "*Aramice*" **İA III**, TDV, İstanbul - 1991, s. 267-268. ; Eyyüp Tanrıverdi, "*Süryani Dili*", **Süryaniler ve Süryanilik II**, İstanbul-2005, s. 2.

⁴ Örnek olarak bkz. Judah Benzion Segal, **Edessa: Kutsal Şehir**, (Çev. Ahmet Arslan), İstanbul-2002, s. 29 vd.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi I**, İstanbul-1987, s. 33 vd.

⁶ Geniş bilgi için bkz. E. R. Hayes, **Urfa Akademisi**, (Çev. Yaşar Günenç), İstanbul-2002, s. 117 v.d. ; Albert Harrent, **Antakya Akademisi**, (Çev. Vedit İlmen), İstanbul-2003, s. 50 vd.

⁷ Mehmet Çelik, **Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri I**, İzmir-1999, s. 29 vd.

⁸ Hayes, s. 117 vd. ; Harrent, s. 50 vd.

⁹ Bkz. Mehmet Çelik, **Bizans Devletinin Antakya ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII. yüzyıllar)**, Antakya-1994, s. 4 vd.

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Çelik, "*Süryani Kaynaklarına göre İmparator Marcia'nın Büyük İskenderiye Kütüphanesini Yaktırması, (1 Ağustos 455)*", **F.Ü. Sos. Bil. Enstitüsü Dergisi**, Elazığ-2000, C. 10, s. 51-69.

¹¹ Mehmet Çelik, **Ortadoğu Mozaïği: Süryaniler-Nasturiler**, F.Ü., Ortadoğu Araştırmaları Merkezi yay. No: IV, Elazığ -1996, s. 23 - 53 vd.

bu siyasal sürecin doğurduğu Süryani Vakayinameciliği üzerinde özet bilgi vermeye çalışacağız.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, V. yüzyıla kadar Süryani din ve bilim adamları ağırlıklı olarak ilahiyat ve felsefe alanında eserler kaleme almışlardır. V. yüzyıldan itibaren yoğunlaşan teolojik ihtilaflar bir yandan dinî-polemik eserlerin yazılmasını zaruri hale getirirken, buna bağlı olarak gelişen siyasi olaylar da Vakayinamelerin kaleme alınmasını başlatmıştır. Hatta bölge metropolitleri bunu hem teşvik etmiş, hem de kabiliyet ve bilgilerine güvendikleri ruhanilere talimatlar vererek bunu yapmalarını istemişlerdir¹².

V. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanan Vakayiname yazıcılığı, Müslüman Arapların bölgeye gelişleri, Haçlı Seferleri ve bölgede Selçuklu hâkimiyeti döneminde de devam etmiş¹³, Osmanlı hâkimiyeti ile bölgede siyasal istikrar ve huzur tesis edilince, hızını kaybetmiş yerine ağırlıklı olarak ilahiyat eserlerine bırakmıştır.

V. yüzyıla XII. yüzyıl arasında gerek Bizans Devlet Kilisesi ile Doğu Hristiyanlığı arasında meydana gelen çatışmalarda ve gerekse V. yüzyıldan itibaren Süryaniler arasındaki teolojik ihtilaflardan doğan parçalanmalarda, kütüphaneler ve kitapların da çok büyük zarar gördüklerine yukarıda değinmiştik. Bu çatışma sürecinde, taraflar muarızlarının görüşlerini taşıyan kitapları bir yandan yok ederken, diğer yandan da muarızlarının görüşlerini çürütmek için dinî-polimik ağırlıklı kitaplar kaleme alıyorlardı. Bu karşılıklı kitap tahribatları, maalesef insanlık kültürü açısından son derece acı bir kayıptır. Örneğin Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında çok önemli bir yeri olan Arius'un¹⁴, Origen'in¹⁵, Samsatlı Pavlos'un¹⁶, Sabellius'un¹⁷, Marcellus'un¹⁸, Futinos'un¹⁹,

¹² Bkz. Adday Şer, **Siirt Vakayinamesi**, (Çev. Celal Kabadayı), İstanbul–2002, s. 25. ; Mşiha Zha, **Erbil Vakayinamesi**, (çev. Erol Sever), İstanbul–2002, s. 13.

¹³ Selçuklu döneminde kaleme alınan Süryani Mihayel ve bu Obnoyo'nun Kronikleri Türk tarihi açısından son derece önem arz etmektedir.

¹⁴ Bkz. T.E. Pollard, “*The Origios of Arianism*”, **Journal of Theological Studies IX-I**, Oxford - 1958, s. 103–111.

¹⁵ Bkz. K. Bihlmeyer-H. Tuchle, **Birinci ve Dördüncü yüzyıllarda Hristiyanlık**, (çev. A.Göral), İstanbul–1972, s.134.

¹⁶ Bkz. Çelik, **Süryani Kilisesi Tarihi I**, 64 vd.

¹⁷ Bkz. Abdulahad Davud, **İncil ve Salib**, İstanbul–1913, s. 219.

¹⁸ Bkz. Ignatios Yakub III, **Tarihü'l-Kenisetü's-Süryaniyetü'l-Antakiyye I**, Beyrut–1953, s. 254.

Makdunyo'sun²⁰, Apollinaris'in²¹ ... eserleri maalesef günümüze ulaşmamıştır. Ancak biz bunlar gibi yüzlerce önemli insanın anahatlarıyla görüşlerini, muarızlarının kaleme aldığı kitaplardaki "alıntı"lardan öğrenebiliyoruz. Bu durum, son yüzyılda bazı Batılı bilim adamlarını "tahriç" çalışmasına yöneltmiştir. Yani, taraf veya muarız, şu veya bu şekilde, çeşitli eserlerde yer alan ve belirli bir şahsa ait olan düşünce ve fikirler "tahriç" yoluyla bir araya getirilerek, ilim âlemine kazandırılmaya çalışılmıştır²². Bu konuda bazı örneklerden bahsetmek, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak açısından faydalı olacaktır. Örneğin, W.Cureton tarafından yayınlanan "**Ancient Syriac Documents Relative to the Earliest Establishment of Christianity in Edessa and the Neighbouring Countries**"²³, A. Vööbus tarafından yayınlanan **Syriac and Arabic Documents Regarding legislation relative to Syrian Ascetism**²⁴, Ologos Mission tarafından yayınlanan **Ancient Epidome of the Sacred Canons of the Eastern Orthodox Church**²⁵, Luise Abramovsky ve E.Goodman tarafından yayınlanan **A Nestorian Collection of Christological Texts**²⁶, H.J.Drijvers'in çeşitli bilgi, yorum ve değerlendirmelerle zenginleştirerek yayınladığı, belge ve kitabelerden oluşan "**old Syriac (Edessan) Inscriptions**"²⁷, **Some New Syriac Inscriptions and Archacological Findns from Edessa and Sumatar Harabesi**²⁸, yine aynı yazarın J.F.Healey'le beraber yayınladığı **The Old Syriac Inscriptions of Edessa and Osrhoene: Texts, Translations and commentary**²⁹, J.B. Segal'in yayınladığı **Some Syriac Inscriptions of the 2nd -3rd Century A.D.**³⁰ J.S. Assemani'nin yayınladığı **Bibliotheca Orientalis...** vs.dir.

¹⁹ Bkz. Ignatios Yakub III, C. I, s. 254.

²⁰ Bkz.Muhammed Ebu Zehra, **Hıristiyanlık üzerine Konferanslar**, (Çev. Akif Nuri), İstanbul-1978, s. 264. vd.

²¹ Bkz. W.H.C. Freen, **Rise of the Monophysite Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries**, Cambridge-1979, s. 113 vd.

²² Örnek olarak bkz. Mehmet Çelik, "**Hristiyanlıkta Tevhid-Teslis Mücadelesinde Bir Portre: Antakya Patriği Samsatlı Pavlos**", **Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri**, Ankara-2002, s. 225-237.

²³ London 1864.

²⁴ Stocholm, Estonizan the Tocnological Society in Exile 1960.

²⁵ Ed. By George Mastrantonis (yer ve tarih kaydı yok).

²⁶ Cambridge University Press 1972.

²⁷ Leiden 1972.

²⁸ BSOAS, 36, 1973.

²⁹ Leiden: Brill 1999.

³⁰ Bulletin of the Scholl of Oriental and Africian Studies, 16, 1954.

Gerek bu belge ve bilgilerin ve gerekse vakayinamelerin önemli bir kısmının yazarı da belli değildir. Bir kısmı, “bir mecmua içerisinde yer alan” ve çeşitli konuları ihtiva eden dökümanlardır. Süryani Vakayinamelerinin birkaçı hariç, diğerleri zaman içerisinde tahribata uğramış, kimisi eksik, kimisi yarım, kimisi birkaç sayfadan ibaret, bir kısmının yazarı dahi belli değildir. Bunlar içerisinde tam olarak kabul edilenlerin bile yazarları hakkında bilim adamları ihtilaf etmiş, kesin bir neticeye varamamışlardır³¹. Vakayinameleri isimlendirme hususunda ise konu daha karmaşık bir hal almış ve bazıları için nerede bulunmuşsa, oranın ismi verilerek, konu çözümlenmeye çalışılmıştır³². Bu dağınıklık ve kargaşa Süryani yazar ve din adamlarının da canını o kadar sıkmıştır, onlara o kadar üzüntü vermiştir ki, Süryani Patriği Mor İgnatios Afram I. Barsavm, konuyla ilgili bir eser kaleme almış ve adını “El-Lü’lü Mansur” koymuştur³³.

Süryani Vakayinameciliği hakkında bu açıklayıcı bilgilerden sonra şimdi de tez konusu olarak seçtiğimiz Anonim Süryani Vakayinamesi üzerinde duralım.

Anonim Süryani Vakayinamesi adıyla yayınlanan ve yazarı da belli olmayan “tahriç” eser, ilk önce ciddi olarak Fransız Oryantalist J.B.Chabot’un dikkatini çekmiştir. Chabot, 1800’lü yılların sonlarına doğru, çalışmalarını Süryani kronikleri üzerinde yoğunlaştırmıştır. Kırk yıla yakın sürdürdüğü bu çalışmalarında Süryani Mihayel’den, Tell-Mahroyo’ya kadar birçok Süryani vakayinamesini tıpkıbasımlarıyla, tahkikli basımlarıyla ve Fransızca tercümeleriyle ilim âlemine kazandırdı³⁴. Chabot’un bu vakayinameler üzerinde çalışmaları esnasında başta Süryani Mihayel, Bar Obroyo ve Tell-Mahroyo olmak üzere, birçok vakanüvistin kullandığı kaynaklar da dikkatini çekti. Bunlardan biri de “Abona³⁵” lakabıyla anılıyordu ve kendisinden alıntılar yapıyordu. Bu alıntılar, özellikle I. ve II. Haçlı Seferleri ile ilgili önemli ve doğru bilgileri içeriyordu.

³¹ Örnek olarak Mor Yeşua’nın Vekâyinâmesi üzerindeki münakaşalar için bkz. İgnatios Efrem I. Barsovm, **Saçılmış İnciler**, (çev. Zeki Demir), İstanbul–2005, s. 238–239.

³² Bunun en çarpıcı örnekleri Siirt ve Erbil Vakayinameleridir.

³³ Bu eser “Saçılmış İnciler” adıyla dilimize çevrilmiştir.

³⁴ J.B.Chabot’un Pariste yayınladığı Mor Mihayel Rabo, Kthobo dı-Makesbonus Zebne (tıpkı-tahkikli basım, 3.cilt, 1899), aynı eserin tercümesi, Chronique de Michel le Syrien, Patriarche Jacobite d’Antioche (1166–1199), C. 4, 1904, yine Chabot’un tahkikli - tıpkı basım olarak yayınladığı Mor Diyonsios Tel-Mahroyo’nun Mahıtbonuso, Paris–1895. Aynı eserin tercümesi, Chronique De Densy De Tell-Mahre, Paris–1895.

³⁵ Ruhanî Peder demektir.

Ancak ne yazarın adı belliydi, ne de eserin isminden bahsediliyordu. Fakat bilgiler çok önemliydi. Chabot, bu alıntıları topladı ve “Chronicon (Syriacum) ad’unum chr, 1203/4 pertinens” başlığıyla 1918’de Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium’da, Paris’te yayınladı. Chabot, tahriç yoluyla bilim âlemine kazandırdığı esere tam bir isim de koyamadı. Çünkü yazarı da belli değildi, eserin ismine de ulaşamadığı gibi, en ufak bir imaya da rastlamamıştı. İngiliz Oryantalist A.S. Tritton, Chabot’un ulaşamadığı bilgilere ulaşım ümidiyle Süryani kronikleri üzerindeki çalışmalarını yıllarca sürdürdü ancak, o da bir neticeye varamadı. Sonunda bu tahriç esere Anonim Süryani Vakayinamesi adını koyarak, “The First and Second Crusades From An Anonymous Syriac Chronicle” adıyla Londra’da Journal of the Royal Asiatic Society’de, 1933 yılında yayınladı. Tritton’un bu çalışmasına H.A.R. Gibb tarafından bazı dipnotlar eklenmiştir. Bu dipnotlar Yunanî takvim, bazı kronolojik hatalar ve isimlerle ilgilidir³⁶.

Anonim Süryani Vakayinamesi’nin, birçok Süryani vakayinamesinden farklı önemli bir özelliği de vardır. Genel olarak Süryani vakayinameleri, verdikleri genel tarihi bilgiler ve yazıldıkları dönemlerdeki siyasal olayları nakletmenin yanı sıra, Hıristiyan âleminde cereyan eden dinî olayları, kendi kiliselerinde meydana gelen olumlu ve olumsuz gelişmeleri, önemli din adamlarının hayat hikâyeleri ve yazdıkları eserleri, kiliseye yaptıkları hizmetleri vs. de bol bol naklederler. Bu genel anlayışın aksine Anonim Süryani Vakayinamesi, siyasi ve askeri açıdan yalın bir tarihi kaynak olarak kabul edilebilir. Bu açıdan son derece önemlidir. Yazarın, vakayinamesini hazırlarken hangi yazılı kaynaklardan faydalandığı hususunda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak olayları ana hatlarıyla doğru olarak anlatması, yazarın yazılı kaynaklar kullandığını, hatta bunları yer yer analiz ederek, doğru bilgileri bu kaynaklardan süzerek çıkardığı anlaşılmaktadır. Eserde yer alan isim ve kronoloji hataları ise, yazarın kendisinden mi kaynaklanmaktadır, yoksa kullandığı yazılı ve şifahi kaynaklardan mı kaynaklanmaktadır, bu bilinmemektedir.

³⁶ Anonim Süryani Vakayinamesi’nin Journal of the Royal Asiatic Society’nin ocak 1933 sayısının 69-/01 sayfaları arasında I. Bölümü, aynı yılın Nisan sayısının 273–305 sayfaları arasında da II. Bölümünü yayınlanmıştır.

Yazarın, Hıristiyanlığın bir mezhebine mensup oluşu ve yer yer kendi teolojik dünya görüşü penceresinden olaylara bakışı, onları tahlil edişi farkedilse de, birçok konuda Batılı tarihçilerin çoğundan daha objektif olduğu söylenebilir.

Bu çalışmamızın, Ortaçağ tarihi alanında, özellikle Şark kaynaklarının önemine, Türk akademik camiasının dikkatinin yoğunlaşmasına katkı sağlayacağını ümid ediyoruz.

b. Klasik Eserler

Ortaçağ tarihi üzerinde çalışan bir araştırmacının en büyük problemi, o dönemin kaynaklarında yer alan bilgilerin ne kadar sağlıklı olup olmadıkları meselesidir. Bu nedenle tarih metodolojisi açısından kaynağın içindeki bilgilerin ne derece gerçeği yansıttığı meselesi, son derece önemli ve araştırılan konu açısından da hayati önemi haizdir. Bu noktadan hareketle denilebilir ki, kaynak kritiği, Ortaçağ tarihi sahasında çalışan bilim adamlarının en önemli problemlerinden biridir.

Sevinerek belirtelim ki, son yüzyılda bu konuda oldukça önemli mesafeler katedilmiştir. Gerek Batı'da ve gerekse İslam âleminde Ortaçağ klasik kaynaklarının bir yandan tıpkıbasımları, bir yandan tahkikli basımları ve bir yandan da çeşitli dillere tercüme yapılmıştır. Bu çalışmalar, araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamıştır. Ancak bu tür çalışmalar, araştırmacı açısından tüm problemlerin ortadan kalktığı anlamına gelmez. Bu tür çalışmalarla sözkonusu eserlerdeki maddi hataların önemli bir kısmı giderilmiş olmasına rağmen, Ortaçağın bu klasik eserleri bilimsel açıdan, hâlâ büyük sıkıntılar taşımaktadır. Şurası unutulmamalıdır ki, nihayetinde tarihçi de bir insandır. Belirli bir kültür çevresinde yetişmiştir. Ruhu, beyni ve dünya görüşü o kültür çevresinin etkisinde şekillenmiştir. Bu nedenle birçok olayı, özellikle siyasî ve dinî karakteri olan olayları, hep bir kültürel gözlüğün penceresinden bakarak değerlendirmiş olma ihtimali çok yüksektir. Hele hele bu tarihçi, ciddi bir dinî eğitim almışsa, hatta bir din adamı kimliği varsa veya siyasî hayatı söz konusuysa, taraf olduğu olayları ele alışı, aktarışı, yorumlayışı üzerinde çok ciddi durmak kaçınılmazdır. Bu nedenle kaynak kritiğine gitmek,

yazarın bu özelliklerini göz önüne alarak anlatım ve yorumlarına mesafeli yaklaşmak, bir araştırmacının ihmal edemeyeceği konuların başında gelir.

Çalışma konusu olarak seçtiğimiz Anonim Süryani Vakayinamesi için de bu tehlikeler sözkonusudur şüphesiz. Zaten bu çalışmanın birinci derecedeki amacı da, eserin müsbet-menfi bu yönlerini tahkikli bir çalışmaya tabi tutarak, vakayinameyi Türk akademik hayatına kazandırmaktı. Bu tahkikli çalışmada kullandığımız Ortaçağ klasik kaynaklarının özellikle “çağdaş” olanlarını seçtik. Yüksek lisans tez süresinin ve ülkemiz kütüphane imkânlarının elverdiği ölçüde çalışmamızda kullandığımız kaynakların bizce önem arzeden belli-başlı olanlarını, konumuz açısından kısaca değerlendirmeyi faydalı buluyoruz.

Anonim Süryani Vakayinamesi üzerindeki tahkikli çalışmamızda kullandığımız eserlerin başında önemli bir yeri olan **İbnü'l-Kalânisi**'nin³⁷ “**Tarih-i Dımaşk**”ı gelir³⁸.

Eserin konumuz açısından önemi, Fatimîler, Karmatîler, Abbasîler, Büveyhîler, Selçuklular, Börîler, Zengîler ve İsmailîler'in yanısıra haçlılarla ilgili önemli bilgileri de ihtiva etmesidir. Yazarın ciddi bir eğitim almasının yanısıra, devlet kademelerinde Divanü'r-Resâil ve'l-İnşa, Divanu'l-Haraç gibi önemli görevlerde bulunması, Dımaşk şehrinin valiliği gibi siyasî ve idarî vazifeler deruhte etmesi, O'nun sıradan bir tarihçi olmadığını göstermektedir. Bu nedenle olayları tahlil edişi, olayların arkasındaki siyasî, ekonomik, dinî ve sosyal sebepleri analizi, sıradan bir tarihçinin çok üzerindedir. Özellikle konumuz açısından müellifin kaleme aldığı olayların önemli bir kısmının kendi döneminde cereyan etmesi, kendisinin bunlara bizzat şahadet etmesi, eserin I. ve II. Haçlı Seferleri

³⁷ İbnü'l-Kalânisi'nin tam adı; Ebu Ya'la er-Reisu'l Ecel Mecdü'r-Rüesâ el-Amid Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî et-Temimî'dir.

³⁸ İbnü'l-Kalânisi'nin bu önemli eseri iki ana bölümden meydana gelmektedir. Eserinin birinci bölümüne Karmatilerin Dımaşk'ı işgal ettiği h. 360 (m. 971) yılı olaylarını anlatarak başlamaktadır. Eserin birinci bölümü h. 441 (m. 1049) yılına kadar daha çok valileri ve Dımaşk'ta cereyan eden olayları ihtiva etmektedir. Eserin ikinci bölümü h. 458 (m. 1066) ile h. 555 (m. 1160) yılları arasında Dımaşk'ta cereyan eden olayları ihtiva etmektedir. İkinci bölümde ayrıca Irak, İran, Mısır ve Kuzey Afrika'da cereyan eden olaylara yer verilmektedir.

hakkında verdiği bilgilerin değerini daha da arttırmaktadır. Müellifin h. 465–555, m. 1073–1160 yılları arasında yaşadığı, I. ve II. Haçlı Seferleri³⁹’nin de bu tarihler arasında vukubulduğu, bu iki seferin de en önemli olaylarının bu coğrafyada cereyan ettiği gözönünde bulundurulmalıdır. Binaenaleyh, müellifin hadiselerin cereyan ettiği bu dönemde ve bu coğrafyada, devletin önemli makamlarında görev üstlenmiş olması, eserin çalışma konumuz açısından önemini bir kat daha arttırmaktadır. Özellikle, Tuğtekin’in Dımaşk’a atabek olarak tayininden⁴⁰ sonraki olayların, müellif tarafından düzenli olarak tutulduğu göze çarpılmaktadır. Hatta yazar, şehrin erzak, silah, mühimmat, sicil, imar faaliyetleri, teşkilatlar, sosyal hayat ve diğer komşu vilayetlerle ilgili bilgiler de vermektedir ki, konumuz açısından karanlıkta kalan birçok noktanın aydınlanmasına büyük katkılar sağlamaktadır. Bu açıdan da eser, Batı’lı kaynaklarda yeralmayan çok hayati bilgiler taşıması bakımından da önem taşımaktadır⁴¹. İbnü’l-Kalanisî’nin bu özellikleri, eserinin Haçlı Seferleri üzerinde çalışan gerek Batılı ve gerekse Doğulu araştırmacıların vazgeçemedikleri temel kaynakların başında yazılmasını sağlamıştır.

Çalışmamızda kullandığımız önemli eserlerden biri de, **Tarih-i Azimî**’dir⁴². Azimî, Halep’te medrese muallimliği yapmış, bir taraftan devrin bilimleri ile iştigal ederken diğer taraftan da elimizdeki mevcut tek eseri olan “*Tarihi’l-Azimî*” yi kaleme almıştır⁴³. Eserin konumuz açısından önemi, genel vakayiname türünde, muhtasar olarak telif edilmesi, Abbasî halifelerinden el-Muktefî Liemrillah devrinin sonuna kadar (h. 555 / m. 1160) cereyan eden çeşitli olayları kapsamasıdır. Eserde, peygamberler tarihi, Hulefâ-i Râşidin, Emevîler, Abbasîler, Fatımîler, Büveyhîler, Endülüs Emevîleri, Haçlılar, Selçuklular ve diğer Türk beylikleri hakkında kıymetli bilgiler verilmektedir. Müellif,

³⁹ I. Haçlı Seferi 1096 – 1101 yılları arasında, II. Haçlı Seferi ise 1047 – 1149 yılları arasında cereyan etmiştir.

⁴⁰ Atanma tarihi h. 497- m. 1104 yılıdır.

⁴¹ Abdülkerim Özeydın, “*İbnü’l-Kalanisî*” **İA XXI**, TDV, İstanbul - 2000, s. 99–100.

⁴² Azimî’nin tam adı; Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Nizar el-Azimîdir, h. 483 (m. 1090 / 91) yılında Halep’te dünyaya gelmiştir. O’nun ölüm tarihi ile alakalı kesin bir bilgi mevcut değildir. Mükrimin Halil Yınanç onun h. 571 (m. 1175) yılında vefat ettiğini belirtmektedir. Bkz. Ali Sevim, “*Azimî*”, **İA IV**, TDV, İstanbul 1991, s. 330–331.

⁴³ Azimî’nin günümüze kadar ulaşmamış olan üç eseri daha vardır. Bunlardan birincisi *el-Muvassal Ale’l-Asli’l-Mavsil* adlı eseridir. İkincisi *Tarih-i Haleb* dir. Üçüncüsü ise *Kitabu’s-Semere* dir. bkz. Ali Sevim, **Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (h. 430 – 538 = 1038/39 – 1143/44)**, TTK, Ankara 1988, s. VII- XIV.

Haçlı Seferlerinin cereyan ettiği coğrafyada yaşamış (h. 483 / m. 1090 - h. 571 / m. 1175) ve müşahede ettiği olayları kaleme almıştır. Özellikle konumuz açısından müellifin kaleme aldığı olayların önemli bir kısmının kendi döneminde cereyan etmesi, kendisinin bunlara bizzat şahadet etmesi, eserin I. ve II. Haçlı Seferleri hakkında verdiği bilgilerin değerini daha da arttırmaktadır⁴⁴.

İbnü'l-Esir'in⁴⁵ **el-Kâmil fi't-Tarih** adlı eseri, çalışmamızda sık sık müracaat ettiğimiz diğer bir kaynaktır⁴⁶. Yazar'ın Haçlı Seferleri'nin devam ettiği dönemde doğması(h.555 / m.1160)⁴⁷, hem dönemin psikolojisini yaşamasına, hem de birçok olayın görgü şahitlerini dinlemesine ve Haçlı Seferleri'nin sebep olduğu tahribatı yakından müşâhede etmesine imkan sağlamıştır. Özellikle Musul Atabek'inin yakın ilgisine mahzar olup, diplomatik görevler icra etmesi, bu vesile ile seyahatler yapması, gittiği yerlerde kütüphanelerden faydalanması, kendisine önemli miktarda belge toplama fırsatı doğurmuştur. Ortaçağ İslam Tarihi kaynakları arasında Haçlı Seferleri'nin İslam dünyasında meydana getirdiği kaosu, yaptığı insanî ve kültürel tahribatın boyutlarını aktarması açısından, çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle Haçlı Seferleri üzerinde çalışan araştırmacılar için vazgeçilmez kaynakların başında gelmektedir⁴⁸. İbnü'l-Esir'in bu eserinden, çalışmamızda en çok kronolojik hataların düzeltilmesinde, eksik ve yanlış tarihi bilgilerin tamamlanmasında ve tashihinde yararlandık⁴⁹.

Çalışmamızda kullandığımız diğer bir önemli kaynak da Şemsüddin Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu b. Abdullah Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin **Miratü'z-Zaman fi Tarihi'l-Ayan** adlı eseridir. Sıbt İbnü'l-Cevzî, tıpkı Azimî gibi, İbnü'l-Esir gibi, Haçlı

⁴⁴ 1998 yılında eserin, Selçuklularla ilgili kısmı olan ve h. 430-538 yıllarını kapsayan bölümü, Ali Sevim tarafından yayınlanmıştır.

⁴⁵ İbnü'l-Esir'in tam künyesi, Ebu'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî'dir.

⁴⁶ İbnü'l-Kesir'in el-Kâmil fi't-Tarih adlı önemli eseri ilk olarak 1851-1876 yılları arasında Tornberg tarafından Leiden'de dört cilt halinde basılmıştır. Daha sonra Mısır'da 1873 yılında Bulak matbaasında iki baskısı yapılmıştır.

⁴⁷ Doğum yeri Cezire-i İbn-i Ömer'dir.

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. M. Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları, Tarih ve Müverrihler**, İstanbul-1991, s. 151-162.

⁴⁹ Bu kıymetli eser, A. Özaydın ve A. Ağırakça tarafından İslam Tarihi el-Kamil fi't-Tarih Tercümesi (İstanbul -1987) adıyla dilimize kazandırılmıştır.

Seferleri'nin cereyan ettiği zaman diliminde yaşamış⁵⁰, hatta Eyyûbiler ile Haçlılar arasında cereyan eden Nablus savaşına bizzat iştirak etmiştir. Bu nedenle, Haçlı Seferleri'nin psikolojisini, tahribatlarını, İslam dünyasının maruz kaldığı kaosu en iyi anlayan, yorumlayan kaynakların başında gelmektedir. Eserin Haçlı Seferleri ile alakalı bir bölümü Muntehab min Miratu'z-Zaman adıyla 1884 yılında Paris'te yayınlanmıştır. Daha sonra 1101-1257 yılları arasında cereyan eden olayların anlatıldığı bölümü Miratü'z-Zaman fî Tarihi'l Ayan ismiyle tıpkıbasım olarak 1907 yılında Chicago'da yayınlanmıştır. Eser, 1987 yılında Bağdat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'nde yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. 1992 yılında ise eserin Selçuklular ile ilgili bölümleri Ali Sevim tarafından hazırlanarak Türk Tarih Kurumu'nun Belgeler isimli dergisinde yayınlanmıştır⁵¹.

Haçlı Seferleri'nin özellikle Ortadoğu'da sebep olduğu tahribatı en iyi aksettiren İslam tarihi kaynaklarından birisi de Kemâleddin Ebu'l-Kâsım Ömer b. Ahmed İbnü'l-Adim'in kaleme aldığı **Zübdetü'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb** adlı eseridir⁵². Yazar hem Haçlı Seferleri'nin cereyan ettiği zaman diliminde yaşamış, hem de İslam dünyasını kasıp-kavuran Moğol istilasına bizzat şahit olmuştur⁵³. Yazarın çeşitli devlet kademelerinde çalışmış olması, hatta Moğol istilası esnasında Suriye kadılığı gibi önemli görevleri deruhte etmesi, olayların tahlil ve sentezinde eserine müsbet yönde katkılar sağlamıştır. Eserin özellikle Selçuklu tarihini ilgilendiren bölümleri Ali Sevim tarafından dilimize kazandırılmıştır⁵⁴.

Haçlı Seferleri ile ilgili Şark kaynaklarının başında gelen eserlerin içerisinde, en önemlilerinden birisi hiç şüphesiz **Urfalı Mateos'un Vekayinamesi**'dir. Ermeni bir din

⁵⁰ Sıbt İbnü'l-Cevzi, h. 582 / m. 1186 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiş, H.654, M.1257 yılında yine Bağdat'ta vefat etmiştir.

⁵¹ Ali Sevim, "Miratü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan – Sıbt İbnü'l Cevzi", **Belgeler XIV**, TTK, Ankara 1992, s. 3-6.

⁵² Ortaçağ İslam Tarihinin önemli kaynaklarının başında yer alan bu önemli eser, Sami Dehhan tarafından 1951-1968 yılları arasında Dımaşk'ta neşredilmiştir.

⁵³ İbnü'l-Adim h.590 veya 591, m. 1191 veya 1193 yılında Haleb'te dünyaya gelmiş, h. 660 / m. 1262 yılında ise Mısır'da vefat etmiştir.

⁵⁴ Ali Sevim, bu önemli eserin Selçuklular'la ilgili bölümlerini Buğyetü't-Taleb fî Tarih-i Haleb ismiyle Ankara'da 1976 yılında yayınlamıştır. Yazar 1989 yılında da Biyografilerle Selçuklular Tarihi, Buğyetü't-Taleb fî Tarih-i Haleb (Seçmeler), çeviri, notlar ve açıklamalarla Ankara'da yeniden neşretmiştir.

adamı olan Mateos'un doğum tarihi bilinmemekle beraber, kendi yazdığı vakayinamesinden O'nun Urfa'da doğup yaşadığını, manastır başrahipliği yaptığını, eserini de orada yazmış olduğunu haber almaktayız. Mateos'un eserini 1136 tarihinde nihayete erdirmesinden, onun bu tarihin akabinde yakın bir süre içinde ölmüş olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Mateos vakayinamesinde 952 ile 1136 yılları arasındaki olayları kaleme almıştır. Daha sonra onun talebesi olan Papaz Grigor onun vakayinamesini 1137 ile 1163 yılları arasında cereyan eden olayları kaleme almak suretiyle devam ettirmiştir.

Yakın-Şark ve Türk tarihinin incelenmesi açısından da Urfalı Mateos'un vakayinamesinin önemli bir yeri vardır. XI. yüzyılın sonu ve XII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan bu müellif, yaşadığı bölge itibariyle I. ve II. Haçlı Seferleri sırasında Haçlılar ile Müslümanlar arasında cereyan eden mücadeleye bizzat şahit olmuştur. Her ne kadar Hıristiyan bir din adamı olması hasebiyle olayları mezhep taassubu çerçevesinde kaleme almışsa da, onun eserini Batılı ve Arap müverrihlerin eserleri ile karşılaştırdığımızda, birçok yerde rastlanmayan pek çok olayı tafsilatı ile anlattığına şahit olmaktadır.

Urfalı Mateos'un vakayinamesinin Haçlı Seferlerine ait kısmını ilk önce Fransız müsteşiriki Edouard Dulaurier, 1850 yılında Fransızca'ya çevirerek neşretmiştir. 1858 yılında da eserin tamamını Paris Milli Kütüphanesinde bulunan üç adet yazma nüsha üzerinden Fransızca'ya çevirisini yapmak suretiyle neşretmiştir. Daha sonra 1869 yılında Ed. Dulaurier'in *Recueil des Historiens de la Croisades* adlı eserinin *Documents Armeniend* bölümünün birinci cildinde Haçlı Seferlerine ait kısmı yayınlanmıştır. Eserin Ermenice metni 1869 yılında Kudüs Ermeni manastırı matbaasında tab edilmiştir. Eserin Türkçe tercümesi, Ermenice metni esas tutulmak suretiyle Ed. Dulaurier'in Fransızca çevirisinden faydalanılarak yapılmıştır. Bu tercüme Mükrimin Halil Yınanç'ın katkılarıyla 1987 yılında Hrant D. Andreasyan tarafından yapılarak TTK yayınları tarafından neşredilmiştir⁵⁵.

⁵⁵ **Urfalı Mateos Vakayı-namesi (952–1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli**, (çev. Hrant D. Andreasyan, notlar Edouard Dulaurer, Prof. Dr. Mükrimin Halil Yınanç), TTK, 2. baskı, Ankara 1987, s. XVII-XXV.

Çalışmamızda kullandığımız diğer bir şark kaynağı da, Ömer Rıza Doğrul'un dilimize kazandırdığı Gregory Ebu'l-Ferec'in, **Abu'l-Farac Tarihi**'dir.⁵⁶

Bar Hebraeus'un bu eseri, ilk defa 1691 yılında Edward Pococke tarafından bir parçası alınarak Oxford Üniversitesi matbaasında "Muhtasar ed-Düvel" adıyla Arapça olarak neşredilmiştir. Daha sonra 1780 yılında Helmstadt Üniversitesi Şarkiyatçılarından P. J. Pruns eserin Ehl-i Salib (Haçlılar) ile alakalı kısmını "De Rebus Gestis Richardi Angliae Regis in Palestina" adlı eserinde neşretmiştir. Bar Hebraeus'un bu eseri, birçok bilim adamı tarafından Süryanca, Arapça, İngilizce olarak ve bazı iktibaslar yapılmak suretiyle neşredilmiştir⁵⁷.

Çalışma konumuz açısından iki ciltlik bu eserin, II. cildi son derece önemlidir. Yazarın, Monofizit Ortodoks mezhebine mensup oluşu, zaman zaman mezhep taassubu nedeniyle bazı olayları yorumlamada objektif davranmasını gölgelemede, eser ihtiva ettiği bilgiler açısından kıymetlidir.

c. Araştırma Eserleri

Anonim Süryani Vakayinamesi üzerindeki çalışmamızda klasik kaynakların yanı sıra araştırma eserlerinden de faydalanmayı ihmal etmedik. Özellikle kronolojik hataların giderilmesinde, yer ve isimlerin yazılışında ve bazı olayların yorumlanmasında, bu araştırma eserlerine sık sık müracaat ettik.

Bu araştırma eserlerini ve makaleleri burada uzun uzun anlatmayı lüzumsuz görüyoruz. Bu çalışmalar bibliyografyada gösterilmiştir. Ancak çalışmamızda çok sık kullandığımız ve konumuz açısından önemli gördüğümüz bu araştırma eserlerini yazar

⁵⁶ Ö. R. Doğrul, bu eseri, Ernest A. Wallis Budge'nin 1932 yılında Londra'da yayınladığı İngilizce tercümeden dilimize kazandırmıştır.

⁵⁷ Gregory Abu'l-Farac, (Bar Hebraeus), **Abu'l-Farac Tarihi I**, (Süryanca'dan İngilizce'ye çev. Ernest A. Wallis Budge – Türkçe'ye çev. Ömer Rıza Doğrul) TTK yayınları, 2. Baskı, Ankara 1987, s. 1-53.

adlarını burada zikretmekle ve bir iki cümle ile önemlerine vurgu yapmakla yetineceğiz. Bunların başında hiç şüphesiz **Steven Runciman** gelir. Üç ciltlik bu araştırma eser önemini Batı bilim âleminde de halen korumaktadır. **A. R. Hamilton Gibb** ve **H. A. Numiko**'nun bu konudaki çalışmaları da bize önemli katkılar sağlamıştır. **Fikret Işıltan** ve **Işın Demirkent**'in çalışmaları, Haçlı Seferleri açısından hiç şüphesiz ülkemizde yapılan en ciddi çalışmalardır. Ayrıca **Ahmet Refik**'in, **Osman Turan**'ın, **M. Altay Köymen**'in, **Ali Sevim**'in, **Coşkun Alptekin**'in, **Erdoğan Merçil**'in ve **Abdulkerim Özaydın**'ın Haçlı Seferleri ile Selçukluların mücadeleleri açısından kaleme aldıkları eserleri çalışmamıza büyük katkı sağlamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAÇLI SEFERLERİ ÖNCESİ

İSLAM ve HIRISTİYAN DÜNYASININ GENEL DURUMU

Tarih, milletlerin şuurunun şekillendiği hafızasının ve tecrübesinin kaynağıdır. Tarihin oluşturduğu tecrübe, milletlerin geleceğini etkileyen ve onlara yön veren en önemli unsurlardandır. Tarihte bazı olaylar vardır ki, milletlerin kaderlerini derinden etkilediği gibi, tarihe de yön verir. Haçlı Seferleri bu açıdan hem Avrupa'yı, hem de Türk ve İslam dünyasını derinden etkilemiş ve bu iki dünyada tarihin seyrine önemli etkiler yapmıştır. Dinî bir misyon verilerek iki dünyada da geniş halk kitlelerinin katılımını sağlayan Haçlı seferleri, siyasî ve askerî etkileri kadar, sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan da önemli neticeler doğurmuştur.

Biz çalışmamızın bu bölümünde, Haçlı Seferleri öncesi bu iki dünyanın genel durumunu özetledikten sonra, sebepleri ve sonuçları ile bu seferlerin Hıristiyan Âlemi ve İslam Âlemi açısından bir değerlendirmesini yapacağız.

1- Haçlı Seferleri Öncesi İslam Dünyasının Siyasî ve Sosyal Yapısı

XI. yüzyıla girerken İslam dünyasına baktığımız zaman siyasî ve dini açıdan bir istikrarsızlık ve parçalanmışlık göze çarpmaktadır. Selçuklular İslam dünyasına adım attıkları zaman, İslam dünyasında siyasî ve dinî otorite, Abbasî, Fatımî ve Endülüs Emevî halifeliği arasında fiilen paylaşılmış durumdaydı. Sünnî İslam Dünyasının merkezi olan Bağdat Abbasî hilâfeti; şeklen mevcut olup, siyaseten bir takım meliklerin oyuncağı

durumuna düşmüştü. Siyasal yapıdaki bu kargaşanın yanı sıra, dinî ve sosyal alanda İslam âlemi bir mezhepler çatışması alanına dönmüştü⁵⁸.

Selçuklular'ın İslam âleminin fiilî hâkimiyetini ele geçirdikleri dönemde, devletin birlik ve bütünlüğünü tehdit eden en büyük tehlike Batınlık-Şiiilik idi ve bunun siyasal destekçisi de Mısır'daki Fatimî iktidarıydı⁵⁹.

Böylece, Sünnî Abbasî Hilâfeti'nin fiilî fonksiyonu kalmadığı gibi hilâfet kurumuyla beraber onun temsilcisi olduğu Sünnî İslâm düşüncesi de tehlikeye girmişti. İşte, gerek Abbasî hilâfetinin siyasal etkinliğini gerekse Ehli-i Sünnetin selefi doktrinini yeniden ihya edecek tek ümit ışığı kalmıştı; o da Bağdat önlere gelen Tuğrul Bey ve selçuklu Türkleri idi⁶⁰.

Hulefâ-i Râşidin döneminde İslam devleti Suriye, Mısır, Irak ve İran'ı da hâkimiyeti altına alarak devrin en güçlü devleti haline gelmişti⁶¹. Hz. Osman döneminde ortaya çıkan fitne İslam âleminde parçalanmalara ve çeşitli mezheplerin doğmasına neden olmuştu. Hz. Ali'den sonra iktidarı ele geçiren Muaviye b. Süfyan Emevî Devletini tesis etti. Ancak Emevî iktidarı Müslümanları tek bir çatı altında toplamaya muvaffak olamadı. Bir taraftan Hz. Ali taraftarları, diğer taraftan her iki gruba da karşı olan Hariciler, bu yeni iktidar ile hep bir çatışma içerisine girdiler⁶².

694 yılında Emevîler'in Irak'a vali olarak atadıkları Haccac-ı Zalim Haricilere indirdiği darbelerle onların kökünü kazımağa uğraşırken, gerek Şiiileri ve gerekse diğer muhalif grupları da baskı altında tutarak Emevî iktidarını güçlendirmişti. Bu dönemden

⁵⁸ M. Şemseddin Günaltay, "Selçuklular Horasan'a İndikleri Zaman İslâm Dünyasının Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Dinî Durumu", **Bellekten VII/25**, Ankara – 1943, s. 65 vd. ; Zekeriyya Kitapçı, **Hz. Peygamber'in Hadislerinde Türk Varlığı; selçuklular, Moğollar, Osmanlılar** (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2. Baskı), İstanbul, tarihsiz, s. 161 vd.

⁵⁹ E. Graefe, "Fatimîler", **İA IV**, İstanbul – 1974, s. 521-522. ; W. Barthold, M. Fuad Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara - 1977, s. 207.

⁶⁰ Zekeriyya Kitapçı, **Hz. Peygamber'in Hadislerinde Türkler**, s. 85.

⁶¹ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, **Tarih-i Taberi III** (çev. M. Eminoglu), İstanbul 1983.

⁶² İzzeddin Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, **el-Kamil fi't-Tarih II**, İstanbul 1985. ; Mevlana Şibli, **Asr-ı Saadet V**, (çev. Ö. R. Doğrul), İstanbul 1978. ; İrfan Aycan, **Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan**, Ankara 1990.

itibaren Emevîler Çin Setti'nden Endülüs'e kadar geniş bir alana hükmetmeye başlamışlardı. İktidarı Ümeyyeoğullarına kaptırmayı bir türlü hazmedemeyen Haşimoğullarından, Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbas'ın soyundan gelenler gizli ve hummalı bir çalışma içerisine girmişlerdi⁶³.

Nitekim Ebu'l-Abbas es-Seffah için planlarını yürütmeye başlamıştı. Emevîlerin zalim yönetimlerinin propagandası ve Şiilerin de desteği ile bu hareket toplu bir isyana dönüşmüştü. Horasan'dan Ebu Müslim'in önderliğindeki silahlı hareket sonucu Emevî Hilâfeti yıkılarak Abbasî Hilâfeti kurulmuş, Emevî ailesinden ise sadece Abdurrahman b. Muaviye kurtulup Endülüs'e kaçabilmişti⁶⁴.

Abbasîlerin iktidara gelişinden sonra Türkler hızlı bir şekilde İslam Dinine girmeye başladılar. Halifelerden Me'mun (813–833) ve Mu'tasım (833–842) dönemleri, Türklerin Abbasî Devleti içerisinde yüksek makamları ve özellikle de ordu komutanlıklarını ele geçirmeye başladıkları dönemler oldu. Bundan sonra Hilâfet, artık Türklerin isteklerini yerine getiren iktidardan yoksun bir mevkiden ileri gidemedi. Bir taraftan hal böyle iken diğer taraftan sürekli devam eden mezhep kavgaları Abbasî Hilâfetini kemirmekteydi. Bunların yanı sıra Babek (816–835), Mısır, Azerbaycan, Ermeniyeye (825–855), Saffarî, Zenci (867–883), Karmatî, Hamdanî (890–938), Beridî, Büveyhî, Fatımî (925–1055) isyanları da Hilâfetin gücünü elinden alan önemli unsurlardandı. Bu durumda güç ve kudretini kaybeden halifeler, dinî ve siyasî otoriteyi tesis etmek yerine, şiir ve edebiyatla uğraşan lüks ve debdebe içerisinde yaşayan kimseler haline gelmişlerdi⁶⁵.

⁶³ Muhammed Ebu Zehra, **İslam'da Siyasî, İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi**, (çev. H. Karakaya – K. Aytekin) İstanbul 1993.; R. Dozy, "Spanish İslam", **DGBİT V.** ; Mehmet Çelik, "İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin İlk Örnekleri", **F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi XI/I**, Elazığ 2000. ; Sebahattin Çelik, "Emevî Devlet Otoritesinin Tesisinde Haccac b. Yusuf'un Fonksiyoner Rolü", **Sosyal Bilimler Dergisi I**, Manisa 2003.

⁶⁴ Ahmet Akbulut, **Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Şekillendiği Kelam Meseleleri**, Ankara 1988. ; Mustafa Fayda, "*Hulefa-i Raşidin Dönemi ve Emevîler*", **DGBİT II**, (ed. Dursun Hakkı Yıldız)Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 477 vd. ; Bahriye Üçok, "Emevîler-Abbasîler", **İslam Tarihi**, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1968. Mehmet Atalan, "*Emevî-Haşimî Çekişmesi*", **Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer Es-Sadık'ın Yeri**, (Basım aşamasında doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 15 vd.

⁶⁵ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul 1980. ; Robert Matran, **İslamın Yayılış Tarihi** (çev. İ. Kayaoğlu), Ankara 1981.; M.G.S. Hodgson, **İslam'ın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç Ve Tarih I**, İz Yayıncılık, İstanbul 1995.

İslam coğrafyası'nın Avrupa'ya uzanan kolunda ise bugünkü İspanya ve Portekiz'in olduğu coğrafyada Endülüs Emevî Hilâfeti bulunmaktaydı. Emevî Halifesi Abdulmelik zamanında, Tarık b. Ziyad komutasındaki İslam orduları, 711 yılında Tarık'ın kendi ismiyle anılacak olan, Cebel-i Tarık'a ayak basmışlar ve kısa zamanda Endülüs'ün fethini tamamlayarak Fransa'nın hudutlarına dayanmışlardı (718). 756 yılında Abbasîlerin elinden kurtulan Emevî ailesinden Abdurrahman b. Muaviye, buraya gelip halkın biatini aldıktan sonra "Endülüs Emevî Devleti"ni kurmuştu. XI. Asra kadar varlığını sürdüren devlet, Berberilerin müdahaleleri ve Franklarla yapılan çetin savaşlar sonucu ömrünü tamamlayarak, yerini "Tavâif-i Müluk" denilen küçük mahalli devletçiklere bırakmıştı (1036). XI. yüzyıldan itibaren Endülüs'te durum Müslümanların aleyhine dönmeye başlamış, 1085 yılında Toledo'nun Hıristiyanların eline geçmesi ile başlayan yıkılış 1490 yılında Endülüs'ün tamamen Hıristiyanların hâkimiyetine geçmesi ile son bulmuştu⁶⁶. Doğu'ya yönelen Haçlı seferleri Hıristiyanlar açısından istenilen sonuçları vermemesine rağmen, daha sonra batılıların "Reconquista"⁶⁷ dedikleri haçlı hareketi Endülüs üzerinde başarıya ulaşmış ve Franklar, Müslümanların Endülüs'teki hâkimiyetlerine bir daha kavuşamamaları üzerine son vermişlerdi.

Bu dönemde İslam ülkesinin doğusunda, Maveraünnehir ve Horasan'da Selçuklular, Mısır ve Suriye'de Şii Fatımîler, merkezde Bağdat Hilâfeti, Anadolu, Balkanlar ve İtalya'da ise Bizans devleti bulunuyordu. Selçuklular, X. yüzyılın sonu ile XI. yüzyılın başlarında İslam'ı kabul ederek⁶⁸ Çin'den, Batı Anadolu dâhil bütün Ortadoğu ülkeleri, Akdeniz sahilleri, Kuzeybatı Afrika, Hicaz ve Yemen'den Rusya içlerine kadar yayılan hâkimiyetin, muazzam bir kültür ve medeniyetin temsilcisi oldular.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, **el-Kamil fi't-Tarih XI**, s. 138. ; Philip K. Hitti, (Çev. Salih Tuğ), **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, İstanbul 1980. ; R. Dozy, "*Spanish İslam*", **DGBİT V**, s. 17-43. ; Nermin Sinemoğlu, "*Endülüs Emevîleri*", **DGBİT IV**, s. 475 vd.

⁶⁷ Reconquista; Hıristiyanların, Müslüman egemenliği altındaki İspanya'yı yeniden fethetmeleri anlamında tarihçilerin kullandıkları İspanyolca bir sözdür. Müslümanların Endülüs'ü fethetmeleri esnasında Kuzey dağları olan Asturias ve Pireneler'e kaçan bazı Hıristiyan gruplar bağımsız kalarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. İşte bu Hıristiyan grupların yavaş yavaş Güney'e doğru inmelerine Reconquista adı verilmektedir. Bkz. **Büyük Larousse XIX**, İnterpress Basın ve Yay. İstanbul 1992, s. 9733.

⁶⁸ Mehmed Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi II**, TTK, Ankara 1984, s. XV.

1064 yılında Selçuklu devletinin Sultanı olan Alparslan'ın önderliğindeki Selçuklular bir taraftan Orta Asya'da hâkimiyeti sağlarken diğer taraftan Bağdat Halifeliğini, Karmatiler ve Şii-Fatımîlerin tehlikelerine karşı koruyorlardı. Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Türk tehlikesini ortadan kaldırmak için harekete geçmiş, ancak 1071 yılında Malazgirt'te yapılan savaş Alparslan'ın zaferi ile sonuçlanmıştı. Bu zafer aynı zamanda Türklere, Anadolu'nun kapılarını açmıştı⁶⁹.

Sultan Alparslan ile mağlup imparator Romanos Diogenes arasında kararlaştırılan barışın yeni Bizans İmparatoru tarafından tanınmaması üzerine, Sultan Alparslan'ın emri ile Selçuklu kumandanlarının önderliğinde muhtelif Türkmen kitleleri Anadolu'ya girmişlerdi. Bu Türkmen beyleri arasında Saltuk, Danişmend, Mengüçük, Çavuldur, Çaka ve Artuk beyleri sayabiliriz. Bu beyler, kendi adları ile anılan küçük devletler kurmuş ve uzun yıllar hâkimiyetlerini sürdürebilmişlerdir⁷⁰. Sultan Alparslan'ın Orta Asya üzerine düzenlediği bir sefer esnasında bir suikast sonucu öldürülmesi üzerine yerine oğlu Melikşah tahta geçti⁷¹. Bu değişim Selçukluların yayılma politikalarını değiştirmedir. Sultan Melikşah, Abbasî halifesinin de aracılığı ile Anadolu'yu Kutalmışın oğullarına (Mansur, Süleymanşâh, Alp İlig, Devlet) tevcih etti. Türkmen beyleriyle birlikte bütün Anadolu'ya hâkim olan Süleymanşâh 1080'de İznik'i başkent yaparak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdu⁷².

Sultan Alparslan zamanından beri Suriye ve daha güneye yürüyen ünlü Selçuklu kumandanlarından Atsız, seferlerini Melikşah zamanında da sürdürdü. Dımaşk (Şam)'ı 1076 Mart ayında Selçuklu topraklarına kattı. Dımaşk'ın alınmasından sonra, cuma hutbesini Halife Muktedî ve Sultan Melikşah adına okuttu. Daha sonra Selçuklu Devletinin "Fatımî Devletinin ortadan kaldırılması" politikasına uygun olarak, Mısır'a doğru sefere devam etti. Fakat başarılı olamadı ve Suriye emirliğine, Melikşahın kardeşi Tacü'd-devle Tutuş getirildi. Sultan Melikşah, kardeşi Tutuş ile Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın mücadelesi üzerine 1086'da İsfahan'dan hareket ederek, Suriye'de asayişini yeniden tesis etti.

⁶⁹ Ostrogorsky, s. 319.

⁷⁰ Faruk Sümer, **Selçuklular devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri**, TTK, Ankara 1998, s. VII-VIII.

⁷¹ İbnu'l-Esîr X, s. 78 – 80.

⁷² Ali sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, TTK, Ankara 1989, s. 107 vd.,

Halep valiliğini Aksungur'a, Urfa'yı Bozan'a, Antakya'yı da Yağısıyan'a verdi. 1087 yılında Melikşah, Süveydiye kıyılarından Akdeniz'e ulaştı. Böylece Uzakdoğu'dan Ortadoğu'ya kadar hâkimiyet kurdu⁷³.

Selçukluların Türklüğe, İslam dünyasına ve insanlığa yaptıkları hizmetlerle kısa sürede yükselmeleri, düşmanlarını hızlı bir faaliyet içine soktu. Bizanslılarla ve sapık fırkalarla mücadele eden âlim ve kumandanlar suikastla öldürülmeye başlamıştı⁷⁴. 1092 senesinde, önce Selçukluların ünlü veziri Nizamülmülk, Hasan Sabbah'ın fedailerinden bir Batınî tarafından; arkasından, Sultan Melikşah Bağdat'ta zehirlenerek öldürüldü⁷⁵. Bundan sonra Selçuklularda parçalanma ve saltanat kavgaları görülmeye başlandı. Melikşâh'ın ölümüyle başlayan saltanat mücadelesinde, kardeşi Şam meliki Tacu'd-devle Tutuş, derhal sultanlığını ilan etti. Bu arada Melikşâh'ın hanımı Terken Hatun da, küçük oğlu Mahmud'u sultan ve torunu Cafer'i halifenin veliahdı yapmak için bütün gücüyle uğraştı ve 1092'de Mahmud'un saltanatını ilan ederek, namına hutbe okutmaya muvaffak oldu. Yine bu arada taraftarlarıyla Rey'e çekilen Melikşâh'ın büyük oğlu Berkyaruk da sultanlığını ilan etti ve Terken Hatun'un üzerine gönderdiği orduyu Burucerd'de bozguna uğrattı. Terken Hatun'un, Gence meliki İsmail'i yanına çekmesi daha sonra da Tutuş ile evlenerek gücüne güç katması da kendisine bir yarar sağlamadı. Terken Hatun'un bir suikast neticesinde öldürülmesiyle, saltanat mücadelesi Tutuş'la Berkyaruk arasında kaldı. Tutuş, Rey üzerine yürüdüysen de, 1093 yılında vuku bulan uzun mücadeleler sırasında birçok emir, Berkyaruk tarafına geçti. Bu sayede Berkyaruk, karşısındaki orduyu bozguna uğrattı. Bu savaşta Tutuş Berkyaruk'un askerleri tarafından öldürüldü. Tutuş'un ölümüyle Berkyaruk bütün rakiplerini bertaraf ederek, Bağdat'ta adına hutbe okuttu⁷⁶.

Tam bu sırada Haçlılar Anadolu'ya ayak basmışken, Türk – İslam dünyasında Selçuklular dört parçaya bölünmüşlerdi. 1- Büyük Selçuklular, 2- Türkiye Selçukluları, 3 –

⁷³ Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 127–131.

⁷⁴ İbnu'l-Esîr X, s. 123-200.

⁷⁵ Claude Cahen, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, E Yayınları, İstanbul 1979, s. 62, 94 vd.

⁷⁶ Abdülkerim Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498–511 / 1105–1118)**, TTK, Ankara 1990, s. 1- 10.

Suriye Selçukluları (Halep ve Dımaşk Melikliği), 4 – Kirman Selçukluları⁷⁷ Berkyaruk, parçalanmış Selçuklu İmparatorluğu'nu toplamaya başladığı sırada, Haçlı orduları Anadolu'yu geçerek Suriye önlerine kadar gelmiş ve Antakya'yı kuşatmaya başlamışlardı⁷⁸.

İslam dünyasının diğer cephesine bakacak olursak durumun daha da karmaşık olduğunu görürüz. Fatimîlerin fikir babası Abdullah b. Meymun'un ölümünden (784)⁷⁹ sonra onun neslinden gelenler kendilerini ehl-i beyt'ten Hz. Fatıma'ya dayandıklarını iddia etmişler, Ebu Muhammed Ubeydullah Said b. Hüseyin Kayverân'da kendini "Mehdî" ilan etmiş, "Emiru'l-Mü'minin" unvanını almış ve İsmail b. Cafer es-Sadık'a intisap etmişti. Böylece Kayrevân'da güçlü bir Fatimî Devleti kurmuştu (909–934)⁸⁰. Ondan sonra Fatimî orduları doğuda Suriye'den, batıda Fas' a kadar olmak üzere tüm Kuzey Afrika'yı ele geçirdikleri gibi kurdukları güçlü donanmaları ile Orta Akdeniz'e hâkim olmaya çalışmış hatta Sicilya adasını da ele geçirmeyi başarmışlardı. 30 Haziran 968 yılında İhşidîlerin ordusunu yenerek Mısır'ı ele geçiren Fatimîler, Sünnî Abbasî hâkimiyetine son vermiş, Fustat (Kahire) şehrini başkent yapmışlardı⁸¹.

976 yılında Mısır'da çıkan isyanı bastırmak ve asayişini sağlamak üzere Fatimîlerin Akka valisi Bedrû'l-Cemali birlikleriyle Kahire'ye gelmiş ve bundan sonra 20 yıl fiili olarak Fatimî halifesinin vezirliğini yapmış, O ölünce yerine oğlu el-Efdal Şahenşâh vezir olmuştu. Kudüs ise 1097'de Artuk b. Ersük'ün hâkimiyetine girmişti. Ondan sonra oğulları Sökmen ve İlgazi'nin yönetiminde iken Temmuz 1098'de Fatimî veziri ve başkumandanı el-Efdal'ın hâkimiyetine geçmişti⁸². Fatimîlerin en büyük düşmanı Abbasî Hilâfetinin ve Sünnî İslam dünyasının hamisi konumundaki Selçuklular idi. Dolayısıyla Selçuklu ve

⁷⁷ Erdoğan Merçil, "Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devletinin Durumu", **Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu Bildirileri**, TTK, Ankara - 1999, s. 83.

⁷⁸ Coşkun Alptekin "Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Dımaşk Atabeyliği, Musul Atabeyliği", **DGBİT VII**, s. 150 vd.

⁷⁹ Hasan İbrahim Hasan, **Tarihi'd-Devleti'l-Fatimîyye**. Kahire 1932. ; Erdoğan Merçil, "Fatimîler", **DGBİT V**, s. 79 – 96.

⁸⁰ Eymen Fuad Seyyid, "Fatimîler", **İA XII**, TDV, İstanbul 1995, s. 228 – 237.

⁸¹ Nadir Özkuyumcu, "İhşidîler", **Türkler V**, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 51–52.

⁸² P. M. Holt, **Haçlılar Çağı XI. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu**, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 69, İstanbul 1984, s. 9 vd. ; Ali Sevim, "Selçuklu – Mısır Fatimî Devletleri İlişkilerine Genel Bir Bakış", **VIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler II**, Ankara 1967, s. 52.

Sünnî İslam dünyasında meydana gelen parçalanmalar ve Türklerin Haçlılar karşısında güçlerinin zayıflaması Fatımîler için sevindirici bir gelişme olmuştu. Ancak Haçlıların Fatımîlerin elinde bulunan Kudüs'ü kanlı bir şekilde ele geçirmeleri onların bu sevinçlerini kursaklarında bırakmıştır. Kısaca özetleyecek olursak, Haçlılar İslam topraklarına girdiklerinde siyasî, askerî, dinî ve sosyal açıdan istikrarsız ve parçalanmış bir dünyayla karşılaştılar.

2- Haçlı Seferleri Öncesi Hıristiyan Dünyasının Siyasî ve Sosyal Yapısı

Batı Roma İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, doğu parçasının devam etmesi sürecine tarihçiler tarafından “Bizans” adı verilmektedir. Bu geçiş süreci yaklaşık M. S. III - VI. yüzyıl arasında gerçekleştiği kabul görülmektedir. Çok kısaca değinirsek, 396 yılında imparator Teodosius imparatorluğu doğu ve batı olmak üzere ikiye bölüp oğulları arasında paylaştırmıştır. Merkezi Roma kenti olan Batı İmparatorluğu 476 yılında yıkılırken, merkezi İstanbul (Constantinopolis) olan Doğu İmparatorluğu yaklaşık bin yıl daha varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Uzun yüzyıllar boyunca yabancı istilalara karşı koyan Doğu Roma imparatorluğu bu süre içerisinde Yunan kültürünü benimsemiş ve mezhep olarak Ortodoks Hıristiyan kimliğine bürünmüştür⁸³.

Doğu Hıristiyanlığının temsilcisi Bizans İmparatorluğu (395–1453), 1071 yılında Selçuklu Devleti (1038–1194) ile yaptığı Malazgirt Savaşı'nda yenilince, Türklere Anadolu kapıları açılmıştı. Selçuklu akıncıları, birkaç sene içinde Ege, Akdeniz ve Marmara kıyılarına ulaşmışlar ve Bizans'ın başkenti olan İstanbul'u zorlamaya başlamışlardı. Bir taraftan İzmir'den sonra Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adalarını (1080-1090) ele geçirerek tüm Ege'yi kontrolü altına alan Çaka Bey⁸⁴, diğer taraftan 1075'te İznik'i başkent yaparak Türkiye Selçuklu Devleti'ni kuran Süleyman Şah'ın yükselişleri⁸⁵,

⁸³ Alexander Alexandroviç Vasiliev, **Bizans İmparatorluğu Tarihi I**, (Çev. Arif Müfid Mansel), Ankara – 1943, s. 34 vd.

⁸⁴ Cahen, Osmanlılardan Önce Anadoluda Türkler, s. 87–95.

⁸⁵ Abdülkerim Özaydın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498–511 / 1105–1118)**, TTK, Ankara 1990, s. 1–10.

Avrupa'nın en büyük Hıristiyan devleti olan Bizans'ı sarsmaya başlamıştı. Çünkü Türk yayılması sonucu, bir taraftan Bizans'ın iâşe maddelerinin çoğunu temin ettiği Anadolu elden çıkmış ve böylece devletin sosyal ve iktisadi bünyesi tahrip edilmiş, diğer taraftan da İstanbul tehdit edilmeye başlanmıştı⁸⁶. Bu durum Avrupalıları da telâşa düşürmüştü. Bizans'ın düşmesi, Türklerin Avrupa'ya da hâkim olması yolunun açılması demektir. Bunun önüne geçilip, Türklerin durdurulması gerekiyordu. Hatta Anadolu dâhil bütün Ortadoğu'dan atılmalıydılar.

Avrupa'daki duruma gelince, Haçlı Seferleri öncesinde Avrupa'da din adamları önemli bir güce sahiptiler. Özellikle 1054 yılındaki Doğu ve Batı kiliselerinin kesin bir şekilde birbirlerinden ayrılmasından sonra⁸⁷, Roma Katolik Kilisesi krallıklardan daha güçlü bir hale gelmeye başlamıştı. Avrupa'da papalar krallara taç giydirmekte, hatta onları aforoz (dinden çıkarma) edebilmekteydi⁸⁸. Hıristiyanlığın Germenler tarafından da kabulünden sonra, Hıristiyanlık taassubu ve derebeylik (feodalite) rejiminin baskısı ile ortaçağda Avrupa, koyu bir karanlığın içine gömülmüştü. Derebeylik, Avrupa'ya yapılan istilâların ortaya çıkardığı, eşitsizliğe dayanan bir rejim idi. Soylular en fazla haklara sahip olan kimseler idi. Aralarında rütbe ve unvan farkları vardı. Kendilerini yaşadıkları ülkenin sahibi görmekteydiler. Burjuva sınıfı zenaat ve ticaret ile uğraşan sınıftı. Bunların soylular kadar yetkileri yoktu. Köylülerin ise, bir kısmı toprağa bağlı idi. Toprakla birlikte alınıp satılan birer emtia gibiydiler. Bu dönemde, Avrupa'da aşağıdaki halk sınıfları ortaya çıktı, 1- Soylular, 2- Din adamları (ruhbanlar), 3- Burjuvalar, 4- Köylüler. Ortaçağ'da Avrupa, müthiş bir fakirlik içindeydi. Kralların sarayları bile taş yığınlarından ibaretti. Altın, gümüş ve değerli madenlerin birçoğu, Türklerin ve doğu kavimlerinin elindeydi. Avrupa, en iptidâî maddeler için bile doğuya muhtaçtı. Ziraat, çok ilkel usullerle yapıyordu. Sulama sistemi yoktu. Fransa, Almanya, Venedik gibi büyük sayılan Avrupa devletlerinin senelik geliri, en mütevazı Türk beylerinin gelirlerinden azdı. Şövalyeler çevrelerinde terör estirmekteydiler. Eyalet hükümetlerinin kontrol altına alamadığı bu şiddet yegâne otorite

⁸⁶ Geniş bilgi için bkz. Arzu taşcani "*tarihi Süreç İçerisinde İstanbul – Roma Kiliseleri Arasındaki Çekişmeler ve 1054 Krizi*", **CBÜ Sos. Bil. Dergisi I**, Manisa – 2003, s. 91 – 101.

⁸⁷ Ostrogorsky, s. 312–312.

⁸⁸ Ostrogorsky, s. 137 vd.

haline gelmişti. Halk, önüne gelenin yağma ve talanından bıkmış, mal ve can güvenliği olmaksızın, bir asilzade veya eşkıya tarafından öldürüleceği günü bekliyordu⁸⁹.

Papalık, Haçlı Seferlerinin masraflarını karşılamak gayesiyle, Hıristiyanların ruhanî işleri için vergi almak âdetini çıkardı. İnsanlar evlerini, arazilerini, hayvanlarını, hatta yiyecek ve giyeceklerini yok pahasına satarak tek umut olarak gördükleri seferin hazırlıklarını tamamlamaya başladılar. Bulunduğu çevrenin kilisesine vergisini vermeyenler veya sefere katılmak istemeyenler, Hıristiyanlıktan aforoz edildi⁹⁰.

Genel bir değerlendirmesini yaptığımızda Haçlı Seferlerine katılan garp devletlerinin; Papalık, Bizans Devleti, Almanya, Fransa, İngiltere, Napoli Krallığı, Venedik, Cenova ve Macaristan olduğunu söyleyebiliriz.

3- Sebepleri ve Sonuçları İle Haçlı Seferlerinin Değerlendirilmesi

Haçlı Seferleri düşüncesinin ortaya çıkmasında (isminden olsa gerek), hep dinî unsurlar göz önüne getirilmektedir. Oysa Ortaçağ Avrupası'nda bu düşüncenin doğup büyümesinin ve bütün Hıristiyanlar arasında asırlar sürecekt derecede kök salmasının sebepleri arasında siyasal, sosyal ve ekonomik sebepler de hafife alınamayacak kadar önem arz etmektedir. Dinî taraf ise bu seferlerin muharrik gücünü teşkil etmektedir.

Dinî sebepler açısından Haçlı Seferlerine bakacak olursak, Hıristiyanların kutsal yerleri, özellikle Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak istemeleriydi. Avrupa'da Hıristiyanlığın resmî din olarak kabulünden sonra Charlemagne'in Abbasî Halifesi Harun er-Reşit ile diplomatik ilişkilere başlamasından sonra Hıristiyan hacıların İsa'nın Kudüs'teki mezarını ziyaret etmelerine imkân tanınmıştır. Ancak bu ziyaretler çoğu kez hastalıklar, eşkıya baskınları, zorlu yol şartları gibi sebeplerden ötürü başarısızlıklarla

⁸⁹ Runciman I, s. 40 vd.

⁹⁰ H. A. Nomuki, (Yunancıdan çev. Kriton Dinçmen), **Haçlı Seferleri**, İletişim Yay. 2. baskı, İstanbul 1997, s. 22 vd.

sonuçlanmaktadır. Sonunda Papalık bir içtihatla bulunarak hacetme görevini ağır günahkârlara ve büyük suç işleyenlere yüklemiştir. Böylece kilisenin kendi düşmanlarından kurtulması da hedeflenmiştir. Kilise tarafından cezası kesilmiş binlerce günahkâr ve suçludan müteşekkil güruhlar Kudüs'e doğru yollara dökülmüşlerdir. Tabii ki bu insanların gittikleri yerlerde sadece kutsal yerleri büyük bir saygı ile ziyaret ettikleri iddia edilemez. Nitekim Suriye ve Kudüs yönetimini ele geçiren Türkler, onların geldikleri bu bölgelerdeki taşkınlıklarına müsamaha göstermemişlerdir. Bu fanatik Hıristiyanlar ülkelerine döndükten sonra menfi propagandalar yapmak suretiyle, kendilerine ve orada yaşayan Hıristiyanlara büyük zulüm yapıldığı yaygarasını yaymaya başlamışlardır. İşte bu sebeple Papa ve onun vaizleri, Haçlı Seferleri çağrısını yaparken altyapısı hazır olan bu konuyu önemli bir propaganda malzemesi olarak kullanmışlar ve kutsal yerlerin kâfirlerden temizlenmesinin dinî bir görev olduğu tezini işlemişlerdir⁹¹.

Haçlı Seferlerine siyasî sebepler açısından bakacak olursak, Avrupalıların kendileri için en büyük tehlike olarak gördükleri Türkleri Anadolu, Suriye, Filistin ve Akdeniz'den uzaklaştırmak en büyük emelleriydi. Zira Hıristiyanlığın doğu sınırlarında Bizans İmparatorluğu bir kalkan vazifesi görmekte idi. Ancak Bizans, Türkleri durdurmayı başaramıyor ve gün geçtikçe kan kaybediyordu. Bizans'ın düşmesi demek Türklerin tüm Avrupa'yı ele geçirmeleri anlamına geliyordu. Bu yüzden bunun önüne geçilip, Türklerin durdurulması gerekiyordu. Hatta Anadolu dâhil bütün Ortadoğu'dan atılmalı ve geldikleri Orta Asya'ya geri gönderilmeliydiler. Aslında başından beri Avrupalıların düşüncesi ve hedefi Anadolu ve Ortadoğu'yu ele geçirerek burada kendi hâkimiyetlerini kurmaktı⁹². Bununla beraber diğer bir sebep de; Şövalyelerin yaşam felsefelerinin akraba bağlılığı, din kardeşliği ve düşmanlarından öç alma arzusu üzerine kurulu olmasıdır. Feodal gruplar ve vassallar de aynı duyguları taşımaktaydılar. Bu durumu gözden uzak tutmayan din adamları onları, aile fikrini ön plana çıkarmak suretiyle, kardeşlerinin kâfirler tarafından çektikleri eziyetlerin intikamını almaya teşvik etmekten geri durmadılar. Nitekim bizzat Papa II. Urbanus; *"Babalara, oğullara, yeğenlere sesleniyorum. Eğer birisi sizin*

⁹¹ Runciman I, s. 65 vd. ; Ostrogarsky, s. 331–333.

⁹² Runciman I, s. 90. ; Nomuki, s. 15–25.

*akrabanızı öldürecek olursa kendi kanınızdan olanın intikamını almazmısınız? Öyleyse İsa ve diğer din kardeşlerimizin intikamını öncelikle almalısınız*⁹³.” diyordu.

Haçlı Seferlerine ekonomik sebepler açısından bakacak olursak, Doğu'nun, Avrupa'daki fakir halkı zenginlikleriyle cezbetmesi, soyluların da yeni ve zengin topraklara sahip olmak istemesi düşüncesiyle karşılaşırız. Kudüs İncil'de yazıldığı gibi “sokaklarından bal ve pekmez akan” rüya bir şehir olarak takdim ediliyordu. Altın, gümüş ve değerli madenlerin birçoğu Müslümanların elindeydi. O sırada Avrupa'nın nüfusu hızla artmakta ve kuraklıklar yüzünden tarımda büyük bir çöküş yaşanmaktaydı. 1094 yılındaki sel felaketinin ardından her tarafta salgın hastalıklar ve toplumsal olaylar baş gösteriyordu. Papa Clermont Konsili'nde; “*Bu memleket artık sakinlerini doyurmaktan acizdir, onun için mülkü tahrip ediyor ve bitmez tükenmez şekilde birbirinizle savaşıyorsunuz.*” demek suretiyle insanları ekonomik refah için savaşa teşvik ediyordu. Nitekim seferlerin başladığı andan itibaren, Macar ve Bizans gibi Hıristiyanların yaşadıkları topraklarda bile Haçlıların yaptıkları yağma, çapul ve talan, aslında onlardan birçoğunun sefere ekonomik kazançlar elde etmek düşüncesi ile katıldıklarının en bariz örnekleriydi⁹⁴.

Papa II. Urbanus ve Pierre Lermit'in çabalarıyla oluşturulan büyük Haçlı ordularının öncüleri I. Kılıç Arslan tarafından İznik yakınlarında yok edilmiştir. Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan, arkadan gelen ve sayıları 600 bini aşkın olan düzenli Haçlı kuvvetlerine karşı başarı ile mücadele etmişse de sayıca çok kalabalık olmalarından dolayı onları durduramamış ve yıpratma yoluna gitmiştir⁹⁵. Anadolu'yu zorlukla da olsa geçebilen bu ordular Kudüs'e kadar ilerleyebilmiştir. Hedefine ulaşan tek Haçlı Seferi bu sefer olmuştur diyebiliriz. Bu seferin sonucunda; Kudüs Haçlıların eline geçmiş, Kudüs'ü alan Haçlılar burada Hıristiyanların haricinde bir tek canlı insan bırakmamışlardır⁹⁶. Anadolu Selçuklu sultanı I. Kılıç Arslan başkentini İznik'ten Konya'ya taşımıştır. Urfa, Antakya, Kudüs ve daha sonra da Trablusşam'da Haçlı kontlukları kurulmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırları Marmara kıyılarından Orta Anadolu'ya çekilmiştir. Bundan faydalanan Bizans devleti Batı Anadolu'yu ele geçirmiştir. Birinci Haçlı Seferi'nin

⁹³ Runciman I, s. 83 – 85. ; Demirkent, Haçlı Seferleri Tarihi, s. 5 - 8.

⁹⁴ Runciman I, s. 86–92. ; Demirkent, Haçlı Seferleri Tarihi, s. 5–10.

⁹⁵ Köymen, s. 287 – 297.

⁹⁶ İbnü'l-Esîr X, s. 235–236.

hedefine ulaşması üzerine batılı tarihçilerin “1101 Yılı Haçlı Seferleri” diye adlandırdıkları Fransız, Alman ve Lombardlardan oluşan 3 büyük Haçlı ordusu Anadolu’ya girmiştir. Ancak Lombart ordusu Merzifon’da (5 Ağustos 1101), Fransız ordusu Konya’da (13 Ağustos 1101), Alman ordusu da Ereğli’de (5 Eylül 1101) Türkler tarafından imha edilmesine bozguna uğratılmıştır⁹⁷.

II. Haçlı Seferi, Musul Atabeyi İmadeddin Zengi’nin Urfa’yı Haçlılardan geri alması ve daha sonra Kudüs Krallığı’nın Papa’dan yardım istemesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Papa’nın çağrısı üzerine, Alman İmparatoru III. Konrad ile Fransa Kralı VII. Lui ayrı yollardan Anadolu üzerine sefere çıkmışlardır. Ancak iki ordu da Anadolu Selçukluları tarafından bozguna uğratılmışlardır. Ordularının büyük kısmını kaybeden iki kral ancak kendi canlarını kurtarabilmiş ve hiçbir şey elde edemediği memleketlerine geri dönmüşlerdir⁹⁸.

Eyyubî Devleti Sultanı Selahaddin Eyyubî ‘nin Suriye’deki “1187- Hittin Savaşı” nda birleşik Haçlı kuvvetlerini mağlup edip Kudüs’ü Haçlılardan tekrar geri alması üzerine, III. Haçlı Seferi başlamıştır. Sur başpiskoposu Williams’ın girişimleriyle Fransa Kralı Philippe Auguste, batılı kaynakların “Arslan Yürekli” diye tanımladıkları İngiltere Kralı Richard ve Alman İmparatoru Frederich Barbarossa, komutası altındaki yeni Haçlı orduları harekete geçmişlerdir. Alman İmparatoru karadan Anadolu üzerinden Silifke’ye ulaştığında Göksu Nehri’nde boğularak ölmüş ve ordusunun önemli bir kısmı dağılmıştır. Diğerleri ise deniz yoluyla gelerek Akka Kalesi’ni kuşatmışlardır. İngiltere Kralı Richard çaresiz teslim olan şehirdeki üç bin Müslüman’ı insafsızca katlettirmiştir. Daha sonra Richard, Kudüs’ü alamayınca, Selahaddin Eyyubî ile Yafa ve Sur arasındaki bölgenin Haçlılarda kalması ve Haçlıların silahsız olarak Kudüs’ü ziyaret edebilmeleri şartıyla anlaşma yapmış ve ülkesine geri dönmüştür. Bu sefer sonrasında Filistin’i terk eden İngiliz Kralı Kıbrıs’ı işgal ederek burada bir Haçlı krallığı kurmuştur. Arkasında bıraktığı

⁹⁷ Runciman II, s. 15 vd. ; Demirkent, Haçlı Seferleri Tarihi, s. 99 vd.

⁹⁸ Runciman II, s. 205–231. ; Ostrogorsky, s. 353-355.

tek başarısı ise Akka'da hayatları konusunda yemin ederek güvence verdiği üç bin Müslüman esiri kılıçtan geçirmesi olmuştur⁹⁹.

Eyyubîlerin Filistin'deki Yafa ve sahil şeridindeki bazı kaleleri ele geçirmesi ve Bizans veliahdı Aleksios Angelos'un Haçlılardan yardım istemesi üzerine IV. Haçlı Seferi gerçekleştirilmiştir. Haçlılar önce, seferin masraflarını karşılayan Venedikliler'e Macaristan'ın Zara şehrini alarak teslim etmişlerdir. Daha sonra Venediklilerin yönlendirmesi ile farklı mezhepten olan Ortodoksların yaşadığı Bizans'ın başkenti İstanbul'u işgal ederek burada bir Latin İmparatorluğu kurmuşlardır (1204). İstanbul'dan kaçan Bizans hanedan üyeleri ve soylularının bir kısmı, İznik Rum İmparatorluğu'nu, bir kısmı ise Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurmuşlardır (1204)¹⁰⁰. Bu seferin en büyük özelliği, Kudüs'ü kurtarmak amacıyla yola çıkan Haçlı ordusunun amacından saparak Hıristiyan bir ülkenin topraklarını işgal etmesi ile sonuçlanmasıdır. Ayrıca diğer taraftan, Bizans'ın iyice zayıflayıp gücünün parçalanması ve doğu ile batı kiliseleri arasında uzlaşma olanağının ortadan kalkmış olması yönüyle de çok önemli sonuçlar doğurmuştur.

V, VI ve VII. Haçlı seferleri deniz yoluyla yapılmıştır. V. Haçlı Seferi 1217 yılında Macaristan kralı II. Andre öncülüğünde gerçekleşmiş ancak Mısır sahillerine gerçekleştirilen sonuçsuz bir saldırıdan ileriye gidememiştir. VI. Haçlı Seferi 1229 yılında Alman İmparatoru II. Frederich öncülüğünde gerçekleşmiş, Moğol istilasının gerçekleştiği bu dönemde, Kudüs kolayca işgal edilerek Müslümanlarla on yıllık bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır. VII. Haçlı Seferi 1248 yılında Fransa kralı IX. Lui öncülüğünde gerçekleşmiş, Mısır'da karaya çıkan Haçlılar ile Müslümanlar arasında yapılan savaşta, Fransa kralı ve bütün şövalyeleri esir edilmiştir. Daha sonra fidye ile serbest kalan kral, bu kez Tunus üzerine 1270 yılında VIII. Haçlı Seferine çıkmış ve bu seferde vebadan ölmüştür. IX. son Haçlı Seferini ise Napoli Krallığı düzenlemiştir. Bu seferin sebebi,

⁹⁹ Runciman III, s. 25 vd. ; Ostrogorsky, s. 376 vd.

¹⁰⁰ Ostrogorsky, s. 384 vd.

Eyyubî esaretinden kurtulan Fransa Kralı Lui'nin Napoli Kralının kışkırtması ve Arap korsanlarının Sicilya ve İtalya kıyılarına zarar vermeleridir¹⁰¹.

Bu seferlerin sonuçları için olaylara salt bir savaş ve galip-mağlup çerçevesinden bakıp hüküm vermemiz doğru olmayacaktır. Batılılar kutsal yerleri kurtarmak ve Müslümanları buradan kovmak hedeflerine nail olamamışlardır. Ancak Batılılar için bu seferlerin sonucunda, hiç de hesap etmedikleri bir takım gelişmeler olmuştur. Haçlı Seferleri, Avrupa'da pek çok tabuların yıkılmasına ve dünyaya yeni bir pencereden bakılmaya başlanmasına yol açmıştır. Bu seferlerin Avrupa'daki yansımalarına ve bu yansımalarından bugüne kadarki gelişmelerini göz önünde bulundurarak bunlardan çıkarabildiğimiz dinî, siyasî, ekonomik ve sosyal sonuçlarını şöyle değerlendirebiliriz.

Urfa, Antakya, Kudüs ve daha sonra da Trablusşam'da olmak üzere 4 Haçlı kontluğu kurulmuştur. Avrupa'da derebeylikler zayıflamış, krallıklar güçlenmiştir. Haçlı Seferlerine katılan yenilmez addedilen şövalyelerin, Müslümanlar karşısında güçsüzlüğü anlaşılınca, derebeylik idaresi zaafa uğramıştır. Merkezî otoritenin hâkimiyeti artmaya başlamış, Avrupa'da krallık rejimi kuvvetlenmiştir. Bizans İmparatorluğu iyice zayıflamış, gücü parçalanmış, hatta Haçlı zulmü o kadar artmıştır ki, asırlardır İstanbul'da bulunan Bizans imparatorluk tahtı, şehirden çıkarılıp, önceden Türkiye Selçukluları Devletinin başşehri olan İznik'e taşınmak zorunda kalmıştır (1204). Hanedan üyelerinin bir kısmı da Karadeniz'e giderek "Pontus Rum Devleti" ni kurmuşlardır (1204-1457)¹⁰². Haçlılar ile mücadele eden Suriye dışı kuvvetler zamanla Büyük Selçuklu Devleti'nden ve Irak Selçuklu Devleti'nden ayrılma eğilimi göstermişler, bunun neticesi olarak Haçlılar ile savaşan Artuklular, Danişmendliler, Zengîler ve Eyyubiler gibi beylikler zamanla ilk bağımsız devletleri kurmuşlardır. Anadolu Selçukluları başkentleri olan İznik'i Haçlılara kaptırdıkları için, hükümet merkezlerini Konya'ya taşımak zorunda kalmışlardır. Türkler Anadolu'nun batısını kaybetmişler ve Avrupa yönündeki ilerleyişleri durmuştur. Anadolu

¹⁰¹ Runciman III, s. 108 vd. ; Işın Demirkent, "Haçlılar", İA XIV, TDV yayınları, İstanbul - 1996, s. 525 - 545.

¹⁰² Ostrogorsky, 399 – 452.

Selçuklu Devleti'nin Marmara kıyılarından Orta Anadolu'ya çekilmesini fırsat bilen Bizans Devleti Batı Anadolu'yu ele geçirmiştir¹⁰³.

Haçlılar ile yapılan mücadeleler İslam dünyasını, hemen akabinde gelen Moğol saldırıları karşısında güçsüz bırakmıştır¹⁰⁴. İslâm medeniyetini tanıyan Avrupa'da, ilim ve teknikte gelişmeler olup, merkezî otoritenin kuvvetlenmesi yanında, Müslümanlara karşı asırlarca devam edecek askerî, siyasî, iktisadî ve kültürel politikanın da tespit edilip, safha safha tatbikine sebep olmuştur. Yüzyıllar boyu süren bu savaşlar, Doğu ve Batı kültürlerinin birbirleriyle müspet ilişki kurmalarını engelleyecek boyutta önyargılara da sebep olmuştur¹⁰⁵. Öyle ki, o günden bu güne kadar bu önyargılar yıkılmak istendiğinde, her iki tarafta da, karşı tarafa verilen haklar hemen ihanet veya en azından taviz olarak algılanmıştır.

Papaların ve kralların seferlere mali destek sağlamaları için İtalyan bankerlerine başvurmaları Avrupa'da bankacılığı geliştirmiştir. Doğu sanat ve medeniyetini tanıyan Haçlılar, Müslümanlardan sanat ve teknik alanda birçok yenilikleri ve keşifleri öğrenmişlerdir. Batılılar pek çok eseri yağmalayarak Avrupa'ya kaçırmışlardır. Pusula, barut, kâğıt ve matbaa Avrupa'ya götürülmüştür. Bu durum ise, Avrupa'da ilim, teknik ve sanatın gelişmesine sebep olmuştur. Müslümanlardan kâğıt ve pusulayı öğrenen Haçlılarda gemicilik çok gelişmiştir. Venedik, Cenova, Marsilya, Pisa gibi Akdeniz limanlarının önemi artmış, ticarî faaliyetler hız kazanmıştır. Zamanla bu şehirler serbest bölgeler mahiyetini almış, Batı ve Doğu'nun ticareti gelişmiştir¹⁰⁶.

Sosyal sonuçları açısından Haçlı Seferlerine bakacak olursak, bundan Müslümanlar ve Yahudiler çok zarar görmüştür. İslâm ülkeleri ve devletleri harap edilmiştir. Yüz binlerce Müslüman; Anadolu, Mısır, Suriye ve özellikle Kudüs'te kılıçtan geçirilmiş, yerleşim alanları yağmalanarak yakılıp yıkılmıştır. Kadınlar ve çocuklar bile hiç acınmadan hunharca öldürülmüş, mescitlere doldurularak topluca yakılmışlardır. Bu

¹⁰³ Ostrogorsky, s. 338 vd.

¹⁰⁴ Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, s. 147 vd.

¹⁰⁵ Geniş bilgi için bkz. Colin A. Ronan, **Bilim Tarihi** (Çev. E. İhsanoğlu – F. Günergin), Tübitak Yay., Ankara – 2005, s. 237 vd.

¹⁰⁶ Nomiku, s. 39 vd.

katliam, yıkım, tahribatların neticesinde Batı ile Doğu arasında hiç bitmeyecek olan bir kin, nefret ve güvensizliğin temelleri atılmıştır. Doğu'daki din kardeşlerine yardım amacıyla düzenlenen Haçlı Seferleri, Doğulu Hıristiyanlara faydadan çok zarar vermiştir¹⁰⁷. Anadolu, Suriye ve Filistin'de yaşayan Hıristiyanlar, başlangıçta Haçlıların kendilerini Türk ve Bizans hâkimiyetinden kurtarıp bağımsızlığa kavuşturacaklarını sanmaktaydılar. Fakat kısa zamanda gelen bu davetsiz misafirlerin amaçlarının, doğuda kendi çıkarlarına uygun bir düzen kurmak olduğunu gördüler. Haçlılar, tesis ettikleri devletlerdeki dindaşları olan tebaaya, yerli Hıristiyan yöneticilerden ve Türk idarecilerinden daha sert davranmışlardır. İstanbul'un zenginliğine hayran kalan Latin Katolikler, şehrin sanat eserlerini zengin olmak hırsıyla yağmalamışlardır. Haçlı askerleri, dinden saptıklarına inandıkları Ortodoks ahaliye saldırarak onların mal, can ve ırzlarına ziyadesiyle zarar vermişlerdir. İstanbul'da yaşayan Ortodoksların birçoğu, Haçlı Seferleri esnasında şehirlerini terk etmek zorunda kalmışlardır¹⁰⁸. Yerli Hıristiyan halklardan Ermeniler hariç Haçlı hareketlerini tasvip etmemiş ve tarafsız kalmaya özen göstermiştir¹⁰⁹. Köle durumundaki köylüler, toprak sahibi efendilerinden arazi alarak, mal mülk sahibi olmaya başlamışlardır. Avrupa'da aralarında büyük eşitsizlik ve adaletsizlik uçurumu bulunan sınıflar arasındaki fark, kısmen de olsa azalmıştır¹¹⁰.

¹⁰⁷ Claude Cahen, "*İslam ve Haçlılar*", **Belleken LI**, Sayı 200, Ankara 1987, s. 1045.

¹⁰⁸ Ostrogorsky, s. 335 vd.

¹⁰⁹ Cahen, "*İslam ve Haçlılar*", s. 1050.

¹¹⁰ Nomiku, s. 37-44.

İKİNCİ BÖLÜM

METNİN TERCÜMESİ

VE

TAHLİLİ

1405 (miladî 1098 - hicrî 472¹¹¹) yılında, Türklerin bu toprakları ele geçirmesinden 51 yıl sonra, Alexius'un İstanbul (Constantinople - Bizans) İmparatorluğu sırasında¹¹², Türk Yağsıyan (Yaghi-Siyan - Aksin), Melikşah (Ebü'l-Feth)) tarafından Antakya (Antioch)'a yönetici olarak atanmıştı¹¹³, Mısırlı Efdal¹¹⁴ ise iki yıl önce Artukoğlu

¹¹¹ Vakayinamede bütün tarihler o dönemde Rumların kullandığı takvime göre yazılmıştır. 1405 tarihi de bu dönemde Rumların kullandığı takvimdir. Eserin İngilizce çevirmeni tarafından metnin üzerinde bu tarihin (m. 1098 – h. 472) tarihlerine tekabül ettiği belirtilmiştir. Ancak bu tarihlerin hiç biri doğru değildir. Zira, hicrî 472 tarihi miladî 1079 tarihine tekabül eder ki bu mümkün değildir. Bir başka Yakubî-Süryanî yazar olan Ebü'l-Ferec bu tarihi 1408 (m. 1097 - h. 491) şeklinde doğru olarak vermektedir. Bkz. Ebu'l-Ferec II, s. 339. ; Faik Reşit Unat, **Hicrî Tarihleri Miladî Tarihe Çevirme Kılavuzu**, TTK, Ankara 1984, s. 34.

Papa II. Urbanus Haçlı Seferi çağrısını yaparken doğruya hareket tarihini 15 Ağustos 1096 olarak ilan etmiştir. Bkz. Runciman I, s. 83-92. Diğer kaynaklarda da Haçlı Seferlerinin başlangıç tarihi h. 490-491, m. 1096-1097 olarak verilmektedir. Bkz. Urfalı Mateos, s. 187. ; Azimî, s. 30. ; İbnü'l-Esir X, ; Kemalüddin Ebi'l-Kasım Ömer b. Ahmed b. Hebetillah İbnu'l Âdim **Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb II**, (Neşreden Sami Dehan), Dımaşk 1954, s. 129. ; Ebü'l-Ferec, II, s. 339. ; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah, **Camiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II**, (Yayınlayan Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir 2001, s. 14-15. ; Ahmed Refik, **Büyük Tarih-i Umumî VI**, Kitaphane-i İslam ve Askerî – İbrahim Hilmi, İstanbul Hicrî 1327, s. 11. ; Reşat Ekrem, **Bizans Tarihi Şarkî Roma İmparatorluğu**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1934, s. 56-58. ; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 12. ; Nomiku, s. 27. ; P. M. Holt, **Haçlılar Çağı II. Yüzyıldan 1571'e Yakınoğu**, (çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 69, İstanbul 1999, s. 16-24. ; Augeste Bailly, **Bizans Tarihi II**, (çev. Haluk Şaman) Kervan Yayıncılık, İstanbul (basım tarihi yok), s. 307-326. ; Ali Sevim, **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, TTK, Ankara - 1989, s. 179-180. ; Ali Sevim – Yaşar Yücel, **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK,, Ankara - 1989, s. 112. ; Jean Sauvaget, (Çev. Suat Kemal Yetkin – Faik Reşit Unat), **İslam Dünyası Kısa Kronolojisi**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara - 1963, s. 39. ; Şerif Baştav, **"Bizans ve Haçlılar"**, **Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, s. 61. ; Işın Demirkent, **"Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması"**, **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1998, s. 6-7.

¹¹² Bizans İmparatoru Basileus (Vasilevs) I. Aleksios Komnenos (1081 – 1118). Komnenos hanedanlığı hakkında bkz. Bailly II, s. 307 v.d.

¹¹³ Ebü'l-Feth; bu lakap Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah (1072-1092) için kullanılmıştır. Melikşah Aralık 1086 yılında Antakya'yı fethettikten sonra, beraberindeki emirlerden Alpoğlu Yağsıyan'ı buraya atamıştır. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 171-172. ; Sevim, 130. ; Coşkun Alptekin, **"Büyük Selçuklular"**, DG B İ T VII, s. 130-140.

Sökmen (Ortuk'un oğulları Suqman) ve kardeşlerinden aldığı Kudüs (Jarusselam)'da bulunmaktaydı, kaldı ki tüm sahil şeridi o dönemde Mısırlıların elindeydi¹¹⁵. Hetum (Hetom, Hatim)'un oğlu Toros (Theodore) Kürpolat (Kurbalat)¹¹⁶ ise Türklerden kurtardığı ve daha sonra imparatorun hâkimiyetine vermeyi düşündüğü Urfa (Edessa)'da idi¹¹⁷. Bu dönemde, birçok Frank kralı ve kumandanı ile her tür işçiden oluşan binlerce, hatta on binlerce kişilik sonu olmayan bir ordu hazırlandı¹¹⁸. Orduların başında dört tane kral vardı; Bohemund (Bumund, Boemund), Godfrey (Gufra, Gundafra, Gondofre), Aziz Gilles (Saint Gilles, Kont Zıncil), ve Tancred (Tangri). Krallarla beraber birçok piskopos ve rahipler de vardı¹¹⁹. Bu büyük Frank ordusu, Bizans (Rum) toprakları üzerinden, Çanakkale Boğazı

¹¹⁴ el-Efdal Şahenshâh b. Bedr el-Cemali; Akka'da bir Ermeni ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası Bedrü'l-Cemali Akka valiliğinden Fatımî halifesinin vezirliğine yükselmiş, öldüğünde de yerine oğlu el-Efdal Şahenshâh vezir olmuştur. Kudüs 1097'de Artuk b. Ersük'ün hâkimiyetine girmişti, Ondan sonra oğulları Sökmen ve İlgazi'nin yönetiminde iken, Haçlıların gelişinden kısa bir süre önce, Temmuz 1098'de el-Efdal'ın hâkimiyetine geçmiştir. Genel bilgi için bkz. Sıbt, Mir'atu'z-Zaman, s. 200 v.d. ; Runciman I, s. 11. ; Casim Avcı, "Kudüs", **DİA XXVI**, Ankara 2002. ; P. M. Holt, s. 11-12. ; Osman Turan, "Artuklular", s. 135,136. ; Coşkun Alptekin, "Artuklular", **DGBİT VIII**, s. 174. ; Sauvaget, s. 39.

¹¹⁶ Hetum; Küçük Ermenistan prensinin ismidir. Kürpolat ise; Bizans İmparatorluk saray muhafız komutanlığına verilen bir mevki ve unvandır. Ayrıca yüksek devlet adamlarına, hanedan mensuplarına hatta veliahtlara da bu unvan verilmiştir. Bizans'ın Fırat'ın güney bölgesi sorumlusu olan ünlü komutanı Flaretos Brachamios ile Gürcistan Kralı da şeref payesi olarak bu unvanı taşımışlardır. Bkz. Urfalı Mateos, s. 36, 393. ; Segal, s. 284.

¹¹⁷ Mart 1087 de Melikşahın komutanlarından Bozan Urfa'yı zaptetmiş, içkalenin kumandanlığına bir komutanını, şehrin yönetimine de Bizans sarayında yetişip "Kürpolat" unvanı almış bir Ermeni olan Hetumoğlu Toros'u vali olarak atamıştır (Segal, s. 285-286). Tutuş 1094 yılında Urfa hâkimi Bozan'ı öldürdükten sonra Urfa'ya bir Türk kumandan atamış ve Toros'un idareciliğini devam ettirmiştir. Tutuş'un 26 Şubat 1095'te Rey yakınlarında Berkjaruk'un kuvvetlerine yenilip öldürülmesi üzerine Toros şehirdeki Türk askerlerini de bertaraf ederek Urfa'ya hakim olmuştur. Bkz. Urfalı Mateos, s. 173, 183-185. ; İbnü'l-Esir X, 198, 207-209.

¹¹⁸ Vakayinamede yer alan "...Binlerce hatta On binlerce kişilik bir ordu meydana geldi" ifadesi, bütün Avrupa halklarının çılgınca katılımıyla gerçekleşen koca Haçlı Seferleri için çok ufak rakamların telaffuzundan başka bir şey değildir. Sadece Pierre L'ermite'in ardından kopup gelen ilk dağınık Haçlı kuvvetleri dahi on binlerle ifade edilmektedir. Arkadan gelen ana orduyu teşkil eden; İtalya Normanları, Provençeliler, Fransızlar ve Lorrainlilerden oluşan dört büyük ordunun her biri yüz binlerce insandan müteşekkildir.

Kaynaklarda: Urfalı Mateos; "Onlar, çekirge sürüleri ve deniz kumu kadar sayısız kitlelerle ilerlemeğe başladılar. Gökteki yıldızlar kadar çok askerle beraber ilerliyorlardı..". (Mateos, s. 188-189.), Azimi; "Başlarında altı hükümdarın bulunduğu 300 bin Frank'ı taşıyan gemiler İstanbul limanına geldiler..." (Azimi, s. 30.), Ahmed Refik; "Klermon ruhani meclisinde kararlaştırılan Ehl-i Salib seferinin bir yılda hazırlanabildiğini ve 100 bini piyade 600 bini şövalye olmak üzere..". (Refik, s. 13.), Nomuki; "Başlarında yetkin komutanları olan 700 bin kişilik nizami bir Haçlı Ordusu da, kutsal savaşa katılmak üzere çapulcuların arkasından geliyordu..". (Nomuki, s. 29). Şeklinde kayıtlar düşülmekte ve I. Haçlı ordularının sayısı kesin bir rakam ile verilmemekle beraber, 600.000'in üzerinde bir katılım olduğu hususunda ittifak edilmektedir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 188-189. ; Azimî, s. 30. ; Refik VI, s. 13. ; Işın Demirkent, Urfa I, s. 8. ; Bailly, s. 324-325. ; Nomuki, s. 29. ; A. Sevim – Y. Yücel, s. 112.

¹¹⁹ Haçlı liderlerinden Bohemund, Güney-İtalya Normanlarının reisidir. Tancred, Güney-İtalya Normanlarının reisi ve Bohemund'un yeğenidir. Godfrey, (Godefroi de Bouillon) Aşağı Lorraine düküdür,

(Hellespont)'nı geçerek iki denizin birbiriyle dar bir boğazla birleştiği İstanbul'a doğru harekete geçti. Alexius'a elçiler gönderen krallar, ondan kendilerine katılmak üzere hazırlanmasını, ihtiyaçları olan şeyleri ve ordu için yolculuk boyunca gerekli olan her türlü gıda maddelerini temin etmesini istediler. Alexius da, ihtiyaçları olan her konuda kendilerine yardımcı olacağına dair söz verdi¹²⁰.

Frank orduları ilerleyerek sınır bölgesine geldiler ve sınırları geçmeye başladılar, bir kısmı ise sınırın yakınlarında kalarak karargâh kurdular...(el yazması nüshada boşluk bulunmaktadır) Bir çok uşaklar ve işçiler asıl ordu ulaşmadan önce sınırın karşı tarafına Türklere ait yerlere öncü birlik olarak gönderildi. [69] Alexius, İznik (Nicea)'deki Türkleri ve komşularını onlara saldırarak öldüreceği yönünde uyardı¹²¹. Bu yüzden, Türkler deniz kıyısındaki Franklara ani bir saldırı düzenleyerek onları acımasızca katlettiler. Franklar tarafından kurulmuş olan ileri karargâhların tümü yerle bir edildi¹²². Frank orduları

aralarında kardeşleri Boulogne kontu III. Eustache ile Baudouin'in de bulunduğu büyük bir Fransız ordusunun reysidir. Toulouse kontu IV. Raymond de Aziz Gilles (Saint Gilles), Papa'nın Haçlı çağrısını kabul eden ilk dünyevi liderdir ve Provençelilerin bulunduğu Güney-Fransızlılarından oluşan en büyük ordunun reysidir. Sefere Papa'nın temsilcisi ve manevi lider olarak Le Puy'li Piskopos Adhemar da katılmıştır. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 188-189. ; Refik VI, s. 14. ; Runciman I, s. 86 v.d. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 5-9. ; P. M. Holt, s. 19. ; Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 179-181. ; Bailly, II, s. 325.

¹²⁰ Bizans İmparatoru I. Alexius Komnenus, Türklerin ilerleyişini durdurmak için Papa II. Urbanus'tan kendisine ücretli asker temin etmesini istemiştir. Ancak Haçlılar adı altında muazzam orduların yola çıktığını duyunca, onların yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması ve Haçlı ordularının yol boyunca kontrol altında seyretmeleri için gerekli önlemleri almıştır. Genel bilgi için bkz. Mateos, s. 189. ; Azimi, s. 30. ; Runciman I, s. 124-131. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 3-10. ; Ekrem, s. 58. ; Bailly, s. 326.

¹²¹ İmparator Aleksios'un İznik'teki Türkleri ve Komşularını uyarması söz konusu değildir. Zaten İznik'in Haçlılar tarafından kuşatılmasından kısa bir süre önce, Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan böylesine büyük bir Haçlı ordusunun gelişinden haberdar olmadığından dolayı herhangi bir tedbir almaya gerek duymamış, doğu sınırlarını genişletmek üzere başkentinden ayrılmakta, Ermeni Gabriel'in idaresinde bulunan Malatya'yı zaptetmekte bir sakınca görmemiştir. Böyle bir bilgiye sadece Azimî'de; "*Rum hükümdarı Müslümanlara mektup yazıp Frankların görüldüğünü bildirdi.*" (Azimî, s. 30.) şeklinde bir ifade ile rastlanmaktadır. Genel bilgi için bkz. Runciman I, s. 135-138. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 29. ; Köymen I, s. 288, 289.

¹²² Papa II. Urbanus'un 1095 yılında Clermont Konsilindeki Haçlı Seferi çağrısından sonra pek çok dâi onun bu çağrısını duyurmak üzere Tüm Avrupa'yı köy köy dolaşmaya başlamıştır. İşte bunlardan biri de gezgin bir keşiş olan Pierre L'Ermitedir. O, çağrısına Kuzeydoğu-Fransa'da başlayarak, Champagne ve Lorraine bölgelerinden sonra Köln'e gelmiş, burada etrafına 20.000 kişi toplayarak Papa'nın belirlediği hareket tarihini beklemeden yola çıkmıştır. Genel bilgi için bkz. Runciman I, s. 89-90. ; Refik VI, s. 10-11., Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 11 vd. ; Dursun Hakkı Yıldız, "*Anadolu Selçuklu Devleti*", **Türk Dünyası El Kitabı III**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı, s. 286.

Pierre L'Ermite önderliğindeki Haçlılar İstanbul'a ulaştıklarında, buraya önceden gelmiş olan ve *Meteliksiz Gautier* diye bilinen Gautier Sans Avoir'in idaresi altındaki Fransız ve İtalyan Haçlıları ile birleşmiş ve İmparatorun Anadolu'da kendilerine tahsis ettiği karargâha yerleştikten hemen sonra, geriden gelen ana orduyu beklemeden, İznik üzerine yürümüşlerdir. 21 Ekim 1096 günü Drakon Vadisi'ne

İstanbul önlerine geldiğinde Bizans İmparatoru ve asiller onları karşıladılar ve burada and içerek birbirlerine söz verdiler¹²³. Alexius, Galata mevkiini boşaltarak, onları yerleştirmek için uygun hale getirdi¹²⁴.

Frank ve Bizans orduları ilerleyerek kısa sürede İznik önünde bir karargâh kurdular ve şehri Türklerden alarak İmparator'a teslim ettiler ve ardından Kilikya (Cilicia)'ya doğru harekete geçtiler¹²⁵. Bölge onların geliş haberleriyle sarsıldı. Onlar Kilikya'ya geldiklerinde, önce Suriye'nin ilk şehri olan Antakya karşısında karargâh kurmayı planlayarak, şehrin karşısındaki geniş bir bölgeye karargâh kurdular ve kimsenin girip

ulaştıklarında Türklerin ani saldırısına uğrayarak kılıçtan geçirilmişlerdir. Türkler kaçanları kovalayarak onların sığındıkları karargâhlarını da basarak buradaki hemen herkesi kılıçtan geçirmişlerdir. Urfalı Mateos; "*Frankların karargâha gelenleri mağlup ederek onları firara mecbur bıraktıklarını..*". (Mateos, s. 190.) Müneccimbaşı da aynı şekilde; "*Kılıç Aslan'ın kardeşi Davud ile beraber Haçlıların önünde yenildiklerini...*" (Camii'd-Düvel II, s. 14.) kaydetmektedir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 190. ; Müneccimbaşı, s. 14. ; Runciman I, s. 88 v.d. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 11- 18. ; Refik VI, s. 10-11. ; Sauvaget, s. 39.

¹²³ Urfalı Mateos; "*İmparator Alexius'un, bütün Frank prensleriyle ittifak ederek, onların fethedecekleri yerlerden, daha önce Bizans'a ait olan tüm arazileri yeniden Bizans'a geri verecekleri, Türklere, Araplara ve İranlılara ait olan arazilerin ise kendi hâkimiyetlerinde kalacağı hususunda, onlardan haç ve İncil üzerine vassallik yemini aldığı..*". (Mateos, s. 189.) kaydetmektedir. Azimî ise; "*Haçlılar Rum hükümdarına, ilk ele geçirecekleri müstahkem mevki kendisine teslim edecekleri, hususunda taahhütte bulundularsa da buna riayet etmediler..*". (Azimî, s. 30.) demektedir.

¹²⁴ Ancak Godefroi de Bouillon imparatora vassallik yemini etmeyi kabul etmemiştir. Onun kumandasındaki Fransızlardan oluşan Haçlılar İstanbul'a ulaştıklarında, önce Haliç'in yukarısında surların dışında karargah kurmuşlar, Aleksios'un onlara yiyecek vermeyi vaat etmesi ile karargahlarını Pera (bugünkü Beyoğlu semtinin bulunduğu yer)'ya nakletmişlerdir. İmparator Godefroi'nin yemin etmemesi üzerine ordusuna yiyecek yardımını kesmiş, bunun üzerine Haçlılar da çevrelerinde yağma hareketlerine girişmişler, Bizans ordusunun Haçlıları püskürtmesi üzerine Godefroi de vassallik yemini etmiş ve ordusu da Anadolu'ya İzmit yakınlarındaki Palekanon karargâhına yerleştirilmiştir. Ebü'l-Ferec Haçlılar ile Bizans arasındaki sürtüşmeyi abartarak; "*Roma kralı Aleksis İstanbul'a gelen Haçlılara yol vermeyerek onlarla yedi yıl muharebe etti.*" (Bar Hebraeus II, s. 339.) demektedir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 189. ; Azimî, s. 30. ; Ebu'l-Ferec II, s. 339. ; Refik VI, s. 15. ; Runciman I, s. 124-131. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 3-10, 21-23. ; Ekrem, s. 58. ; H. A. Nomuki, s. 27 vd. ; Bailly, s. 326.

¹²⁵ Kılıç Arslan Malatya kuşatması esnasında, İznik'in Haçlılar tarafından zapt edilmek üzere olduğu haberini alarak hızla geri dönmüş, ancak yaptığı hücumlar sonucu şehre girmeyi başaramamış ve İznik'i kaderine terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine garnizon komutanı, şehrin Haçlıların eline geçmesinin facia ile sonuçlanacağından korktuğu için, Bizans Kumandanı Manuel Butumites ile anlaşarak İznik'i İmparator'a teslim etmeyi tercih etmiştir. Haçlılar genel bir taarruz hazırlığında iken, 19 Haziran 1097 sabahı şehrin kulelerinde İmparatorluk bayraklarının dalgalandığını görmüşlerdir. Daha sonra Bizans kumandanı Tatikios'un emrindeki bir birliğin refakati altında Güneydoğu Anadolu'ya geçmek üzere Eskişehir istikametine yönelmişlerdir. Genel bilgi için Bkz. Urfalı Mateos, s. 190. ; Azimî, s. 30. ; Refik VI, s. 16. ; Runciman I, s. 136-141. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 29 v.d.; Bailly, II, s. 322-326. ; Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s. 287 v.d. ; Ekrem, s.58-59.; Semavi Eyice, "*İznik*", **DİA XXIII**, İstanbul - 2001, s. 543 - 545. ; Abdülkerim Özeydin, "*Danışmendliler*", **DGBİT VIII**, s. 123.

çıkmayacağı şekilde şehrin yollarını kapattılar¹²⁶. Tüm bölgede katliam ve yağmaya giriştiler.

Daha önce de söylediğimiz gibi bu sırada Toros Urfa hükümdarıdır. Frank ordusunun Antakya şehri yakınlarına gelip karargâh kurmuş olduğunu öğrenen şehir halkı, Toros'tan Frank ordusuyla iletişim kurup, onlardan Urfa şehrini Türklere karşı savunmada yardımcı olacak asker göndermelerini talep etmelerini isterler. Toros önce bu öneriyi kabul etmek istemedi. Fakat sonra, şehrin önde gelenlerinin yeterince imtiyaz sahibi olmadıklarını ve kendi isteği dışında bu kişiler tarafından Franklarla görüşmeye gönderilemeyeceğini bilmesine rağmen, isteklerini kabul eder gibi göründü. Aslında, Frank ordusunun gelmesini hiç de arzu etmiyordu. Ancak şehirdeki asillerin nefretini kazanmaktan korkmaktaydı. Bu yüzden Toros, Frank orduları başkomutanı duk Godfrey'den Urfa şehrini savunmak üzere asker talep etmek üzere elçiler gönderdi. Toros'un mektubunu alan Franklar, son derece memnun oldular ve bu isteği kabul ederek, Tanrıdan korkan dindar ve güçlü bir savaşçı olan, Godfrey'in kardeşi Baudouin (Bagdwin,

¹²⁶ İznik'ten yola çıkan Haçlılar bu muazzam kalabalık ile Suriye'ye doğru ilerlemeye başlamışlardır. Urfalı Mateos; “*Haçlılar takriben 500 bin askerle Kilikya'ya doğru ilerlediler.*” (Mateos, s. 190.) demektir. Sultan Kılıç Arslan da, Danişmendoğlu beyliği ile ittifak ederek Eskişehir (Dorylaion) yakınlarında karargâh kuran Haçlılar'a başarısız bir saldırı düzenlemiştir. Bundan sonra Türkler, onların yol boyunca geçecekleri yerlerdeki yiyecek maddelerini ve su kuyularını tahrip etmişlerdir. Haçlılar ise yol boyunca pek çok zayıt vererek Çukurova'ya ulaşmışlar ve bundan sonra yerli Ermeni halktan yardım göreyek Maraş, Adana ve Tarsus'u almışlardır. Urfalı Mateos; “*Frank ordusunun mevcudu o kadar büyüktü ki açlık tehlikesi baş gösterdi, bunun üzerine Toros dağında bulunan Ermeni prenslerden Ruben oğlu Konstantin, Bazuni ve Oşin Frankların bütün ihtiyacını temin edecek miktarda yiyecek gönderdiler.*” (Mateos, s. 192-193.) demektir. Runciman; “*Haçlıların buralara küçük garnizon birlikleri bırakarak Çukurova'da küçük bir Ermeni krallığı için temel oluşturduğunu...*” (Runciman I, s. 155.), kaydetmektedir. Haçlıların Kilikya'daki faaliyetleri için bkz. Mehmet Ersan, “*I. Haçlı Seferi sırasında Kilikya (Çukurova)'nın Haçlıların eline geçmesi*”, **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhü Semineri**, s. 65-78.

Haçlı ordusu 20 Ekim 1097'de, Antakya surları önüne gelip karargâh kurmuşlardır. Antakya hâkimi emir Yağısıyan savunma tedbirleri almakla beraber; Halep meliki Rıdvan, Humus emiri Cenahuddevle Hüseyin, Mirdasi emiri Vessab b. Mahmud, Atabeg Tuğtegin, Musul hâkimi Kürboğa, Kilaboğlu kabilesinin reisleri, Türkmenler ve doğudaki birçok emir ve meliklerden yardım istemiştir. İbnü'l Âdîm; “*Yağısıyan'ın oğulları Şemsüddeve ve Muhammed'i Rıdvan, Tuğtekin, Kürboğa ve diğer Türkmen emirlerine bizzat gönderdiğini, bunların dışındaki bütün Müslüman emirlerine de mektuplar göndererek yardım talep ettiğini...*” (Zübde II, s. 129.) kaydetmektedir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 190-195. ; Azimi, s. 30. ; İbnü'l-Âdîm, Zübde II, s. 129 v.d. ; İbnü'l-Esîr, s. 227-229. ; Münecimbaşı, s. 14. ; Runciman I, s. 141-167. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 34 v.d. ; Erdoğan Merçil, “*Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu*”, s. 83 v.d. ; Alptekin, “*Büyük Selçuklular*”, DGBİT VII, s. 150 v.d. ; Özeydin, “*Danişmendliler*”, s. 123. ; Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s. 288-290. ; Maalouf, s. 35-55. ; Bailly, s. 326. ; Ersan, s. 65-78.

Baldwin'i Urfa'ya gönderdiler¹²⁷. Bu dönemde Urfa çoksessliliği bünyesinde barındıran, ünlü ruhban ve keşişleri ile kalabalık bir nüfusa sahip büyük bir şehir idi. Burası, çevresi beldeler, köşkler ve köylerle dolu bir yönetim bölgesi idi.

Baudouin komutasındaki Frankların şehre gelmesinden bir süre sonra, şehir halkından bazı haysiyetsiz kimseler Franklar ile hükümdar Toros'un arasını fitne ve fesat tohumları ekerek bozmaya başladılar. Bunlar yaptıkları kötülüklerinin semeresini vermeye başlaması sonucunda, hükümdarlarını öldürtmeyi ve yönetime Frankları getirmeyi planladılar. [70]

Bunu, Frankları çok sevdiklerinden değil, Toros'un düşmanlarının kışkırtmaları sonucu yaptılar. Bu korkunç planı gerçekleştirenler, diğer insanları da tahrik ederek vahşi hayvanlar gibi azgınlaşmış bir insan sürüsü oluşturular ve ayaklanarak kalenin alt tarafını doldurdular. Yanlarına gelen Toros'a hücum edince, öldürüleceğini anlayan Toros, ailesiyle beraber şehrin doğu kapısına yaptırmış olduğu alt kaleye sığındı ve kapıları sıkıca kapattı. Kale kapısına dayanan insanlardan, kendisini öldürmeyeceklerine dair yemin ettikleri takdirde kapıyı açacağını, malını ve mülkünü onlara bırakıp, ailesini de yanına

¹²⁷ Urfa hâkimi Theodor (Toros), 1098 Ocak ayında, Urfa Piskoposu ve şehir eşrafından 12 kişilik bir heyeti Baudouin'in Tell Başır (Turbessel, Tell Beşir; Arapça'da Müjde Tepesi anlamındadır)'de bulunduğu sırada ona göndermiştir. Heyet Baudouin'i, Urfa'yu civardaki Türklerin akınlarından kurtarmak üzere şehirlerine davet etmekte, karşılığında şehrin gelirlerini ve ortak iktidarlığını teklif etmekteydiler. Ayrıca heyettekiler Baudouin'e, Toros'un yaşlı ve çocuksuz olması hasebiyle kendisini evlatlık ve varis edinmeyi arzuladığını, belirtmekteydiler. Genel bilgi için bkz. Mateos, s. 194. ; Runciman I, s. 156-157. ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu I, s. 19-25. ; Mustafa Ergün, **Selçuklular Zamanında Urfa ve Yöresinde Türkmen Hareketleri**, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Y.L.Tezi), Urfa 1996, s. 8-13.

Vakayinamede; "*Theodor'un Frank orduları kumandanı dük Godfrey'den mektup yoluyla yardım talep ettiği ve bunun üzerine Godfrey'in kardeşi Baldwin'i bir ordu ile sevk ettiği...*" bilgisi ile "*Theodor'un bunu isteyerek yapmadığı...*" görüşü başka kaynaklar tarafından desteklenmemektedir.

Ayrıca vakayinamede bu teklifin "*Frank ordusunun Antakya şehri yakınlarına gelip karargâh kurmuş olduğunu öğrenen şehir halkı...*" ifadesi ile Antakya kuşatması esnasında yapıldığı belirtilmektedir. Oysa bu husus da doğru değildir. Zira Baudouin, 1097 yılı sonbaharında Çukurova'ya ulaştıktan sonra buraları fethetmek üzere Maraş yakınlarında ana Haçlı ordusundan ayrılmış ve burada meskûn bulunan Fer ve Nikusus adındaki iki Ermeni prensinin yardımlarıyla Fırat'a kadar bütün bölgenin işgalini tamamlamıştı. Aralık 1097'de Çukurova bölgesinde, Fırat Nehri'nin batısına düşen Türklerin elindeki Tell Başır'i almasının akabinde, Urfa heyetinin kendisine gelerek yapmış olduğu teklifini kabul ederek, artık bundan sonra ne Antakya ne de Kudüs seferine katılmamıştır. Maraş yakınlarındaki Tell-Başır'de kendisine bağlı bir garnizon bırakıp yola çıkmış ve Şubat 1098'de Urfa'ya ulaşmıştır. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 193-194. ; Runciman I, s. 154-157. ; Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118) I, s. 14 - 25. ; P. M. Holt, s. 21.; Ali Öngül, **Urfa Tarihi İslâm Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar (639 – 1517)**, Emek Matbaası, Manisa - 2004, s. 97. ; Ergün, s. 8-10.

alarak şehri terk edeceğini söyledi¹²⁸. İsyancıların yemin ederek söz vermeleri üzerine Toros kapıyı açtı. Fakat ona yemin ederek söz veren kalabalık güruh sözünü tutmadı ve dışarı çıkan Toros'a saldırarak, üzerine çullanıp defalarca vurmak suretiyle onu haince öldürdüler. Daha sonra onu, üzerinde sadece iç çamaşırı kalacak şekilde çıplak bıraktılar ve şehrin yüksek surlarından birinde sallandırdılar. Bununla yetinmeyen isyancılar, Hatim (Theodor-Toros)'in evini yerle bir ederek oğlunu da öldürdüler¹²⁹. Tüm bu yaşananların ardından, Theodor'un sahip olduğu her şeyi ve iki kaleyi Baudouin ele geçirdi¹³⁰.

Baudouin'in Urfa'yı ele geçirdiğini duyan Franklar bu duruma çok memnun oldular ve karargâhlarını Antakya'ya daha fazla yakınlaştırarak kuşatmayı iyice daralttılar. Savaşın oldukça şiddetli olduğu bir sırada, şehri savunan garnizondan bazıları Bohemund'a haber

¹²⁸ Demirkent; *"Toros isyancılara haber göndererek, canını bağışladıkları takdirde şehri terk edeceğini ve ailesiyle birlikte Malatya'ya gideceğini bildirdi..."* (Demirkent, Urfa I, s. 33.), demektir.

¹²⁹ Baudouin Urfa'ya geldikten bir hafta sonra, Toros tarafından vasallerinden Gerger hâkimi Konstantin ile birlikte 25 Şubat 1098 de Samsat üzerine sefere gönderilmiş ancak bu sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Urfalı Mateos; *"Türkler üç yüz atlı ile onların üzerine gelerek 1000 kişiyi telef ettiler."* (Mateos, s. 194.) demektir.

Kaynaklarda Samsat seferinden sonra, Toros'un öldürülmesi ve Baudouin'in Urfa hâkimi olması şu olayların vukuu ile kaydedilmektedir:

Urfalı Mateos; *"40 kadar hain adamın Baudouin ile Ermeni prensi Konstantin'e planlarını anlattıklarını, halkı Toros'a karşı kıskırttıklarını, Toros'un canına kıymamaları halinde ailesiyle Malatya'ya gideceğini söylediğini, kont Baudouin'in de Varak ve Mekanis haçları üzerine, melekler, peygamberler, azizler ve şehitlerin şahitliğinde yemin ettiğini, bunun üzerine Toros'un kaleyi Baudouin'e teslim ettiğini fakat ertesi günü Toros'un isyancılar tarafından feci şekilde öldürüldüğünü..."* (Mateos, s. 195.) kaydetmektedir. Runciman; *"Baudouin'in Urfa'ya döndüklerinde Gerger hakimi Konstantin ile Thoros'a karşı bir suikast planı hazırladığını, Urfa ahalisinin Toros'u, Ortodoks kiliseye bağlı olduğu ve Bizans imparatorunun bir memuru unvanına sahip olduğu için sevmediklerini..."* (Runciman I, s. 158.) kaydetmektedir. Demirkent; *"Baudouin'in Urfa'ya geldikten sonra Thoros'dan büyük salahiyetler koparmaya çalışması ve büyük tavizler koparamamış olması neticesinde böyle bir suikastın tertiplenmiş olduğunu..."* (Demirkent, Urfa I, s. 28.), belirtmekte ve Albertus Aquensis'den nakil ile; *"Samsat seferinden sonra Urfa senatosu ve ileri gelenlerinin Gerger hâkimi Konstantin ile birlikte şehrin başına Baudouin'in getirilmesi hususunda ittifak ettiklerini, Baudouin'e gelerek Toros'a karşı birlikte çarpışmayı teklif ettiklerini ancak Baudouin bu teklifi reddetmekle beraber onlardan Toros ile bizzat görüşmesi için müsaade aldığını daha sonra Toros'un canının bağışlanması karşılığı her şeyini vermeyi vaat ettiği halde, halkın kızgınlığının yatışmadığını ve akabinde Toros'un öldürüldüğünü..* (Aquensis III, s. 22-23, 354.)" kaydını düşmektedir

Runciman; *"Toros'un ve oğlunun öldürüldüğünü ancak karısının akibetinin ne olduğunun bilinmediğini..."* (Runciman I, s. 158.) kaydetmektedir.

¹³⁰ Her ne kadar Haçlı seferlerini inceleyen batılı yazarlar Baudouin'i, evlatlığı olmayı kabul ettiği manevi babası olan Toros'un öldürülmemesi konusunda elinden bir şey gelmediği, şeklinde mazur göstermeye çalışıyor iseler de sonuç ortadadır. Toros, Baudouin'in gözleri önünde 9 Mart 1098 Salı günü acımasızca katledilmiş ve Baudouin de onun mirasına el koyarak Urfa'nın hâkimi olmayı memnuniyetle kabul etmiştir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 193-194. ; Runciman I, s. 157-159. ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118) , s. 29-38. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 73 v.d. ; Refik VI, s. 17. ; Sauvaget, s. 39. ; Öngül, s. 98. ; Ergün, s. 11-13.

göndererek şehri kendisine teslim etmek üzere bir plan yaptılar¹³¹. Planın başarıyla uygulanması sonucunda, surlara tırmanarak şehri çevreleyen duvarları kuşatan Franklar buradan şehre doğru akın ettiler. Şehrin ele geçirilmek üzere olduğunu gören Yağısıyan (Yağhi-Sıyan - Isgin) kalenin dağa bakan tarafındaki kapıdan kaçarak doğuya doğru gitti... Antakya'nın ihanetle ele geçirildiğini gören diğer garnizonlar da teslim oldular¹³².

Franklar, Antakya kuşatması ile meşgul iken, büyük bir kumandan olan Kürboğa (Kerbogha), doğudan gelerek Urfa şehrinin kapılarına dayandı. Kürboğa'nın bulunduğu bölge, şehrin varoşlarının bulunduğu çiftçilerin, hayvanların ve çobanların olduğu yoğun bir yerleşim bölgesiydi. Bu bölgede büyük bir tahribata girişen Kürboğa evleri de yerle bir ederek, insanları öldürerek büyük bir katliam yaptı ve birçok insanı da esir ederek kendine

¹³¹ Kaynaklarda, Haçlıların Firuz adlı bir Ermeni ile anlaştığı ve onun yardımı ile gece surları aşarak içeri girmeyi başarabildikleri belirtilmektedir: Urfalı Matheus Firuz'un milliyetini vermeden; "Onun şehrin esas ahalisinden biri olduğunu..". (Mateos, s. 196.) zikretmektedir. İbnu'l Âdîm; "Onun Antakya ehlerinden Zerrad olarak tanınan birisi olduğunu ve Beymond'a hangi burçta olduğunu haber verdiğini..." (Zübde II, s. 133-134.) belirtmektedir. Azimi; "Bu kişinin "Zerrad Firuz" adında halis Ermeni asıllı biri olduğunu..." (Azimî, s. 31.) kaydetmektedir. Ebü'l-Ferec; "Onun Ruzbah isminde Kaşkaruf vadisi üzerinde bulunan kuleyi muhafaza eden kişi olduğunu ve Haçlılardan altın ve gümüş alarak onları kuleye çıkardığını..." (Bar Hebraeus II, s. 339.) bildirmektedir. İbnü'l-Esîr; "Bu şahsın, burçlardan birinin muhafızlığını yapan "Ruzbe" adında bir zırh ustası olduğu..." (İbnü'l-Esîr X, s. 229.) kaydetmektedir Runciman ise; "Firuz'un, Yağısıyan tarafından önemli bir mevkie getirilmiş Ermeni dönmesi bir subay olduğunu..." (Runciman I, s. 177.) bildirmektedir.

¹³² Haçlıların şehre girdiğini gören Yağısıyan panik içerisinde yanına bir kısım muhafız kuvvetini de alarak şehirden kaçmış, oğlu Şemsüdevle ise toplayabildiği kuvvetlerle iç kaleye sığınmayı başarmıştır. Yağısıyan dağlık bir bölgede atından düşüp yaralanınca adamları tarafından kendi haline terk edilmiş, burada kendisini görüp tanıyan Ermeniler tarafından başı kesilerek Bohemund'a götürülmüştür. Urfalı Mateos; "Emir Ağusıyan şehirden kaçtı fakat köylüler onun başını orakla kesip öldürdüler." (Mateos, s. 197.) demektir buna mukabil Azimi; "Yağısıyan'ın susuzluktan öldüğünü" (Azimî, s. 31.) bildirmektedir. İbnu'l-Esîr; "Yağısıyan'ın kaçtıktan sonra, sabah olunca Antakya'da kalıp ölünceye kadar savaşmadığına pişman olduğunu, kederinden bayılıp atından düştüğünü, adamlarının onun ölmek üzere olduğunu görenek yanından ayrıldıklarını, son nefesini vermek üzereyken oduncu bir Ermeninin onun başını keserek Antakya'ya götürdüğünü..." (İbnü'l-Esîr X, s. 229-23.) kaydetmektedir. Ebü'l-Ferec'te İbnü'l-Esîr'deki bu bilgiyi destekleyerek; "Yağısıyan'ın kaçtıktan sonra üzüntüsünden atından düştüğünü, adamlarının onu terk ettiğini, daha sonra yerli bir Ermeninin Yağısıyan'ı görüp tanıdığını ve başını keserek Antakya'ya Bohemund'a götürdüğünü..." (Bar Hebraeus II, s. 339.) kaydetmektedir.

Haçlı şövalyeleri, Firuz'un emrinde bulunan üç kuleyi ele geçirdikten sonra kapıları açarak ordunun şehre girmesini sağlamışlar, şehrin Rum ve Ermeni halkı da onlarla birlik olarak önlerine çıkan kadın, çocuk demeden herkesi öldürmüş ve her yeri yağmalamışlardır (3 Haziran 1098). Runciman; "3 Haziran günü akşam olduğunda şehirde canlı hiç bir Türk kalmamıştı." (Runciman I, s. 180.) demektir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 196-197. ; Azimi, s. 30-31, 98. ; İbnü'l-Esîr X, s. 229. ; İbnu'l Âdîm, s. 134. ; Ebü'l-Ferec II, s. 339. ; Mir'atü'z-Zaman, XIII, s. 123 v.d. ; Runciman I, s. 164- 181. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 45 v.d. ; P. M. Holt, Haçlılar Çağı, s. 22. ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118), s. 40-44. ; Refik VI, s. 18-20. ; Merçil, "Büyük Selçuklular", s. 150 v.d. ; Alptekin, "Artuklular", s. 174. ; Ali Sevim, "Suriye Selçukluları – Haçlı İlişkileri", s. 91-92. ; Turan, "Artuklular", s. 141. ; Köymen, Selçuklu Devri Türk Tarihi, s. 289- 291. ; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, 3. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul 1980, s. 230 vd.

köle yaptı. Daha sonra buradan hareket ederek, Halep üzerinden Antakya'ya doğru gitti¹³³. [71] Halep'e vardığında Antakya'nın Franklar tarafından ele geçirildiğini öğrenen Kürboğa; Bağdat, Asur ve Kuzey Mezopotamya'dan topladığı büyük ordusuyla Antakya'ya hareket etti ve daha önce Frankların karargâh kurmuş oldukları yerde karargâhını kurdu¹³⁴. Frankları muhasara eden Kürboğa, şehre hücum etmeye başladı. Uzun süre kuşatma altında tutulan şehirde büyük bir kıtlık başladı. Sayıları binleri bulan çok sayıda Frank askerleri kendileri için yemek, atları için ise yem bulamıyorlardı. Kıtlık öyle bir hal aldı ki; arpa ve buğday artık pazarlarda görülmüyor ve bir merkebin yükünün fiyatı 20 dinar karşılığında satılıyordu¹³⁵. Bu sıkıntılı dönemde piskoposlardan birine rüyasında, şehirdeki büyük bir kilise olan Qasyan'da, üzerinde İsa'nın böğrünün delinişinin

¹³³ Büyük Selçuklu Sultanı Berkyaruk, Antakya'yı Haçlılara karşı korumak ve Yağısıyan'a yardım etmek üzere Musul emiri Kürboğa'yı görevlendirmiştir. Ancak Kürboğa Antakya'dan önce Urfa'yı teslim almak istemiş burada beyhude uğraştıktan sonra (4 Mayıs – 25 Mayıs 1098) zamanlama hatası yaptığını anlayarak buradan Antakya'ya hareket etmiştir. Antakya önüne geldiğinde ise şehrin çoktan Haçlıların eline geçtiğini görmüştür.

Vakayiname'de; "*Kürboğa'nın şehrin yoğun nüfus ve yerleşim birimini yerle bir ederek adeta bir katliam yaptı*" denilmektedir. Oysa hiçbir kaynaktan böyle bir katliamdan bahsedilmemektedir. Zaten o dönemde Urfa şehri geniş surlarla çevrilidir ve halk surlarla çevrili şehirde ikamet etmektedir. Savaş esnasında ise arazilerindeki çalışmalarını terk ederek şehre sığınmaktan başka bir çareleri olmasa gerektir. Mevcut kaynaklardan sadece Urfalı Mateos; "*Kürboğa'nın hasat mevsimine kadar orada kalıp tarlaların mahsulünü tükettiğinden...*" (Mateos, s. 196.) bahsetmektedir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 196. ; Azimi, s. 31. ; Runciman I, s. 156-178; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118), s. 40-44. Refik VI, s. 18 v.d. ; Ergün, s. 13-16.

¹³⁴ Kürboğa'nın ordusunda şu ittifak kuvvetleri bulunmaktadır; Halep Melik'i Rıdvan, Dımaşk emiri Dukak, Humus emiri Cenahuddevle Hüseyin, Suruç emiri Artukoğlu Sökmen, Menbic emiri, Tuğtegin, Mirdasi emir Vessab b. Mahmud, ve çeşitli Türkmen grupları ve Araplardan Kilaboğulları kabilesinden oluşan Müslüman kuvvetler. Urfalı Mateos; "*Bütün Horasan harekete geldi. Şarktan garba kadar yayılmış olan bu hareket, Mısır'dan Babil'e kadar olan yerleri, Grek memleketlerini ve Dımaşk'la bütün sahil şehirlerini ve Kudüs'ten sahraya kadar uzanan yerleri kapsamıştı. 800.000 atlı ve 300.000 piyade askerden müteşekkil ordu ova ve tepeleri kaplamış halde büyük bir azametle Franklara karşı yürüdü ve Antakya'nın önünde karargâh kurdu.*" (Mateos, s. 196.) bilgisini vermektedir. Azimî; "*Dukak, Tuğtegin, Gürboğa, Vessab b. Mahmud ve Cenahuddevle'nin kumandaları altında bulunan 400 bin kişilik bir Müslüman ordusu...*" (Azimî, s.31.) demektedir. Ebü'l-Ferec daha mütevazı bir sayı vererek; "*Sultan Türkyaruk keyfiyetten haber alınca Antakya'ya 100 bin atlı gönderdi.*" (Bar Hebraeus II, s. 340.) kaydını düşmektedir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 196 v.d. ; İbnü'l-Esîr X, s. 230. ; Azimî, s. 31. ; Ebü'l-Ferec II, s. 340. ; Runciman I, s. 176-177.

¹³⁵ Kürboğa'nın kuşatması esnasında şehirde şiddetli bir kıtlık baş göstermiştir. İbnü'l Âdîm; "*Haçlıların yiyecekleri kalmadığını ve açlıktan binek hayvanlarını ve hatta ölümlerin etlerini bile yemeğe başladıklarını...*" (Zübde II, s. 136-137.) kaydetmektedir. İbnü'l Esîr; "*Haçlılar Antakya'yı işgal ettikten sonra orada on iki gün kaldılar. Yiyecekleri kalmamıştı, kuvvetliler hayvanlarını yiyerek karınlarını doyururken zayıf ve güçsüzler leş ve ağaç yaprağı yiyorlardı.*" (İbnü'l-Esîr X, s. 230.) ifadelerini kullanmaktadır. Ebü'l-Ferec; "*Franklar Antakya'ya sahip olduktan sonra burada 13 gün yiyecek bir şey bulamadıkları için atlarının etini yediler.*" (Bar Hebraeus II, s. 340.) kaydetmektedir. Runciman onların çektikleri açlık sıkıntılarını üzerinde çok az durarak sadece; "*Bir eşek yükü yiyecek maddesi sekiz Bizans altınına satılıyordu ve bu parayı zengin askerler bile zor ödeyebiliyordu. Atlar insanlardan daha fazla ızdırıp çekmekteydi, nihayet orduda sadece 700 civarında at kaldı.*" (Runciman I, s. 170.) demektedir.

(Tiberyas'taki Yahudilerin yaptığı) figürü bulunan mızrağın gömülü olduğu yer ilham edildi. Bu rüyada din adamına; “Bu mızrağı alacak, önüne katacak, dışarı yeniden çıkacak ve düşmanın üzerine yürüyerek onları yeneceksin” diye söylendi. Franklar mızrağı buldular ve büyük bir coşku içerisinde sevindiler ve Türklerin üzerine saldırıya geçmek üzere hazırlandılar. Bu manevî coşkunun yanı sıra, açlık tam da Frankların umutlarını yok etmişken, içeride kadınlar gibi saklanıp ölmektense dışarıda düşmana karşı savaşarak ölmeyi daha çok tercih etmişlerdi. Üniformalarına ve mızraklarına bu kutsal figürü işleyen Franklar mızrağı önlerine alarak dışarı çıktılar ve Tanrı onlara ihtiyaç duydukları zaferi bahşetti. Yenilgiye uğrayan Türklerden pek çoğu öldürüldü. Franklar, Türklerden geriye kalan karargâhtaki tüm yiyeceklere, atlara ve eşyalara el koydular. Bu zaferin ünü tüm bölgeye yayıldı. Hezimetini duyan Türk hükümdarların yürekleri büyük bir kırılma ve hüznü ile sarsıldı, bölgedeki tüm hükümdarlar korkuya kapıldılar¹³⁶.

¹³⁶ Haçlılar 27 Haziran 1098'de çaresiz bir şekilde, Pierre L'Ermite başkanlığında bir elçi heyeti göndererek Kürboğa ile teslim şartlarını görüşmek istemişlerdir. Urfalı Mateos; “*Onlar Kerboğa'dan yeminli teminat aldıktan sonra şehri ona vermeğe, kendileri de memleketlerine geri dönmeye karar verdiler.*” (Mateos, s. 197.) kaydetmektedir. İbnü'l-Esîr; “*Haçlılar düştükleri bu perişan hali görünce Kürboğa'ya haber gönderdiler ve şehri terk edip gitmek için eman istediler. Ancak Kürboğa, onlara istedikleri emanı vermedi ve: Siz ancak kılıç zoruyla çıkarılacaksınız dedi.*” (İbnü'l-Esîr X, s. 230.) şeklinde kaydetmektedir. Ali Sevim; “*Haçlılar Pierre L'Ermite başkanlığında bir elçiyi Gürboğa'ya göndererek, kendilerini serbest bırakıp sağ salim memleketlerine dönmelerini sağlamak şartıyla Antakya'yı teslim edeceklerini bildirmek zorunda kalmışlardı.*” (Sevim, s. 187.) demektedir.

Kaynaklarda da belirtildiği gibi Kürboğa onların kayıtsız şartsız teslim olmaları hususundan başka bir taviz vermemiştir. Haçlıların tüm ümitlerini kaybettikleri bu günlerde Pierre Bartholomeus isimli fakir bir köylü Raymond'un çadırına gelerek (10 Haziran 1098), Papa'nın temsilcisi olan Le Puy Piskoposu “*Adhemar'a, rüyasında Hıristiyanlığın en kutsal emaneti olan, Hz. İsa'nın böğrünü delen mızrağın gömülü olduğu yeri gördüğünü*” (Mateos, s. 197. ; Sevim, 187.) söylemiştir. Raymond'un mızrağı bulup topraktan çıkarması ve haberinin süratle yayılması ile Haçlıların maneviyatı yükselmiştir. Urfa'lı Mateos'ta bu vakia; “*Rüya vakası, Godefroy'a, Boemond'a ve diğer bütün şeflere nakledildi. Hepsisi duaya kalktılar ve gösterilmiş olan yeri açıp S.Bedros (St. Pierre) kilisesinin içinde Hz. İsa'nın silahını buldular.*” (Mateos, s. 197.) şeklinde geçmektedir. Ebü'l-Ferec; “*Frank Krallarından biri bir rüya gördü. Bunun üzerine Mar Cassianos kilisesinde bir yeri açtılar ve burada Mesih'in üzerinde salb olduğu haçın bir takım kırıntılarını bularak bu kırıntılardan bir haç vücuda getirdiler ve bir mızrak ucu yaptılar.*” (Bar Hebraeus II, s. 340.) ifadelerini kaydetmektedir. İbnü'l Esîr; “*Rüyayı gördüğünü söyleyen rahibin daha önce mızrağı, bulunduğu yere kendisinin gömerek izleri sildiğini...*” (İbnü'l-Esîr X, s. 231.) kaydetmektedir.

Bu olaydan sonra askerlerin maneviyatları yükselmiş ve 28 Haziran sabahı Bohemund, Haçlı ordusunu altı gruba ayırarak, kutsal mızrak da önlerinde olduğu halde askerleri şehir surlarının dışına çıkarmıştır. İbnü'l-Esîr; “*Müslümanlar Kürboğa'ya Haçlılar dışarı çıkarken üzerlerine saldırı yapılmasını teklif etmiş ancak Kürboğa onları dikkate almamıştır.*” (İbnü'l-Esîr X, s.231.) kaydetmektedir. Runciman; “*Vessab b. Mahmud'un Kürboğa'ya Haçlılar dışarı çıkarken derhal saldırılması hususunda ısrar ettiğini...*” (Runciman I, s. 190.) kaydetmektedir. Kürboğa'nın ordusu, üzerlerine gelen Haçlıları durduramayınca, zaten onun başına buyruk davranışlarından sıkılan emirler savaş meydanını bir bir terk etmişler ve savaş Müslümanların bozulup kaçmaları ile sonuçlanmıştır. Haçlıların zaferi üzerine iç kaleye sığınmış olan Şemsüddavle ve beraberindeki Türkler de çaresiz teslim olmak zorunda kalmışlardır. İbnü'l-Esîr; “*Kürboğa'nın yanındaki Müslümanlara kötü davranarak büyüklük taslamasının emirleri kızdırdığını,*

Bohemund, kız kardeşinin oğlu Tancred ile beraber Antakya'da; Türkler Suruç (Saruç)'da; Ermenilerden Basağ'ın oğulları Birecik (Zeugma) ve Fırat nehri boyunda; bir Ermeni olan Hırsız Basil (kendisi sürekli olarak gezginleri soyduğundan bu isimle anılırdı) Kaisun (Keysun-Göksun) ve Raban'da; Balduk (Baladukya)'lu bir Türk olan Gazi¹³⁷ Samsat (Shamaisat - Sumaisat)'ta bulunuyordu. [72] Hıristiyan Rumlardan Philartos'un oğulları; Maraş ve Kara Dağ'da, Ermenilerden Rafin'in oğulları; Anazarba ve Kilikya'da, Franklar ise Tarsus, Misis (Masisa) ve Adana'da hüküm sürmekteydiler.

Bu zamanda daha da güçlenen Franklar, hem denizden hem de karadan harekete geçerek Kudüs'ü kuşatmak üzere hazırlandılar¹³⁸. Önce, Filistin kıyısında bulunan Akka (Jappa)'yı kuşattılar ve burayı birkaç gün içerisinde ele geçirdiler. Daha sonra buradan hareket

bu sebeple emirlerin savaş sırasında onu yalnız bırakıp perişan etmeğe karar verdiklerini..." (İbnü'l-Esîr X, s. 230.)

Antakya'ya tamamen hâkim olunduktan sonra Bohemund İmparatora ettikleri yeminlerine aldırılmadan Antakya Haçlı Prenskipliğinin kurucusu ve şehrin de hakimi olmuştur. (Temmuz 1098). Genel bilgi için bkz. Azimî, s. 31,32. ; Urfalı Mateos, s. 197. ; İbnü'l-Esîr X, s. 229-232. ; İbnü'l Âdîm II, s. 136-137. ; Ebü'l-Ferec II, s. 340. ; Camiu'd-Düvel II, s. 15. ; Refik VI, s. 18 v.d. ; Runciman I, s. 164-201. ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118), s. 196-199. ; Merçil, "*Büyük Selçuklular*," s. 150. ; Sauvaget, s. 39. ; Osman Turan, **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi, I-II**, Nakışlar Yayınevi, Ankara 1978, s. 299. ; Emin Kırkıl, **Selçuklu Döneminde Halep**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ 1999, s. 48 vd.

¹³⁷ Burada bahsedilen Gazi; Danişmendoğlu Melik Gazi Gümüştekinin oğlu Süleyman Gazidir. Baladukya'lı olarak bahsedilen Balduk ifadesi; bir sülalenin adı veya kendisine ikta olarak verilen bir bölgenin adıdır. Genel bilgi için bkz. Özaydın, "*Danişmendliler*", s. 121 v.d.; Urfalı Mateos "*dizin- kişi adları*", s. 341.

¹³⁸ Vakayinamede sözü edilen "*hem karadan hem denizden harekete geçerek...*" ifadesi gerçeğe uygun değildir. Zira Haçlıların Kudüs yolculuğunda denizden harekete geçmek için henüz donanma gibi bir imkâna sahip değildirler.

Antakya'nın alınışından Kudüs'e hareketlerine kadar Haçlılar şu faaliyetlerde bulunmuşlardır: 17 Temmuz 1098'de Raymond'un ordusu Asi ırmağını geçerek Antakya'ya 50 km mesafedeki, halkının çoğunluğu Süryani olan Tell Manas'ı (Runciman buranın adını *Rugia* olarak vermektedir. *Runciman I, s. 198.*) işgal etti. Daha sonra Gedofroi ve Raymond Eylül 1098'de Azaz'ı Haçlı hâkimiyetine katmak üzere girişimde bulunmalarına rağmen, buradan kısa bir süre sonra geri döndüler ve bu askeri hareketin akabinde el-Bare'yi 1098'in Ekim-Kasım aylarında kuşattılar, Halep'ten destek alamayan halk şehri "aman" karşılığında teslim etmesine rağmen, Haçlılar aman göstermeyerek, yağma ve katliam yapmışlardır. 27 Kasım 1098'de Raymond, Flandre kontu Robert, Bohemund ve yerli Ermeni ve Nasranî halktan oluşan büyük bir kuvvet Maarratunnuman üzerine yürüdü. 11 Aralık 1098 de şehir Haçlıların eline geçince, burada da büyük bir katliam ve yağma yapıldı. 13 Ocak 1099 günü Maarratunnuman şehrinin surlarını yıkıp tüm evlerini de ateşe verdiler. Daha sonra, ordunun başkumandanı olarak Raymond başta olmak üzere, Ablara Piskoposu, Guillaume Ermingar, Raymond Pilet, Robert de Normandie, Tankred, Godefroi de Boillon, Robert de Flandre Kudüs'e doğru hareket ettiler. Bu harekate sadece Urfa hâkimi Baudouin ile Antakya hâkimi Bohemund katılmamıştır.

Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 32. ; Urfalı Mateos, s. 199. ; İbnü'l-Esîr X, s. 231-232. ; İbnü'l Âdîm II, s. 141. ; Ebü'l-Ferec II, s. 341. ; Runciman I, s. 194-201. ; P. M. Holt, s. 22. ; Ali Sevim, "*Suriye Selçukluları – Haçlı İlişkileri*", s. 92-94. ;

ederek, Kudüs önlerine geldiler ve şehrin etrafını dört bir yandan çevreleyecek şekilde karargâhlarını kurdular¹³⁹. Şehre şiddetle saldırdılar, daha sonra ağaçtan direkler ve kuleler inşa ederek yeniden saldırdılar. Şehir, yanlarında birçok silah ve savaş malzemesi bulunan Mısır ordusu tarafından korunmaktaydı¹⁴⁰. Saldırının şiddetine dayanamayan şehrin

¹³⁹ Vakayinamede sözü edilen “Arka’nın birkaç gün içerisinde ele geçirildiği” ifadesi yanlıştır. Çünkü Haçlılar 14 Şubat ile 13 Mayıs tarihleri arasında Arka’yı kuşatmalarına rağmen burayı ele geçirememişlerdir. Sadece Urfalı Mateos; “Franklar Arga denilen şehre gelince Müslümanlar şiddetli bir taarruz yaptılar, fakat tam bir mağlubiyete uğradılar.” (Mateos, s. 199.) kaydını düşmekte, ancak Arka’nın ele geçirildiğinden bahsetmemektedir. Ebü’l-Ferec; “Franklar sonra Trablus’un civarında olan Arka’ya karşı geldiler. Buraya karşı 4 ay harbettikleri halde şehri zaptedemediler.” (Bar Hebraeus II, s. 340.) kaydını düşmektedir. Runciman; “Ordu, Raymond vazgeçirilinceye kadar, daha bir ay ne yapacağını bilmeden Arka önünde durdu. Arka’yı zapt için yapılan savaşlar birçoğunun hayatına mal olmuştu. 13 Mayıs’ta Raymond ısrarlara dayanamayarak, gözleri yaşlı, ordugâhı bozmak emrini verdi.” (Runciman I, s. 211.) demektedir. Arka daha sonra 1109 yılında IV. Raymond ölünce ona halef olan kuzeni Cerdagne kontu Guillaume Jourdain tarafından zapt edildi. Runciman; “Jourdain’in üç haftalık bir kuşatmadan sonra Arka’yı ele geçirdiğini...” (Runciman II, s. 55.) bildirmektedir.

Haçlıların Marratunnuman’dan Kudüs’e doğru hareketlerinden sonra kaynaklarda şu olayların cereyan ettiği belirtilmektedir: Hama ve Humus, emirleri ile Şeyzer’deki Munkıziler ve Trablus’taki Benî Ammar kabileleri, Haçlılardan yiyecek, yük hayvanı ve kılavuzluk karşılığında kendilerine dokunmamaları konusunda anlaşılabilir. (İbnü’l-Esîr X, s. 232.) Bundan sonra Haçlılar Nusayri dağları ile Lübnan silsilesi arasındaki Bukayye vadisi yolu üzerinden hareket ettiler (23 Ocak 1099). (Bar Hebraeus II, s. 341) Yolları üzerindeki halkının terk etmiş olduğu Refeniye şehri, Hısnü’l-Ekrad kalesi (Kürtlerin Kalesi) ve 16 Şubat günü de sahil şehirlerinden Tartus kolayca ele geçirildi. (Maulouf, s. 65-70) Tartus’un alınmasıyla Antakya, Kıbrıs ve Avrupa’ya deniz yolu da açılmış oldu. Kefertab ve Hama’yı ele geçiremediler. (Azimi, s. 32.) 14 Şubat günü diğer bir sahil şehri olan Arka kuşatıldı, fakat burası da ele geçirilemedi. Kuşatma esnasında Fatımîlerin elçileri gelerek, Haçlıların zarar vermeksizin kutsal şehirlere serbestçe girebilmelerini teklif ettiler, ancak bu teklifleri reddedildi. 13 Mayıs’a kadar süren Arka kuşatmasından vazgeçildi. (Runciman I, s. 200 v.d.) Buradan, İngiliz ve Ceneviz filolarıyla irtibat kurularak sahil yolundan Fatimî sınırı olan Köpek Irmağı (Nehrü’l-Kelb)’na ulaşılar. Beyrut’a ulaştıklarında, halk Haçlılara gıda maddeleri ve hediyeler vererek onlarla şehre zarar vermeden geçmeleri hususunda anlaşılır. Buradan 21 Mayıs’ta Sur şehrine ulaşılar ve Sur garnizonu ile herhangi bir çatışmaya girmeden yollarına devam ederek 24 Mayıs günü Akka’yı kuşatılır. Akka valisi ile Beyrut’taki anlaşmaya benzer bir anlaşma yaparak yollarına devam ettiler ve 3 Haziran’da Remle’ye ulaşılar. Halkının terk ederek göç ettiği Remle şehri zahmetsiz ele geçirilerek, 6 Haziran’da Kudüs’e hareket ettiler. (Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 49.) Yolda Beytü’l-Lahim’in Hıristiyan halkından davet aldılar. Bir grup şövalye İsa’nın doğduğu bu yeri Hıristiyan hâkimiyetine aldıktan sonra, Kudüs zaptına iştirak etmek üzere geri döndü. 7 Haziran 1099 Salı günü akşamı Kudüs önünde karargâhlarını kurdular. Ahmed Refik; “Ehl-i Salibin kuvveti bu sırada 25.000 cengâverden ibaretti.” (Refik VI, s. 22.) bilgisini vermektedir. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 31-32. ; Urfalı Mateos, s. 199. ; İbnü’l-Esîr X, s. 230 v.d. ; Ebü’l-Ferec II, s. 341. ; Münecimbaşı, s. 164. ; Runciman I, s. 199-214. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, 48-50. ; Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 189-192. ; P. M. Holt, s. 22,23. ; Merçil, “Büyük Selçuklular”, s. 150. ; Maalouf, s. 65-75. ; Refik VI, s. 22; Ahmed Ağırakça, “Kudüs’ün İşgali Üzerine İslam Dünyasının o günkü tavrı ile ilgili bir değerlendirme”, Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, s. 25 v.d. ; Yusuf el-Kardavi, (çev. M. Beşir Eryarsoy), **Müslümanlar Gayr-i Müslimlere Nasıl Davrandı**, İhya Yayınları, İstanbul 1985, s. 122-123.

¹⁴⁰ Fatımîlerin Kudüs valisi İftiharü’d-Devle, Arap ve sudanlı birliklerden kurulu güçlü bir garnizona sahipti ve şehrin surları da gayet müstahkem idi. O Hıristiyanları surların dışına çıkarmış, Yahudilere şehirde kalma müsaadesi vermiş, surların dışındaki su kuyularını tahrip etmiş ve Mısırdan da takviye kuvvet istemişti. Haçlılar 7 Haziran’dan itibaren başladıkları taarruzlardan bir netice alamamaktaydılar. 17 Haziran’da Yafa limanına gelen Ceneviz ve İngilizlere ait altı Hıristiyan gemisi erzak, kuşatma araçlarının inşası için gerekli halat, çivi, kereste nevinden levazım ile yüklü idiler. Haçlılar bu malzemeleri Kudüs’e getirdiler ve Samaria civarındaki ormanlık bölgeden bol miktarda ağaç gövdesi kesip getirerek bunlardan hücum merdivenleri ile

yöneticisi (İftiharu'd-Devle) Kudüs'ü Temmuz ayında Frankların sefere çıkışlarının ikinci yılı olan, Rumların takvimine göre 1409 (m.1102 - h. 496)¹⁴¹ yılında, Franklara teslim etti¹⁴². Franklar Otuz bin Müslüman öldürdüler ve cesetlerini şehrin dışına attılar. (Şehirdeki Hıristiyanlar, Franklar gelmeden önce çıkartılmıştır)¹⁴³. Büyük bir Frank kumandanı olan Dük Godfrey, şehrin hükümdarı oldu¹⁴⁴. Franklar, Filistin (Palestina) ve Celile (Galilee) ülkesinin tüm köylerini ve şehirlerini ele geçirdiler¹⁴⁵.

tekerlekli hücum kuleleri yaptılar. 15 Temmuz 1099 (22 Şaban 492) günü hücum kulelerinden kuzey surlarına bir köprü yerleştirerek surlara çıkmayı başardılar. Urfalı Mateos; “*Franklar, birçok hücumlardan sonra ağaçtan kuleler inşa edip şehrin surlarına dayandılar ve şiddetli hücumlarla mukaddes şehri zaptettiler.*” (Mateos, s. 199.) demektedir. İbnü'l-Esîr; “*Haçlılar Kudüs'ü kırk küsur gün kuşattılar, şehrin önüne iki burç diktiler, Müslümanlar Sihveyn tarafındaki burcu yakıp içindekileri öldürdüler, ancak Haçlılar 23 Şaban Cuma günü kuşluk vakti şehre kuzey tarafından girdiler.*” (İbnü'l-Esîr X, s. 235-236.) demektedir.

¹⁴¹ Buradaki verilen 1409 tarihi yanlıştır. Zira, Yunan takvimine göre 1409 yılı m. 1102 – h. 496 yılına tekabül etmektedir ki böyle bir tarih doğru değildir. Bunun doğrusu 1406 olmalıdır ve m. 1099, h. 493 yılına tekabül etmelidir. Bkz. Unat, s. 34.

¹⁴² İftiharu'd-Devle içkale olan Davud Kalesine çekilerek Raymond'a Kudüs'ten sağ çıkmak karşılığında kulenin teslimini ve büyük miktarda altın önerdi. Raymond bu öneriyi kabul ederek onun ve beraberindeki kimselerinin hayatlarını bağışladı. Kudüs'ten sağ olarak dışarı çıkabilen sadece bunlar oldu. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 32-33. ; İbnü'l-Esîr X, s. 235-237. ; Urfalı Mateos, s. 199. ; Ebü'l-Ferec II, s. 340-341. ; Runciman I, s. 215-221. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 50-60. ; Merçil, “*Büyük Selçuklular*”, s. 150. ; Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 230 v.d. ; Refik VI, s. 23. ; Nomuki, s. 33-38. ; Bailly, s. 326. ; P. M. Holt, s. 22,23.

¹⁴³ Vakayinamede yer alan; “*Otuz bin Müslüman öldürüldü*” ibaresi eksik ve yanlıştır. Urfa'lı Matheus; “*Godefroy'un şehrin diğer yerlerinde öldürülenlerden başka, sadece Mescidü'l-aksa mabedinde 65.000 kişiyi kılıçtan geçirttiğini...*” (Mateos, s. 199.) bildirmektedir. Ebü'l-Ferec ise; “*Süleyman mabedinde 70.000 arabin öldürüldüğünden...*” (Bar Hebraeus II, s. 341.) bahsetmektedir. Ahmed Refik; “*Cami-i Ömer'de İslam kanı, atlı bir süvarinin dizlerine çıkacak bir dereceyi bulmuştu.*” (Refik VI, s. 23.) demektedir. Kudüs'te öldürülenlerin sayısı kesin olarak bilinmemekle beraber, bilinen şeyin Üç gün boyunca kadın çocuk demeden herkesin kılıçtan geçirildiği, Yahudilerin de sığındıkları Havraları ile beraber ateşe verildikleri, kısacası Kudüs'te meskûn bulunan bütün Müslüman ve Yahudi halkın katledildiğidir. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 32-33. ; Urfalı Mateos, s. 199. ; İbnü'l-Esîr X, s. 235-237. ; Ebü'l-Ferec II, s. 340-341. ; Runciman I, s. 215-221. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 50-60. ; Nomuki, s. 33-38. ; Bailly, s. 326. ; P. M. Holt, s. 22,23. ; Refik VI, s. 23. ; Sauvaget, s. 39. ; Maalouf, s. 75-79. ; Bertold Spuler (çev. Hamdi Aktaş), “*Doğu'da Hilâfetin Çöküşü*”, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti I**, Hikmet Yayınları, İstanbul 1988, s. 205. ; Merçil, “*Büyük Selçuklular*”, s. 150. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 230 v.d. ; Marshall G.S. Hodgson, **İslam'ın Serüveni II**, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 288 vd.

¹⁴⁴ Godefroi, Kutsal Ülke'nin en yüksek hâkiminin İsa'nın kilisesi olduğunu söyleyerek kendisine teklif edilen krallık tacını reddetmiştir. O, Kral unvanı yerine *Advocatus Sancti Sepulchiri* (Kutsal Mezar'ın Savunucusu) unvanı ile şehrin lideri olmuştur. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 32. ; Urfalı Mateos, s. 26, 199-200. ; İbnü'l-Esîr X, s. 236-237, 297. ; Runciman I, s. 218-243. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 59-60, 89 v.d. ; P. M. Holt, s. 24-25. ; Maalouf, s. 79-80. ; Refik VI, s. 23.

¹⁴⁵ Haçlılar, 12 Ağustos 1099'da Fatimî veziri el-Efdal kumandasındaki Kudüs üzerine yürüyen Mısır Fatimî ordusunu karargâh kurdukları Askalan'ın el-Mecdel ovasında gafil avlayarak bozguna uğratmışlardır. Bu zaferden sonra bütün Filistin şehirleri kolayca Haçlılar tarafından işgal edilmiştir. Bkz. Azimi, s. 32. ; Urfalı Mateos, s. 26, 199-200. ; İbnü'l-Esîr X, s. 236-237, 297. ; Runciman I, s. 218-243. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 59-60, 89 v.d. ; P. M. Holt, s. 24-25. ; Refik VI, s. 23.

Franklarla beraber bu bölgeye gelmiş ordu kumandanlarından biri olan Kont Aziz Gilles (IV. Raymond), beraberinde büyük bir orduyla Trablusşam (Tripoli) şehrine şiddetli bir saldırı düzenleyerek şehri kuşattı. Şehir, üç sağlam sur ile çevriliydi ve aralarında iki derin hendek vardı. Ayrıca şehrin küçük olmasına karşın savaşçı askerlerden oluşan güçlü bir garnizonu vardı. Aziz Gilles, Lübnan Dağı eteklerinde bir kale inşa etti ve bu bölgede, bugün de olduğu gibi, yoğun bir nüfusa sahip bir şehir kurdu¹⁴⁶. Kurmuş olduğu bu şehir sayesinde, kuşatma altında tuttuğu Trablus şehrine, şehrin hükümdarı teslim olana kadar, yedi yıl boyunca saldırılar düzenledi¹⁴⁷. Sur (Tyre) ve Askalan (Ashkalan) dışındaki tüm

¹⁴⁶ Müellif burada tarihi sıralamaya bakmadan 1101 yılı Haçlı Seferlerini atlayarak Trablus kuşatmasından bahsetmeye başlamıştır. Biz Trablus kuşatmasının kaynaklara göre nasıl geçtiğine kısaca bir göz atalım:

Toulouse kontu IV. Raymond de Saint Gilles hiç bir başarı elde edemeyince, Kudüs ile Antakya arasında bulunan, Benû Ammar kabilesinin reisi Fahrü'l-mülk Ebu Ali'nin yönetimi altındaki Trablus şehrini zaptetmeye karar verdi. Antakya'dan yola çıkarak Şubat 1103'te Lazikiye (Lataika) limanına gelen Ceneviz Filosu'nun desteği ile Tartus şehrini kolayca zaptetti ve burasını saldırıları için merkez üssü haline getirdi. İbnü'l-Âdîm; "Kıbrıs'tan 22 geminin Lazikiye limanına geldiğini..." (Zübde II, s. 130.) kaydetmektedir. Buradan Trablus üzerine yürüdü ancak karşısında Ebu Ali, Humus emiri Cenahu'd-Devle ve Dımaşk emiri Dukak'ın kuvvetlerini buldu. Runciman; "Müslüman birliklerin, Raymond'un kuvvetlerinin yirmi misli olduğunu..." (Runciman II, s. 48.) kaydetmektedir. Raymond, bu orduyu yenmesine rağmen, Trablus'u alamadan geri dönerek 40 gemiden müteşekkil Ceneviz Filosu'nun ücret mukabili desteği ile tekrar saldırıya geçti. (Refik VI, s. 28.) Filo desteğine rağmen bu taarruzu da başarısızlığa uğradı. Aralık 1103'te Bizans'ın desteği ile Trablus'un beş km. yakınındaki bir tepeye bir kule inşa ederek karargâhını buraya naklettirdi (Azimî, s. 33.) ve buraya "Hacılar Tepesi" (St. Gilles Kalesi) adını verdi. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 228 v.d.; İbnü'l-Esîr X, s. 280-281, 331-332. ; Bar Hebraeus II, s. 343. ; Runciman II, 46 v.d. ; Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 198.

¹⁴⁷ Trablus kuşatma altında iken yaz aylarında Ebu Ali'nin yaptığı bir huruç hareketinde yanarak yaralanan Raymond 28 Şubat 1105'te Hacılar Tepesi'nde öldü (İbnü'l-Esîr X, s. 331.). Ona halef olan kuzeni Cerdagne kontu Guillaume Jourdain Bizans'ın Kıbrıs valisi Eumathios Philokes ile de ittifak etmek suretiyle Trablus'un ablukasını şiddetlendirerek selefinin siyasetini devam ettirdi. Denizden ve karadan abluka altına alınan Trablus'un hâkimi Ebu Ali 1105 yılında Mardin 'deki Artukoğlu Sökmen'den yardım istedi. Ancak ona yardım için yola çıkan Sökmen Tedmür'de vefat edince (Azimî, s. 34.) ordusu geri döndü. Müneccimbaşı; "Sökmen'in Dımaşk nahiyesi Karyeteyn'de Boğmaca hastalığına yakalanarak vefat ettiğini..." (Camîu'd-Düvel II, s. 168-169.) kaydetmektedir. Bunun üzerine Ebu Ali, 1108 ilkbaharında Bağdat halifesi ile Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'dan yardım istemek üzere bizzat yola çıktı. Ancak kendisine gösterilen itibardan başka bir yardım alamadan geri döndü. Azimî; "Kadı Fahrü'l-Mülk ve Tacülmülk Böri birlikte Bağdat'a gittiler..." (Azimî, s. 36) kaydını düşmektedir. Onun yokluğunda Trablus eşrafı Fatimî veziri el-Efdal'den şehri gelip teslim almasını isteyince, 1108 yazında el-Efdal'in gönderdiği Şerefü'd-Devle şehri teslim aldı ve Ebu Ali'nin taraftarlarını tutuklatıp gemiyle Mısır'a gönderdi. Turan; "Trablusşam'ın Şii emiri İbn Ammar'ın Bağdat halifesinden yardım talep etmesine, şehrin Şii tebaasının kızdığını ve bu yüzden Mısır Fatimîlerinden vali istediklerini..." (Turan, Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi I-II, s. 303.) kaydetmektedir. Ebu Ali Trablus'a dönemedi ve Cebele'ye yerleşmek zorunda kaldı. 1108 yazında Raymond'un halefi olarak Toulous hâkimi olan büyük oğlu Bertnard Toulous'tan yola çıkarak önce Cenova'ya ardından da İstanbul'a geldi beraberinde Ceneviz ve Bizans donanmaları olduğu halde Tartus'a ulaştı. Yönetimi Jourdain'in elinden alarak Kudüs kralı Baudouin'den de aldığı destekle Haziran 1109'da Trablus'u kuşattılar. Şerefü'd-Devle derhal el-Efdal'den yardım istedi ancak Deniz yolunun Ceneviz ve Provence donanmaları ile kesilmesinden dolayı yardım gelmeyince, 7 yıllık kuşatmadan sonra (Bar Hebraeus II, s. 350.), 12 Temmuz 1109'da şehri Haçlılara teslim etmek zorunda kaldı. Genel bilgi için bkz. Azimî, s. 32-36. ; Urfalı Mateos, s. 228,229-237. ; İbnü'l-Âdîm, Zübde II, s. 130. ; Ebü'l-Ferec II, s. 343,350. ; İbnü'l-Esîr X, s. 280-281,297,315,331-332. ; Müneccimbaşı II, s. 168-169. ; Runciman II, s. 46-57. ;

kıyı şeridini ele geçirerek bu Şehirlerdeki Müslümanlarla savaşmak suretiyle pek çok ganimet elde etti¹⁴⁸. Tyre ve Ashkalan ise Mısırlıların elinde bulunmaktaydı. Şam (Damaskus - Dımaşk), Humus (Hims), Tadmar, Baalbek ile Busra (Basura), Hama (Hamath), Halep (Aleppo), [73] Kalas (Kella), Membic (Mabbug), Harran ve Rakka (Callinicus) ise Frank topraklarına birçok saldırılar düzenleyip zarar ziyana sebebiyet veren Türklerin elinde bulunmaktaydı.

Bu sırada, Malatya'nın hâkimiyeti, kumandan Bozan (Buzan)'ın yönetici olarak atamış olduğu Kadıköy (Chalcedonia)'lü Gabriel'in elinde idi¹⁴⁹. Bozan öldürülünce şehir onun hâkimiyeti altında kalmıştı. Gabriel, Antakya hükümdarı Bohemund'a elçiler göndererek, Malatya'ya gelip Gabriel'in adı Kira Murphia olan kızı ile evlenmesini ve bu evlilik durumunda, şehri kızının çeyizi olarak kendisine vereceğini teklif etti. Bohemund, Malatya'ya doğru harekete geçti; fakat şehre yaklaştığı sırada, Pontus ve Kapadokya hükümdarı Danişmendoğlu Gümüştekin (Danishmand)'in saldırısına uğradı. Yenilgiye uğrayan Bohemund esir alındı, beraberindeki Franklar ise öldürüldü. Bir süre sonra, büyük bir fidye karşılığı serbest bırakılan Bohemund¹⁵⁰, Antakya'ya dönerek kız kardeşinin oğlu

Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 99 v.d. ; Bailly II, s. 326,327. ; Spuler, s. 206. ; Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 233. ; Refik VI, s. 28.

¹⁴⁸ Bernard'ın hâkimiyetinde 4. Haçlı Devleti de kurulmuş oldu. Bu 4 Haçlı devletine "Deniz aşırı Ülke" anlamına gelen *Outremer* adı verildi. Bkz. P. M. Holt, Haçlılar Çağı, s. 25-29,32. ; Runciman II, s. 46-57. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 99 v.d. ; Bailly II, s.326,327. ; Spuler, s. 206. ; Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 233. ;Refik VI, s. 28.

¹⁴⁹ Melikşah emirlerinden Bozan'ı 1087 yılında Urfa ve Malatya yöneticiliğine tayin etmişti. (Bar Hebraeus I, s. 334). Daha sonra Bozan, Tutuş ile Berkayruk arasındaki mücadeleye katılmış ve Malatya'ya Gabriel'i, Urfa'ya da Toros'u idareci olarak atamıştı. (Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 145-150.) Daha sonra Gabriel, şehrin askeri kumandanı Ebu Salim'i de zehirleterek Malatya'nın hakimi olmuştur. (Bar Hebraeus I, s. 337.).

¹⁵⁰ Danişmend beyi Gümüştekin'in Malatya'yı zaptetmek niyetinde olduğunu öğrenen Malatya'nın hakimi Gabriel şehrin kumandanı Khuril vasıtasıyla Antakya hakimi Bohemund'dan Malatya'yı kendisine teslim etmek vaadi ile yardım istemiştir. Bunun üzerine yeğeni Tankred'i yerine naibi olarak bırakan Bohemund yeğeni Salerno kontu Richard ile 300 şövalyenin başında Ağustos 1100 de Malatya'ya doğru ilerlemiş ancak Danişmend ordusu tarafından mağlup edilerek Esir edilmiş ve Niksar'da hapse konulmuştur. (Runciman I, s. 248-249.) İbnü'l-Âdîm'de; "*Anuştekin Danişmend, Baymond'u Maraş topraklarında mağlup ve esir etti.*" (Zübde II, s. 145) kaydı bulunmaktadır. Ebü'l-Ferec; "*Ermeni Kog Basil (Khoj Basil) ile Rafin oğulları'nın, Bohemund'un buradaki hakimiyetini istemediğinden Danişmend oğullarına gizlice haber göndererek pusula kurmalarına yardımcı olduklarını*" (Ebü'l-Ferec II, 341-342.) zikreder. Genel bilgi için bkz. İbnü'l Âdîm Zübde II, s. 145. ; Ebü'l-Ferec II, s. 341-350. ; Runciman I, 246 v.d. ; Özeydin, "*Danişmendliler*", s. 124 v.d. ; A. Sevim – Y. Yücel, s. 208. ; Yıldız, "*Anadolu Selçuklu Devleti*", s. 286 v.d. ; Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1993, s. 45-46.

Bu sırada Bohemund hapiste iken, Tankred dayısının naibi olarak Antakya'nın idaresini üstlenmiş ve Bohemund'un haptiden fidye karşılığı serbest kalıp dönmesine kadar üç yıl bu görevini sürdürmüştü (1103

Tankred'i şehrin hükümdarı yaptı ve deniz yoluyla tekrar anavatanına döndü ve orada öldü¹⁵¹. Aynı şekilde, Trablus'u ele geçiren Aziz Gilles, şehrin hükümdarlığını oğluna bırakarak kendi anavatanına doğru yelken açtı¹⁵².

Suriye ve Filistin topraklarının Franklar tarafından ele geçirildiğini öğrenen bir diğer Frank komutanı (Pitabin Poitevin) bunun üzerine hazırlıklara başladı. Pitabin'in planı; Antalya (Pamphylia) ve Kapadokya'yı aşarak kuzeydeki topraklara ulaşmaktı. Constantinople'a varan Pitabin, Alexius'la görüşerek, ondan kendisine kuzeye doğru ilerleyişinde rehberlik yapacak adamlar vermesini istedi. Aleksius kendisine rehberlik yapacak adamlar verdi, ancak onlar onu haince aldattılar. Aleksius onunla gönderdiği

İlkbahar). Kurtuluş Fidyesi olarak 100.000 Bizans altınını Baudouin, Bernhard, Küçük Ermenistan hâkimi Kog Basil ve Bohemund'un İtalya'daki yakınları temin etmişlerdi. Urfalı Mateos; "*Bohemund'un fidyelerini Ermeni prensi Koğ Vasil (Kogh Basil)'in 100.000 dahekan temin ettiğini (arap dinarı kıymetinde altın veya gümüş Ermeni parası) bu paranın 10.000 dehekanını kendisinin verdiğini ve Tankred'in hiçbir ödeme yapmadığını...*" (Mateos, s. 221-222.) zikretmektedir. Özaydın; "*Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos'un düşmanı Bohemond'u elde etmek için Gümüştekin'e 260 bin Bizans altını teklif ettiğini, Bohemond'un ise imparatorun eline düşmemek için Antakya, Urfa ve Sicilya'daki akrabalarından 100 bin dinar temin etmelerini istediğini, ayrıca Urfa ve Kudüs kralıyla birlikte Gümüştekin'e tabi olup Yağsıyan'ın ailesini de serbest bırakacağını vaat ettiğini ve Gümüştekin'in de imparator'un teklif ettiği miktarı Kılıç Arslan ile paylaşacağına Bohemund'un teklifini kabul ederek onu 1103 yılında serbest bıraktığını.*", (Özaydın, "*Danışmendliler*", s. 126-127.) kaydetmektedir. İbnü'l-Esîr; "*Bu hatası ile Müslümanlara yaptığı iyilikleri silindi*" (İbnü'l-Esîr X, s. 281), demek suretiyle Gümüştekin'in Bohemund'u serbest bırakmasını eleştirmiştir. Kira Murphia Gabriel'in en genç kızıdır. Gabriel, Antakya hakimi Bohemund'un esir düşmesinden sonra yardımını talep ettiği Urfa hakimi Baudouin'in vassalı olmuş (Runciman I, s. 248-249.) daha sonra kızını Baudouin'in halefi olan Baudouin De Burg ile evlendirmiştir. (Runciman II, s. 29-30.)

¹⁵¹ Vakayiname'de yer alan; "*Tankred'i şehrin hükümdarı yaptı ve deniz yoluyla tekrar anavatanına döndü ve orada öldü*" ifadeleri kaynaklarla çelişmektedir. Kaynaklarda Bohemund'un Antakya'dan ayrılışı şu şekilde anlatılmaktadır: 1104 sonbaharında imparator Aleksios'un karadan ve denizden Antakya üzerine harekete geçtiğini duyan Bohemund, yardım almak için Fransa'ya hareket etmiş ve yerine tekrar naibi olarak Tankred'i bırakmıştır. 9 Ekim 1107'de hazırladığı Haçlı ordusu ile Epir'de Aleksios ile savaşmış, ancak mağlup olarak Bizans'ın vassalı olmak şartıyla bir barış antlaşması imzalamış ve İtalya'daki arazisine geri dönmüştür. Tankred ise, 1108'den itibaren Antakya'nın esas prensi olmuş ve bu antlaşmayı Bizans elçilerini kovarak tanımadığını ilan etmiştir. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 32-34, 101. ; Urfalı Mateos, s. 203-207, 221-222. ; İbnü'l-Esîr, X, 280-281,297,315,331. ; Camiu'd-Düvel II, s. 15-16. ; Runciman II, s. 26 - 44. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 64,75,83 v.d. ; Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 196-197. ; P. M. Holt, s. 24-25. ; Demirkent, Urfa I, s. 66-69. ; Refik VI, s. 25-26. ; Özaydın, "*Danışmendliler*", s. 125. ; Refik VI, s. 27-28.

¹⁵² Vakayinamede yer alan; "*Trablus'u ele geçiren Aziz Gilles, şehrin hükümdarlığını oğluna bırakarak kendi anavatanına doğru yelken açtı*" bilgisi kaynaklarla çelişmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Toulouse kontu Raymond, Trablus kuşatması esnasında yaralanarak 28 Şubat 1105'te Hacılar Tepesi'nde ölmüştü. Başlangıçta, Ona halef olan kuzeni Cerdagne kontu Guillaume Jourdain (Araplar ona el-Zerdanî adını vermişlerdir. Maulouf, s. 112) kuşatmayı devam ettirdi. 1108 yazında Raymond'un halefi olarak Toulous hâkimi olan büyük oğlu Bertnard Toulous'tan yola çıkarak yönetimi Jourdain'in elinden aldıktan sonra 12 Temmuz 1109'da şehri teslim aldı. Bkz. Azimi, s. 33-36. ; Urfalı Mateos, s. 228,229-237. ; İbnü'l-Esîr X, 280-281,297,315,331-332. ; Ebü'l-Ferec II, s. 350. ; Runciman II, s. 46-57. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 99 v.d. ; Bailly II, s.326,327. ; P. M. Holt, s. 25-29. ; Spuler, s. 206.

adamlarına, onları ne suyun ne de yiyeceğin bulunduğu bir çöle götürmelerini emretti. Aynı zamanda Türklere de Pitabin ve adamlarına saldırabilmeleri için bu bölgenin yerini bildirdi. Büyük bir Türk ordusu, Pitabin ve ordusunu açlıktan ve susuzluktan bitkin ve mecalsiz bir halde yakaladı. Türkler tarafından kuşatılan Pitabin ve ordusu yoğun bir ok yağmuruna tutuldular. Pitabin'in ordusu savaşacak gücü ve kaçacak yeri olmadığından yenilgiye uğradı. Türkler sayısız insanı kılıçtan geçirdiler ve çok miktarda altın ve gümüşten oluşan ganimetler elde ettiler. Pitabin ve beraberindeki birkaç kumandanı kaçmayı başararak tekrar anavatanlarına döndüler¹⁵³. [74]

¹⁵³ Müellifin bu bölümde verdiği bilgiler tarihi sıralamaya uymamaktadır ve tahlile muhtaçtır. Bu olaylar kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: IV. Raymond de Saint Gilles, Kudüs'ün fethinden sonra İstanbul'a imparator Aleksios'un yanına gelmişti (Runciman II, s. 16-17.). Bu sırada Avrupa'dan tarihçilerin "1101 Yılı Haçlı Seferleri" diye adlandırdıkları seferlerin 3 büyük ordusundan ilki yola çıkmak üzereydi. Lombardlardan oluşan ilk kabile 13 Eylül 1100'de yola çıktı. Başlarında manevi lider olarak Milano başpiskoposu Anselm de Buis askeri lider olarak ta Biandrate kontu Albert, Parma kontu Guibert ve Montebello kontu Hugue bulunmaktaydı. Bu orduya Blois kontu Etienne kumandasındaki Fransız Haçlıları ile Alman hükümdarı Heinrich IV'in marşal'ı Konrad idaresindeki Alman Haçlıları katıldılar. Bkz. Runciman II, s. 15 v.d. ; Ahmed Refik VI, s. 25-26. ; Özeydın, "Danışmendliler", s. 126-127.

İmparator Aleksios, onlara rehberlik etmek üzere, komutan Tsias'ın emrinde 500 Peçenek savaşçısı vermiş, sefere kumanda etmek üzere IV. Raymond'da I. Haçlı ordusunun başına geçmişti. (Demirkent I., "Haçlılar", İA XIV, TDV yayınları, İstanbul 1996, s. 532.) Seferin hedefi "Kutsal Ülke" ye ulaşmak üzere Anadolu'dan Suriye'ye giden yolu çaprazlamasına yeniden açmak olarak belirlenmişti. Ancak Raymond ve Kont Etienne'ye karşı çıkan Lombardlar ilk hedef olarak Niksar'da hapsedilen Bohemund'u kurtarmak istediklerini söylediler. Onları Başpiskopos Anselm ile Kont Albert de destekleyince İzmit'ten sonra ordu yolunu değiştirerek Ankara'ya doğru yöneldi. 23 Haziran 1100'de Kılıç Arslan'a ait Ankara şehrini alıp Bizans askerlerine teslim ettikten sonra Niksar yoluna yöneldiler (Runciman II, s. 17-18.). Danışmendoğlu Gümüştekin, Halep meliki Rıdvan, Karaca ve Belek kumandasındaki Artukoğlu birlikleri ile ittifaka geçen Kılıç Arslan, Haçlıların yol güzergahlarında bulunan su ve yiyecek maddelerini ortadan kaldırdı. (Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 61-72.). Haçlılar, Temmuz sıcağında açlık ve susuzluk ile karşı karşıya kalınca Raymond'un Kastamonu'ya yönelip Bizans şehirlerine ulaşma teklifini kabul etmek zorunda kaldılar. Kastamonu yolunda önce 700 kişilik Lombard şövalyeleri Türklerin ani taarruzu ile kılıçtan geçirildi. Ardından Haçlılar yollarını değiştirip Danışmendli topraklarına girdiler. Amasya – Merzifon arasında 5 ağustos 1101 de Gümüştekin Ahmed Gazi'nin kurduğu bir pusuda, Marşal Konrad'ın Alman kuvvetleri kılıçtan geçirildi. (A. Sevim – Y. Yücel, s. 208.) Ordusunu savaş düzenine sokan Raymond Türklerin yoğun ok atışlarına hedef olmaktan başka bir şey yapamayınca o ve diğer Haçlı liderleri gecenin karanlığından faydalanarak kaçtılar. Böylece geride kalan piyade savaşçılar, kadın ve çocuklarla papazların tümü Türklerin eline bırakıldı. Raymond ve refakatçileri Sinop (Runciman Bafra'ya ulaştıklarını bildirir)'a ulaşip buradan gemiyle İstanbul'a döndüler. (Runciman II, s. 18-25.) Bu sırada Nevers kontu Guillaume idaresindeki Fransızlardan oluşan II. Haçlı ordusu 13 Ağustos 1101'de Konya'da, Aquitania kontu Guillaume komutasındaki Fransızlar ile Bayyera dükü IV. Welf'in idaresindeki Almanlardan oluşan III. Haçlı ordusu da Ereğli'de Türkler tarafından yok edilmişti. (Yıldız, "Anadolu Selçuklu Devleti", s. 286.).

Vakayinamenin bu bölümündeki verilen bilgiler çelişkilerle doludur. Şöyle ki; 1-) Vakayinamede adı geçen *Pitabin* ismine diğer kaynaklarda rastlanmamıştır. Muhtemelen Kont Etienne'nin ismi Pitabin olarak zikredilmektedir. 2-) Anadolu'nun hiçbir bölgesinde çöl yoktur. Ancak Haçlıların bu seferi kurak yaz aylarına tekabül etmektedir ve Türkler tüm ekinleri yakıp tahrip etmişlerdir. İstanbul'da toplanan Haçlıların buradan Antalya'ya daha sonra da Kapadokya'ya ve buradan da Kuzeye yönelmeleri mantıksızdır. 3-) Aleksios'u Kuzey Anadolu şehirleri ilgilendirmemektedir. O, Suriye'ye giden yolun açılmasını ve böylece Antakya ve Suriye sahil şehirlerine yeniden sahip olmayı hedeflemektedir. 4-) Aslında Haçlılar, kendi günahlarının suçunu Bizanslılara yüklemek istemişlerdir. Hâlbuki Aleksios Bohemund'un fidyesi için

Kudüs hükümdarı Godfrey, iki yıl sonra hükümdarlığı kardeşi Urfa Hükümdarı Baudouin'e bırakarak öldü. Haberi alan Baudouin, Edessa yönetimini basiret ve şeref sahibi bir başka Frank kumandanı olan ve adı yine Baldwin olan birine bırakarak Kudüs'e gitti ve kardeşinin yerini aldı¹⁵⁴. Baudouin'in Urfa hâkimi olduğu dönemde, Baudouin'in akrabası olan Joselin, Menbic bölgesindeki Telbaşir (Tell Bashir)'in hükümdarıydı. Baudouin Urfa'nın hükümdarı olduğunda, Malatya hükümdarı Gabriel, aynen Bohemund'a önerdiği gibi Baudouin'e de kızıyla evlenmesi önerisinde bulundu. Gabriel'in kızı Kira Murphia ile evlenen Baudouin onu Urfa'ya getirdi¹⁵⁵.

pazarlıkta bulunduğu Danişmentliler ile arsının bozulmasını istememiştir. Aleksios'un Haçlıları yok etmek üzere planlar yapması ve Türkler ile anlaşması da mesnetsiz bir iddiadan ibarettir. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 33, 101. ; Urfalı Mateos, s. 216-219. ; Camiu'd-Düvel II, s. 15-16. ; Runciman II, s. 15-25. ; Demirkent, "Haçlılar", s. 532-533. ; Refik VI, 25-26. ; Özaydın, "Danişmentliler", s. 126-127. ; A. Sevim – Y. Yücel, s. 207 v.d.

¹⁵⁴ Kudüs hâkimi Godefroi de Bouillon, ölmeden önce vasiyetinde, Kudüs ve Yafa'nın idaresinin, Papa'nın vekili sıfatıyla Antakya'da ölen Adhemar'ın halefi olarak atanan ve Kudüs patriği seçilen Daimbert'e bırakılacağını belirtmişti (Runciman II, s. 244.). Ancak 18 Temmuz 1100'de Godefroi öldüğünde, patrik Daimbert, Tankred ile birlikte Hayfa'nın zaptı için seferdeydi ve Godefroi'nin yakınları onun Urfa'daki kardeşi Baudouin'e gizlice haber göndererek, gelip Kudüs'ün idaresini eline almasını istemişlerdir. Baudouin yerine kuzeni Baudouin du Burg'u bırakarak Kudüs'ün idaresini eline aldı. O ağabeyi gibi sadece "Kutsal Mezarın Savunucusu" unvanını almamış aynı zamanda "Kudüs Kralı" olarak anılmakta da bir sakınca görmemişti. Daimbert istemeyerek te olsa 1100 yılı Noel'inde Bethellehem'deki Doğu Kilisesi'nde Baudouin'e taç giydirdi. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 32. ; Runciman I, s. 244–253. ; Runciman II, s. 3 v.d. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 75, 89-90. ; P. M. Holt, Haçlılar Çağı, s. 25.

İslam kaynaklarında, İbnü'l-Kalânî'sinin; "Godefroi'nin 1101 yılında Akka muhasarası esnasında bir ok yarası sonucu öldüğü..." bilgisi alıntı yapılarak aynen nakledilmektedir. (Demirkent, Urfa I, s. 72.). İbnü'l-Esîr'de bu bilgiyi aynen naklettikten sonra; "ağabeyi öldürülünce Baudouin beş yüz süvari ve piyadeyle Kudüs'e gitti." (İbnü'l-Esîr X, 266-267.) diye yazmaktadır. Urfalı Mateos; "Godefroi'nin Filip Kayseriyesi (Filistin)'ne gittiğini, burada Müslümanlar tarafından takdim edilen zehirli yemek sonucu maiyetindeki kırk kişi ile beraber birkaç gün sonra öldüğünü" (Mateos, s. 203.) haber vermektedir.

¹⁵⁵ Joscelin de Courtenay, Baudouin'in teyzesinin oğludur. 1101'deki Nevers kontu Guillaume idaresindeki Fransızlardan oluşan 2. Haçlı ordusu ile beraber doğuya gelmiş, Türklerin taarruzlarından kurtularak Baudouin'in yanına sığınmıştı. Baudouin ona başkent ve karargâhı Tell Başir (Turbessel) olmak üzere topraklarının Fırat'ın batısında kalan bütün arazisini iktâ etmişti (Runciman II, s. 31.). Baudouin I (Baudouin de Boulogne) Kudüs kralı olunca, halasının oğlu Baudouin II (Baudouin du Burg)'ye Kudüs'ün yüksek hakimiyetini tanımak şartıyla Urfa'yı iktâ olarak vermişti. Demirkent; *Joscelin'in birinci haçlı seferinden sonra kutsal ülkeye hacetmek üzere gelen kafileler içinde yer alarak doğuya geldiğini...* (Demirkent, Urfa I, s. 71.) bildirmektedir. Urfalı Matheus; "Baudouin du Bourg'un evvelden Baudouin'in uşağı olduğunu..." (Mateos, s. 205) kaydetmektedir. Runciman; "Baudouin II'nin, Malatya Hakimi Ermeni Gabriel'in kızı Morphia ile evlenmek suretiyle hem Gregoriyen Kilisesi'nin teveccühünü kazanmış hem de Ermenileri asker olarak elinde tutmayı hedeflediğini..." Runciman II, s. 30.) kaydetmektedir. Ayrıca bkz. Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 75-76. ; Demirkent, Urfa I, s. 71-72, 82.

Kapadokya hükümdarı Danişmend, Bohemund'a karşılık aldığı fidye ile gücüne güç katarak ordusuyla harekete geçti ve Malatya'yı yeniden kuşatma altına aldı¹⁵⁶. Önceleri, Malatya'yı savunan ordu, elinden geleni yaptı. Fakat daha sonra yenilginin yaklaştığını fark eden askerler, kendilerine gece gündüz dua ederek cesaret veren, şehrin piskoposuna gelerek ondan, hükümdar Gabriel'e gitmesini ve Türklerle sulh akdetmesi gerektiğini söylemesini istediler. Savaş tüm şiddeti ile devam ederken piskopos, Gabriel'e onların bu isteğini ilettiler. Fakat mel'un Gabriel bu durumdan, altında bir oyun olabileceğini düşünerek kuşkulandı. Şeytanın da etkisinde kalan Gabriel, piskopos ve şehir eşrafından pek çok değerli Hıristiyan'ı öldürdü. O bunun kendi kurtuluşu olacağını düşünüyordu, fakat asıl bu hareket onun felaketi oldu. Öldürülen piskopos, Şabi (Şabuni)'nin oğlu Said (Si'id)'idi¹⁵⁷. Kuşatmacılar galip gelerek şehri ele geçirdiler ve Danişmend Malatya'nın hâkimi oldu. Gabriel öldürüldü ve evi tamamen yerle bir edildi¹⁵⁸. [75]

Edessa yakınlarındaki Suruç (Seruc - Saruj), o zamanlar kalabalık Müslüman ve Hıristiyan nüfusuyla, ünlü tüccarlarıyla oldukça zengin bir yerdi. Bu şehrin ovaları verimli ve irili ufaklı köylerle dolu idi. Şehir, Artuk oğullarından (Ortuk'un oğullarından) biri olan Balak (Belek) isminde bir Türk tarafından yönetilmekteydi. Urfa'ya hükmetmekte olan

¹⁵⁶ Vakayinamede yer alan; “*Danişmendlilerin, Bohemund'a karşılık aldığı fidye ile gücüne güç katarak ordusuyla harekete geçti ve Malatya'yı kuşatma altına aldı.*” İfadesi yanlıştır. Zira Danişmentliler Malatya'yı ele geçirdikten sonra Bohemund'u fidye karşılığında teslim etmişlerdir. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 32-34, 101. ; Urfalı Mateos, s. 203-207, 221-222. ; İbnu'l-Esîr, X, 280-281,297,315,331. ; Müneccimbaşı II, s. 15-16. ; Runciman II, s. 26 - 44. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 64,75,83 v.d. ; Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 196-197. ; P. M. Holt, s. 24-25. ; Demirkent, Urfa I, s. 66-69. ; Refik VI, s. 25-26. ; Özaydın, “*Danişmendliler*”, s. 125. ; Refik VI, s. 27-28.

¹⁵⁷ Bar Hebraeus; “*Sabuni oğlu Said, ki ona Mar John denilir. Kendisi mukaddes ve harikulade bilgili sayılırdı. mel'un Gabriel bu adama kin güttü ve askerlerinden birine onu öldürttü.*” (*Ebü'l-Ferec I, s. 335-336.*) demektedir.

Yine Bar Hebraeus; “*Türkler Gabriel'i öldürerek cesedini köpeklere attılar.*” (*Ebü'l-Ferec II, s. 343*) demektedir.

Müellif zamanlama konusunda hata yapmaktadır. Zira bu olay Danişmend'in kuşatması esnasında değil, Kılıç Aslan'ın 1097 deki Malatya kuşatması esnasında vuku bulmuştur. Bu kuşatma esnasında Süryaniler şehri teslim etme taraftarı idiler. Onlar Ermeni Gabriel'dense Kılıç Aslan'ın yönetimini yeğliyorlardı. (A. Sevim – Y. Yücel, s. 116.) Bundan dolayı Gabriel Süryani papazlarını öldürmüş, onların mallarını da müsadere etmiştir. Bkz. Urfalı Mateos, s. 187. ; Özaydın, “*Danişmendliler*”, s. 126. ;

¹⁵⁸ Malatya hâkimi Gabriel Ortodoks inancı yüzünden kendi tebaası tarafından sevilmemekteydi. Süryaniler de onun kendi piskoposlarını ihanet suçu ile itham ederek öldürtmüş olmasını affetmemişlerdi. (Bkz. Özaydın, “*Danişmendliler*”, s. 126.) Danişmentliler Malatya'ya ikinci kez taarruz ederek şehri ele geçirdiler. Kulelerden biri Gabriel'in emrine uymayarak teslim olmayınca, Gabriel surlarda idam edildi. Baudouin II kayınpederi Gabriel'in yardımına gitmeyerek onu kaderiyle baş başa bıraktı. Bkz. Runciman II, s. 29-32. ; Maalouf, s. 98-99. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 83. ; Özaydın, “*Danişmendliler*”, s. 126.

Franklar bir yandan, Frankların komutası altındaki Ermeniler ise Fırat nehri yönünden Suruç'a doğru saldırıya geçtiler. Dört bir yanı Hıristiyan toprakları ile çevrili Suruç şehrinin daha fazla ayakta duramayacağını fark eden hükümdar Balak, Urfa hükümdarı Baudouin'e bir elçi ile haber göndererek öne süreceği koşullarda anlaşma sağlanması halinde şehri savaşmadan teslim edeceğini bildirdi. Baudouin, Balak tarafından öne sürülen koşulları yerine getirdi ve şehir kendisine bırakıldı. Şehrin yönetimine, buradan çok para elde edecek olan, Putshir adında ünlü bir Frank getirildi. Putshir ise şehrin meclis başkanlığına Müslüman bir Ukaylid arabı getirdi, meclis üyeliklerine de onun kardeşlerini ve akrabalarını atadı. Bundan sonra da sözünü ettiğimiz servetini halkın evlerinden topladı. Suruç şehrinin tüm zenginliklerini ele geçiren Putshir daha da zenginleşerek gücüne güç kattı¹⁵⁹.

Suruç'un Franklar tarafından ele geçirildiğini duyan, Balak'ın amcası Sökmen b. Artuk, Suruç şehrindeki Müslümanların da sayısına güvenerek, beraberindeki büyük bir orduyla şehri kuşattı. Bunu duyan Urfa hükümdarı Baudouin, Sökmen ile savaşmak üzere harekete geçti. Türkler, Frankları pusuya düşürerek bir anda onları önden ve arkadan kuşattılar. Yapılan savaşta Franklar yenilgiye uğradı ve birçoğu öldürüldü. Fakat Urfa'ya kaçan Baudouin, Suruç'u tekrar ele geçirmek için bir ordu toplamak üzere önce Fırat'ı geçerek Antakya'ya gitti. Saruj hükümdarı Putshir esir alınmıştı. Şehirdeki tüm Hıristiyanlar, o sırada Suruç'ta bulunan Edessa piskoposu Papias'la beraber bir kaleye sığındılar. Beraberlerinde yeterli stok ile değişik meslek dallarından insanlar demirci, marangoz, işçi bulunmaktaydı. Frankları yenilgiye uğratan Türkler, daha sonra Hıristiyanların gizlendiği kaleye saldırıya geçtiler. Hıristiyanlar gece gündüz savaşmaktayken, Baudouin'in mesajı ulaştı: "Hazır olun!" şafak vakti olduğunda, büyük bir Frank ordusu mızraklarının uçlarına yaktıkları meşaleleri takarak saldırıya geçti.

¹⁵⁹ Tam künyesi Nuruddevle Belek b. Behram b. Artuk olan Belek Gazi; Artuk beyin torunu, Artuk oğulları Sökmen ile İlgazi'nin yeğenidir. Sökmen, Suruç şehrinin ona ikta olarak vermişti. (Alptekin, "Artuklular", s. 174-175.). Urfa kontu Baudouin I, Seruc'u 1098 yılında ele geçirmişti. Bu zafer sonrasında Baudouin I Seruc şehrinin Foucher de Chartres (Foulque de Chartres)'in kumandasına vermişti. Foucher, Antakya kuşatması esnasında surlara çıkan ilk şövalyedir (Runciman II, s. 29-30.). Demirkent; "Belek'in Kürboğa ile beraber Antakya önünde savaştıktan sonra Seruc'a dönmediğini ve Seruc'un 1098 yılında Baudouin'in eline geçtiğini..." (Demirkent, Urfa I, s. 52.) kaydetmektedir. Vakayinamede yer alan; "Şehrin yönetimine Putshir'in getirilmesi" ifadesindeki Putshir olarak bahsedilen kişi Foucher de Chartres'tir. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 267. ; İbnü'l Âdîm Zübde II, s. 203. ; Münecimbaşı II, s. 164-165. ; Nurettin Ardiçoğlu, **Harpur Tarihi**, Harpur Derneği Yay. , İstanbul 1964, s. 37-38.

Kaledeki Hıristiyanlar da dışarıya bir huruç hareketi yaparak Türklerin üzerine saldırdılar. Bu taarruz karşısında Türkleri büyük bir korku ve endişe aldı. Türklerin bir çoğu kılıçtan geçirildi. [76] Türk karargâhını ele geçiren Franklar, tüm zenginliklere ve mallara el koydular. Frankların kendilerine karşı merhamet göstermeyeceğinden korkan Suruç şehri Müslümanları, şehir kapılarını kapatıp, duvarları sağlamlaştırarak Franklara karşı direnişe geçtiler. Onlar, herhangi bir Müslüman Türk ordusu kendilerine yardıma geleceği ümidiyle direniyorlardı. Frankların, Müslümanlara karşı hiçbir katliama girişmeyecekleri konusunda söz vermelerine, direnişi sona erdirmelerini istemelerine karşın Müslümanlar onları dinlemedi. Daha sonra Franklar : “Şehirdeki tüm Hıristiyanlar giysilerine haç işareti işlesin!” duyurusunu yaptılar. Ardından şehre saldırıya geçen Franklar, genç - yaşlı demeden binlerce, on binlerce kişiyi öldürdüler. Şehrin sokakları cesetlerle dolmuştu. Şehrin büyük bölümünü oluşturan Müslümanlar katledilerek ortadan kaldırılmışlardı. Önceden şehirden kaçarak gittikleri yerlerde sefil bir hayat süren Hıristiyanlar yeniden şehirde toplanmaya başladılar¹⁶⁰.

Yukarıda sözünü ettiğimiz Kürboğa'nın yenilgisi, daha sonra Suruç'a yapılan saldırı, Sökmen'in yenilgisi ve Suruç Müslümanlarına yapılan katliamlardan sonra, doğudan gelen bir hükümdar olan Çökürmüş (Gigirmish - Jikirmish), hazırlanarak Franklara karşı savaşmak üzere büyük bir orduyla harekete geçti. Önce Edessa'ya saldırdı ve onun ordusu şehri bir uçtan bir uca kuşattılar. Sonra da burada yaşayan insanların kimini öldürmek, kimini esir almak ve her tarafı yerle bir etmek suretiyle mutlu oldular. Jikirmish'in ordusu şehre yaklaştığında, Frank ordusu şehrin girişine ulaşmalarını önlemek üzere şehirden dışarı çıkarak, onları doğu kapısında karşılayıp savaşmak üzere harekete

¹⁶⁰ Artuklu emiri Sökmen, Baudouin II'nin Urfa idaresini ele almasından bir süre sonra yeğeni Belek ile birlikte, 1101'de Seruc üzerine yeniden yürüyerek burayı ele geçirmişti. Foucher'e yardım için gelen Baudouin II'in kuvvetleri Türklere yenilmiş ve Foucher de bu savaşta katledilmişti. Budouin II ordusunu tamamlamak ve yeni birlikler hazırlayarak toparlanıp geri dönmek üzere Antakya'ya gitti. Sökmen şehri almakla beraber iç kaleyi ele geçiremedi. Urfa Latin Başpiskoposu Batendicus iç kaleye kumanda etmekte ve Türklere karşı direnişini sürdürmekteydi. Baudouin II, güçlendirdiği yeni ordusu ile geri dönmesi üzerine iki ateş arasında kalan Sökmen Seruc'u yeniden Haçlılara terk ederek geri dönmek zorunda kalmıştı. (Alptekin, “Artuklular”, s. 175.)

Vakayinameye geçen “Putshir'in esir edilmesi” ifadesi ile “Piskopos Papias” ismi kaynaklarda farklı bir şekilde geçmektedir. Komutan Foucher (Foulque - Putshir) bu savaşta esir edilmemiş, öldürülmüştür. Runciman ve diğer kaynaklarda da Başpiskopos'un ismi “Papias” değil “Batendicus” olarak kaydedilmektedir. Bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 267. ; Runciman II, s. 29-30, 93. ; Demirkent, Urfa I, s. 77-80. ; Refik VI, s. 27-28. ; Alptekin, “Artuklular”, s. 175 v.d.

geçtiler. Kalkanlarını ve kılıçlarını alan ahmak Urfalılar, üzerlerine doğru çılınca ve büyük bir coşkuyla gelen Türklere karşı savaşmak üzere dışarı çıktılar. Türkler onların düzensiz bir şekilde saldırıya geçtiklerini görünce, onların doğu köprüsü önünde ovaya yayılınca kadar, başlangıçta dağılmış gibi görünüp geriye doğru çekilerek, onları ortalarına doğru çektiler. Daha sonra Türkler, her taraftan ortaya çıkmaya ve naralar atarak Urfalıların üzerine saldırmaya başladılar. Surların üzerinden bu kargaşa ve koşturmaya gören ve iki ordunun çılınca karışıp birleşerek şehre yöneleceğinden korkan Franklar, derhal içeri girerek kendi ordularını da dışarıda bırakacak şekilde şehrin kapılarını kapattılar. [77]

Bu durumdan cesaret alan Türkler, Franklara karşı daha şiddetli saldırmaya başladılar. Kapılar kapalı olduğundan hendek üzerindeki köprüye ulaşamayarak tekrar şehre giremeyen Franklar, arkalarından gelen Türkler tarafından acımasızca öldürüldüler. Hepsi hendeğin bir yanına düştü, kan nehir gibi akmaktaydı. Bölgeyi yerle bir eden ve her tarafı ateşe veren Çökürmüş geldiği yoldan gitti¹⁶¹.

Bu dönemde birkaç Türk ile beraber Sumaisat'ta yaşamakta ve hüküm sürmekte olan Balduk (veya Baladukya - Baladuqia) lının biri, Sumaisat şehrini para karşılığı Franklara teslim ederek bölgeden ayrıldı¹⁶². Gerger Ermenilerinin yaşamakta olduğu kuzeydeki topraklarda ise Sanbil'in oğulları Konstantin (Gastandin), Tabtug, ve Kristofer

¹⁶¹ Vakayinamede yer alan; “*Jikirmish (muhtemelen Musul Atabeyi Çökürmüş'ten bahsedilmektedir)*'in Urfalıların çevresini yerle bir ederek tüm halkı öldürdüğü, Frankların Türklere karşı savaşan Urfalıların üzerine kapıları kapattığı...” bilgileri diğer kaynaklarda hiç yer almamaktadır. Hiçbir kaynakta (aşağıda zikredeceğimiz üzere) Harran'da 1105 yılındaki Balık ırmağı civarında yapılan savaştan önce Çökürmüş'ün Urfalı üzerine yürüdüğü kaydına rastlanmamaktadır. Müellif burada kronolojik olarak hata yapmaktadır. Bkz. Urfalı Mateos, s. 227-228. ; Camiu'd-Düvel II, s.167-169. ; Runciman II, s. 36-37. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 98. ; Refik VI, s. 27-28. ; Alptekin, “*Artuklular*”, s. 176. ; Abdülkerim Özyayın, **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498-511 / 1105-1118)**, TTK, Ankara-1990, s. 91-92.

¹⁶² Urfalı Mateos'a göre; “1096 yılında Urfalı kontu Baudouin tarafından başı kesilerek idam edilmiş olan Balduk, Danişmendoğlu Emir Gazi'nin oğludur” (Mateos, s. 185.). İlk toplu Haçlı Seferleri yazarı W.F.Heller; “onun Artukoğlu ailesine mensup birisi olduğunu” (Demirkent, Urfalı I, s. 48.) kaydetmektedir. Nitekim o dönemde bu bölgeler Artukluların hâkimiyeti altındadır ve bu görüş bizce daha uygundur. Bu durumda bu kişinin Şemsü'd-Devle Süleyman bin İlgazi olması gerekmektedir. Kaynaklarda Balduk hakkında yeterli bilgi olmadığı gibi onun Samsat'ı para karşılığında Haçlılara verdiği bilgisine de hiçbir yerde rastlanmamaktadır. Demirkent; “bu kişinin Süleyman Gazi'ye vekâlet eden biri olabileceğini, Süleyman'ın Kürboğa ile birlikte Antakya önünde mağlubiyetinin ardından, Baladukyalı diye tabir edilen bu kişinin Baudouin'e direnemeyeceğini anlayıp, Samsat kalesini ona satmış olabileceğinden” (Demirkent, Urfalı I, s. 49.) bahsetmektedir.

(Christopher) yaşamakta ve hüküm sürmekteydi. Bu bölge yoğun bir nüfusa sahipti ve kutsal mekânlar ve manastırlarla doluydu. Bölgede hüküm süren Ermeniler Frankların hizmetindeydi.

Frankların oldukça güçlü olduğu 1414 (m. 1107 – h. 511)¹⁶³ yılında, tüm Frank kralları doğuya hareket ederek oradaki ülkeleri fethetmek üzere bir araya gelerek büyük bir ordu oluşturdular. Kimin Türklere ait hangi bölgeyi alacağı konusunda, Urfa'da uzun süre anlaşamadılar. Kimi Silvan (Mayyafarikin)'i; kimi Diyarbakır (Amed)'i; kimi Nizip (Nisibis)'i; kimi ise Musul'u istemekteydi. Sonunda hazırlıklar tamamlanır ve Nizip'e doğru harekete geçtiler. Fakat Franklar daha henüz Edessa'da toprak paylaşımı için tartışmakta iken, onların saldırıya geçeceğini haber alan Türkler, büyük bir ordu toplayarak onlara karşı saldırıya geçmek üzere hazır beklemekteydiler. [78]

Edessa'dan yola çıkan Frankların beraberlerinde, fethedilen yerlerdeki Müslümanların zenginliklerini ele geçirmeyi amaçlayan, şehir halkından birçok kişi de yer almaktaydı. Bu, oldukça kalabalık bir topluluktu¹⁶⁴. Harran Ovasını geçerek doğuya doğru hareket eden Frank ordusu, Müslümanlara ait büyük bir caminin bulunduğu Dahbanah adı verilen bölgede yer almakta olan (Hz.) İbrahim'in evine vardılar. Franklardan korkan Harran halkı, şehrin anahtarlarını onlara vererek, hürmet göstermek zorunda kaldılar. Fakat şehre girecek olan kralların ve askerlerin disiplinlerinin bozulmasından çekinen Urfa hükümdarı Baudouin, zaten kendine ait olduğunu düşündüğü Harran'a girmeyi erteledi ve şehrin anahtarlarını Harran halkına iade etti ve artık onun halkı olduklarını ve Frank ordusu geri dönene dek şehri yabancılara karşı savunmalarını söyledi. Baldwin'in bu yaptığını öğrenen Antakya hükümdarı Tancred ve diğer krallar, bunun hiç de doğru bir düşünce olmadığını, şehri fethetmeleri gerektiğini, böylelikle beraberlerinde getirdikleri lüzumsuz

¹⁶³ Burada verilen tarih yanlıştır. Doğrusu; miladî 1104 - hicrî 498. olmalıdır. Unat, s. 34.

¹⁶⁴ 1104 ilkbaharında Maraş'ı Bizans adına yöneten Thutul'dan alan Bohemund ve Joscelin saldırılarını doğudaki Müslümanlar üzerine yoğunlaştırdı. Mardin Artuklu lideri Sökmen ile Musul Atabeği Çökürmüş Urfa üzerine bir sefer için anlaşmaya vardılar. (Runciman II, s. 32-34). İbnü'l-Esîr; "*Muinud-Devle Sökmen ile Şemsüdevle Çökürmüş Haçlıların Harran üzerine yürüdüklerini duydukları sırada birbirleriyle savaş halindeydiler.*" (İbnü'l-Esîr X, s. 303.) kaydını düşmektedir. Türklerin Urfa üzerine yürüdüklerini haber alan Baudouin du Burg da Urfa başpiskoposu Benedictus, Antakya patriği Bernhard, sabık Kudüs patriği Daimbert, Bohemund, Joscelin ve Tankred ile ittifak sağlayarak Harran'a doğru yola çıktılar. (Alptekin, "*Artuklular*", s. 176.). Ahmed Refik; "*Boemond'un bu seferi icradan maksadı İslamları Suriye'den atmak*". (Refik VI, s. 28) demektedir.

malzemeleri şehirde bırakarak çok yakın bir bölgede bulunan düşmana karşı daha rahat savaşabileceklerini savundular. Şehrin fethi aynı zamanda, Türklerin moralini de bozacaktı. Fakat Baudouin bu fikre katılmamaktaydı¹⁶⁵.

Dahbanah'tan harekete geçen Franklar, Belih Irmağı (Balikh) doğrultusunda geniş bir bölgeye dağıldılar. Baudouin'e kızgınlığını hala üzerinden atamamış olan Tankred, sürekli olarak ordunun en arkasında yer almaktaydı. Nehre vardıklarında, sayıları binleri hatta on binleri bulan Türkleri gördüler ve savaş başladı. Türk okları Frankların üzerine yağmur gibi yağmaya başladı. Büyük bir korku ve şaşkınlık içerisinde kalan Frankları gören Türkler, bundan cesaret alarak kılıçlarıyla onların üzerine yürüdüler. [79]

Arkalardaki Tankred ve birliği, durumun ne kadar vahim olduğunu fark eder etmez, ön cephede savaşmakta olan Frankları yalnız bırakarak geri çekildiler. Saldırının şiddetini artıran Türkler, acımasızca birçok kişiyi öldürdüler, birçoğunu ise esir aldılar. Edessa hükümdarı Baldwin de akrabası olan ve oldukça cesur bir adam olan Kont Joscelin (Tell Bashir hükümdarı) ile birlikte canlı ele geçirilenler arasındaydı. Her ikisini de prangaya vuran Türkler, Franklara ait tüm silahlara, atlara ve zenginliklere el koydular. Baudouin ve Joscelin Musul'a götürüldü ve Türkler bölgede istedikleri gibi hüküm sürdüler¹⁶⁶. Urfa'ya

¹⁶⁵ Haçlı ordusu Harran'a ulaştığında, sonradan istihkâm olarak kullanmayı düşündükleri bu şehri tahrip etmek istemediler. Şehirdeki Müslümanlar zayıftılar ve Haçlılar ile müzakere ederek şehri onlara teslim ettiler. Bohemund ile Baudouin du Burg şehrin surlarına kimin sancağının asılacağı meselesinde kavgaya tutuştular. Vakayinamede yer alan "*Antakya hükümdarı Tankred*" ifadesindeki unvan o süre esnasında hükümünü kaybetmiştir. Zira yukarıda da bahsettiğimiz gibi Tankred sadece Bohemund'un esarette olduğu dönemde onun naibi olarak Antakya'yı yönetmiş, Bohemund 1103 ilkbaharında esaretten kurtulunca yeniden Antakya'nın hakimiyetini eline almış ve 1108 yılına kadar buradaki hakimiyetini devam ettirmiştir. Bkz. Runciman II, s. 26,34,44. ; P. M. Holt, s. 24-25.

¹⁶⁶ Büyük Selçuklu Sultanı Muhammet Tapar, Musul üzerine yürümüş burayı Çökürmüş'ten Ocak 1105 tarihinde aldıktan sonra, buraya yine Atabeg olarak onu atamıştı. Bkz. Özeydin, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, s. 39 v.d. Daha sonra Mardin Artuklu lideri Sökmen ile Musul Atabeği Çökürmüş (Emiru'l-Cüyüş) Urfa üzerine bir sefer için anlaşmaya vardılar. yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türklerin Urfa üzerine yürüdüklerini haber alan Baudouin du Burg da; Urfa Başpiskoposu Benedictus, Antakya patriği Bernhard, sabık Kudüs patriği Daimbert, Bohemund, Joscelin ve Tankred ile ittifak sağladı ve müttefik Haçlı kuvvetleri Harran Ovası'nda Belih ırmağı yakınlarında Türklerle karşılaştı. 7 Mayıs 1104 günü, Türklerin savaş tuzağına düşen Urfa Haçlılarının hemen hepsi, ya kılıçtan geçirildiler veya esir edildiler. (Runciman II, s. 32-33.) Esirler arasında Baudouin du Burg ile Joscelin de vardı. (Alptekin, *Artuklular*, DGBIT VIII, s. 176.) İbnü'l-Esîr; "*Urfa kontu Baudouin ve adamlarının kaçarlarken atlarının çamura saplandığını ve Sökmen'in adamları tarafından ele geçirildiklerini...*"(*İbnü'l-Esîr X, s. 303-304.*) kaydetmektedir. Haçlıların 1101 yılındaki hezimetleri ve ardından Harran mağlubiyetleri onların yenilmezlik unvanını silmekle beraber aynı zamanda doğudaki ilerleyişlerinin sınırlarını da belirlemiş oluyordu. Turan; "*Sökmen ile Çökürmüş 30.000 Hıristiyan öldürdüler...*"(*Turan, Artuklular, s. 144.*) demektedir. Geride bekleyen Antakya

ulaşan Antakya hükümdarı Tankred ise burada birkaç gün gönlünce yiyip, içip eğlenerek dinleniyordu. Şehirde birçok at ve değerli mala el koydu ve adamlarından biri olan Richard'ı buraya yönetici yaptı. Tankred daha sonra Antakya'ya döndü.

Tankred'in Urfa yönetimine getirdiği Richard, oldukça zalim, adaletsiz ve kötü huylu biriydi. Onun yönetiminde şehirde tam bir kaos ortamı oluştu. Halka karşı akıl almaz işkenceler, tutuklamalar ve aşağılamalara girişildi. Kendisinin gerçek lord olmadığını ve aslında gelip geçici bir yönetici olduğunun farkında olan Richard, halktan çok fazla para topladı¹⁶⁷.

Tankred hala kendisine karşı kızgın olduğundan, Richard ise onun topraklarında istediği gibi hüküm sürdüğünden, hiç kimse halen Musul'da rehin tutulan Urfa hükümdarı Baudouin ve akrabası ünlü Joscelin'i kurtarma derdinde değildi. Önemli bir adam olmasından dolayı serbest bırakılmayacağını fakat fidye ödenmesi durumunda Türklerin

ordusunun başında bulunan Bohemund ve Tankred ise Urfa'yı savunmak üzere geri döndüler. Urfa'da kalmış olan şövalyeler Baudouin II'nin serbest kalmasına kadar Tankred'den idareyi eline almasını istediler, Tankred bu ricayı seve seve kabul etti. (Runciman II, s. 34.) Bu sırada Çökürmüş'ün adamları, Sökmen'in ordusu Bohemund ve Tankred'in askerlerini takip ederken, Sökmen'in çadırındaki kıymetli esirleri kaçırmışlardı. İbnü'l-Esîr'de ve Camiu'd-Düvel'de; “Çökürmüş'ün daha önce Sökmen'in kardeşi Süleyman'ın oğlu Yakuti'yi öldürmesinden dolayı bu iki emir arasında kırgınlık ve düşmanlık olduğu...” (İbnü'l-Esîr X, s. 267. , Müneccimbaşı II, s. 169.) kaydedilmektedir. Bundan sonra Artukoğlu Sökmen kendi çadırından Baudouin'i kaçıran Çökürmüş ile ittifaktan vazgeçerek Mardin'e dönmüş, Çökürmüş ise önce Harran üzerine yürüyerek burasını almış, ardından Urfa üzerine yürümüş ancak burada uğradığı hezimet sonrası yanında bulunan Harran savaşının esirleri ile birlikte Musul'a geri dönmüştür. Urfalı Mateos; “Esirlerden Joscelin'in Sökmen'in elinde olduğunu ve Mardin'e götürüldüğünü...” (Mateos, s. 223-224.) kaydetmektedir. Genel bilgi için bkz.; Azimi, s. 34. ; İbnü'l Âdîm, Zübde II, s. 155. ; İbnü'l-Esîr X, s. 267. ; Camiu'd-Düvel II, s. 167-169. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 75. ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118) I, s. 87-101. ; Öngül, s. 103. ; Refik VI, s. 27-28. ; P. M. Holt, s. 27. ; Maalouf, s. 100-103. ; Ramazan Şeşen, “Harran”, İA XVI, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 239. ; Pehlivanlı, 23-24.

¹⁶⁷ Antakya hâkimi Bohemund, Harran savaşından sonra yeğeni Tankred'e Urfa idaresini teslim ederek 11 Mayıs 1104 de Antakya'ya dönmüştü (Runciman II, s. 34. ; Öngül, s. 104.). Kısa bir süre sonra Çökürmüş'ün Urfa üzerine yürüdüğü haberini alınca yeniden kuvvetleriyle Urfa'ya dönerek yeğeni ile birlikte Çökürmüş'e karşı zafer kazanmıştı. (Runciman II, s. 36.) Bundan sonra Bohemund gerek Halep meliki Rıdvan ve gerekse Bizans imparatoru Aleksios'tan gelebilecek bir tehlikeye karşı yegâne çare olarak, bizzat Avrupa'ya giderek oradan yardımcı kuvvetler getirmek olduğuna karar verdi. (Mateos, s. 224.) Tankred'i çağırarak ülkesinin idaresini, kendisi dönünceye kadar ona bıraktığını bildirdi. Bunun üzerine Tankred kendi namına yönetici olarak kuzeni ve eniştesi Richard de Salerno'ü Urfa idareciliğine atayarak kendisi de Antakya'nın Princepsi oldu (Eylül 1104). Richard de Salerno, Bohemund'un Salerno hâkimi olan Guillaume adındaki amcasının oğlu idi. Birinci Haçlı seferine Bohemund'un yanında katılmış, onun Antakya hâkimiyeti boyunca yanında olmuş, hatta Danişmentlilere birlikte esir düşmüşlerdi. Guillaume asabi bir kişiliğe sahipti, onun Urfa yöneticiliği yerli müellifler tarafından tenkit edilmektedir. (Demirkent, Urfa I, s. 106-107.). Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 34. ; Urfalı Mateos, s. 222-225. ; Runciman II, s. 37-39, 93-94.

Joscelin'i serbest bırakacağını ve daha sonra Joscelin'in kendisini de kurtarmak için çalışacağını planlayan Baldwin, bu konuda Joscelin'le anlaştı. Türklerle Joscelin'e karşılık on iki bin dinar verilmesi ve itibarlı arkadaşlarından on ikisinin rehin bırakılması konusunda anlaştılar. İstenen fidyeyi toplamak ve Baudouin'i de kurtarmak üzere Joscelin serbest bırakıldı. Fakat Joscelin belirtilen şartları yerine getirmek üzere girişimlere başladığı sırada, Musul'da rehin bırakılan on iki rehine hapsedildikleri yerin duvarını deldiler ve güvenliği de aşarak kaçmayı başardılar. [80] Böylelikle Joscelin ve adamları hiçbir bedel ödemedi serbest kalmış oldular. Aynı zamanda çok ünlü bir arabulucu da olan Cabar Kalesi (Qal'at Ja'bar) Lordu'nun da yardımıyla Baudouin'in fidyesi yetmiş bin mikhilate dinarı olarak belirlendi. Paranın yirmi beş bin dinarlık kısmını toplayabilen Joscelin, bunu Cabar Kalesi'ne götürerek geri kalan paranın teminatı olarak kendisini gösterdi. Kumandan parayı Musul'a elçileriyle gönderdi ve Joscelin'in elinde olduğunu ve dolayısıyla paranın geri kalanının ödeneceğini belirtti. Bu sırada, Musul'a Cavlı (Jawali) adında yeni bir vali atanmıştı. Kendisi Joscelin'in ününü duymuş fakat hiç görmemişti. Fidyenin geri kalanı için kendisini Türklere garanti olarak teslim ettiğini duyduğu bu cesur adamı görmek istiyordu. Yirmi beş bin dinarın teslim edilmesi ve Cabar Kalesi lordunun paranın geri kalan 45.000 dinarı için verdiği güvencenin bildirilmesi üzerine Baudouin serbest bırakıldı. Musul valisi, çok meşhur ve sıkı bir savaşçı olduğunu duyduğu Joscelin'i görmek istediğini bildirdi. Bunun üzerine Cabar Kalesi lordu, Joscelin'e giysiler, bir at ve Frank silahları ile birlikte onu Musul'a gönderdi. Musul'a varan Joscelin, yöneticinin emri üzerine atına binerek gösteri alanına ilerledi. Kılıcıyla gösteri yaparak, atını alanda sağa sola süren Joscelin, bu gösteriden memnun kalarak Baudouin'in fidyesinin on bin dinarını bağışlayan valiye şükranlarını sunmak üzere, diz çökerek yeri öptü ve valiye teşekkür etti. Bu hareketinden dolayı fidyeden on bin dinar daha bağışlandı. Şehre dönüşlerinde vali bir lütufta daha bulunarak on bin dinar daha bağışladı. Musul'da birkaç gün misafir edilen Joscelin, yöneticiden çok büyük saygı gördü. Hayatları boyunca birbirlerine karşı asla savaşmayacaklarına ve hatta gerektiğinde birbirlerine yardım edeceklerine dair yeminleştiler. Vali Joscelin'e bir çok hediye vererek onu serbest bıraktı ve güvenli bir şekilde gitmesine izin verdi. Ayrıca, Baudouin için istenen fidyenin tamamından vazgeçti.

[81] Böylelikle, Tanrının da yardımıyla her ikisi de, Baudouin ve Joscelin, özgürlüklerine kavuştular¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Vakanüvis'in kont Baudouin'in serbest kalması ile alakalı verdiği bilgiler hikâye nevinden olup çelişkilerle dolu ve bazı yerleri gerçeklere aykırıdır. Cavlı'nın Fidyeden vazgeçmesi diye bir şey söz konusu değildir. Bu olaylar İslam kaynaklarında şu şekilde geçmektedir;

Sultan Muhammed Tapar, el-Cezire ve Diyarbakır emiri Cavlı Sakavu'yu, Anadolu Selçuklu sultanı Kılıç Arslan'a Harran'ı teslim edip onun metbuu olması dolayısıyla, Çökürmüş üzerine gönderdi. Ekim 1106'da Cavlı'ya yenilen Çökürmüş bir süre sonra öldü. Cavlı Temmuz 1107'de Habur ırmağı kıyısında Kılıç Arslan'ı yenip onu da öldürdükten sonra Musul'a hâkim oldu. (Mir'atü'z-Zaman XIII, s. 150. ; Şeşen, "Harran", s. 239.) Böylece Musul'da bulunan Baudouin II onun tutsağı oldu. Tutsağını yanına alan Cavlı, Rahbe yakınlarındaki Mâkisin'e geldi. Buradan kont Baudouin'i, Cabar Kalesi hâkimi Ukayloğulları kabilesinin reisi Necmu'd-Devle Salim b. Malik el-Ukaylı'nın arabuluculuk yapması üzerine Cabar kalesine gönderdi. (Özaydın, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, s. 51-54.)

Cavlı'nın şartları şunlardı; 1- 70.000 altın dinar kurtuluş akçesi ödenecek. 2- Kont'un elinde bulunan Müslüman tutsaklar serbest bırakılacak. 3- Gerektiği zaman kont, Cavlı'ya askeri ve mali desteklerde bulunacak. (İbnü'l-Esîr X, s. 368-369.)

Cavlı'nın şartlarını kabul eden kont Baudouin II, Artukluların elinde esir olup da 20.000 altın dinar karşılığında serbest kalmış bulunan Telbaşir hâkimi Joscelin'in yanına getirilmesini istedi. Bu şartları yerine getirmek üzere Joscelin'in rehin kalması karşılığında Baudouin serbest bırakıldı. (İbnü'l-Esîr X, s. 369.) Antakya'ya Tankred'in yanına giden Baudouin II, ondan 30.000 altın dinar ile pek çok levazım tedarik etmiş ancak Tankred Urfa'nın teslimine yanaşmamıştır. Daha sonra kont buradan, kalan miktarı temin etmek üzere, Tell Başir'e geçmiştir. Bu sırada Cavlı, Seyfü'd-Devle Sadaka'nın sultan Tapar'la mücadelesinde onun yanında yer almasından dolayı oldukça sıkışık bir durumdadır. Şartların bir an önce yerine getirilmesi için Joscelin'i de serbest bırakmış, onun yerine de rehine olarak Baudouin ve Joscelin'in kayınbiraderlerini hapsedmiştir. (İbnü'l-Esîr X, s. 369.) Bundan sonra Baudouin II ile Joscelin birleşerek önce Urfa'yı 18 Eylül 1108'de Tankred'in elinden almışlar. Daha sonra Cavlı'ya verdikleri sözleri yerine getirerek, Halep bölgesine ait 160 Müslüman esiri serbest bırakmış ve kurtuluş fidyelerini de ödemişlerdir. Hatta Baudouin II'nin 90 Haçlı askeriyle Cavlı'ya gönderdiği kurtuluş fidyelerinin kalan kısmına, yolda Halep emiri Rıdvan el koymuştur. Bkz. Azimî, s. 34, 103. ; İbnü'l-Esîr, X, s. 339-344, 368-373. ; Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 205-210. ; Merçil, "Büyük Selçuklular", s. 160-161. ; Abdülkerim Özaydın, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, s. 53-8. ; Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 232-233. ; Demirkent, Urfa I, s. 112-119. ; Merçil, "Büyük Selçuklular", s. 156-158. ; Hodgson II, s. 54 vd.

Yukarıda Baudouin II ile Joscelin'in serbest bırakılmalarının İslâmî kaynaklarda ne şekilde aktarıldığını belirttik. Şimdi Hıristiyan kaynaklarda nasıl geçtiğine bir göz atalım;

Urfalı Mateos; "Joscelin'in esir edilerek Hasankeyf (Hisn-ı Keyfa)'e götürüldüğünü bildirmekte, ancak esaretten kurtuluşu hakkında hiçbir bilgi vermemekte, sadece Joscelin'in Urfa kontu Baudouin'i 30.000. Dahekan karşılığında Cavlı'dan satın aldığını" (Mateos, s. 230 v.d.) bildirmektedir. Ebu'l Ferec, Baudouin'in kurtuluşunu elimizdeki vakayinameyi destekler mahiyette anlatmaktadır; "...Cavlı'nın Joscelin'i Ca'ber Kalesinden Rahbut'a getirttiğini, ona iltifatlarda bulunarak kendi atını verdiğini ve onu altınların süratle yollanıp Müslüman esirlerin bırakılmasını temin etmek üzere dayısı Bodwin'e yolladığını..."(Bar Hebraeus II, s. 345-349.) kaydetmektedir. Runciman; "Artukoğlu Sökmen'in ölümü üzerine Joscelin'in onun kardeşi İlgazi'nin eline geçtiğini, İlgazi'nin onu, Tell Başir'lilerin fidyeyi ödemeleri üzerine, 20.000 dinar fidyeye karşılığında ve askeri yardım vaadiyle 1107 yılında serbest bıraktığını kaydetmektedir. Joscelin'in serbest kaldıktan sonra 60.000 dinar, Müslüman esirlerin serbest bırakılması ve askeri yardım karşılığında Baudouin ve emvalinin serbest bırakılmasını sağladığını, Cavlı'nın da Mevdud'un yaklaşmakta olan taarruzuna karşı böyle bir takasın işine yaradığını..."(Runciman II, s. 92-93.) belirtmektedir. Ayrıca; "Joscelin'in önce 30.000 dinar ile Ca'ber Kalesine gittiğini, Baudouin'in kalan parayı temin etmek üzere serbest bırakıldığını ve yerine Joscelin'in rehin kaldığını, Joscelin'in bu şövalye ruhundan etkilenerek ona itimat ettiğini ve onu da birkaç ay sonra serbest bıraktığını ve ona itimat etmekte yanılmadığını" kaydetmekte ve "Baudouin II'nin 1108'de Cavlı tarafından serbest bırakılmasından sonra aralarında sadık bir dostluk oluştuğunu, bu çerçevede ahalisinin çoğunluğu Müslüman olan Seruc şehrinde camiler inşasına müsaade ettiğini ve hatta İslam'dan irtidat ettiği için halkın nefretini kazanmış olan Seruc valisini azil ve

Baudouin ve Joscelin'in serbest bırakılmaları esnasında, Urfa'ya hükmetmekte olan Richard, şehirde ele geçirdiği tüm zenginlikleri de beraberine alarak kendi toprakları olan Maraş'a hareket etmişti. Urfa'ya gelerek Tankred ve Richard'ın orada yaptığı zulmü öğrenen Baldwin ve Joscelin, buna çok sinirlendiler ve hesap sormak üzere büyük bir savaşa hazırlandılar. Joscelin, Musul yönetiminden yardım istemek üzere gönderildi ve Musul yönetimi tarafından kendi emrine Türk askerler verildi. İki ordu Kuris (Cyrrihus - Guris) ve Dalik (Duluk, Dıluk, Deluk)¹⁶⁹ arasında Gubba manastırının bulunduğu bir bölgede karşılaştılar. Savaş sırasında, Türkler geri çekilmeye çalıştılar fakat Antakya askerleri tarafından yakalanarak öldürüldüler; aynı şekilde Baldwin ve askerleri de geri çekildiler ve savaş bu şekilde son buldu. Bir süre sonra her iki taraf arasında barış ilan edildi ve büyük bir dostluk kuruldu¹⁷⁰.

Frank krallarının barış içinde bulunduğu 1417 (m. 1110 - h. 514) yılında, doğunun hükümdarı Mevdu, sayısız büyüklükte bir ordu topladı ve önce Urfa'ya doğru harekete

idam ettirdiğini..."(Runciman II, s. 93-94.) kaydetmektedir. Bkz. Urfalı Mateos, s. 227-236. ; Ebü'l Ferec II, s. 345-349. ; Runciman II, s. 91-94. ; P. M. Holt, s. 28-29.

¹⁶⁹ Dalik veya Duluk; *Doliche*, Comagene'in müstahkem bir mevki idi. Bu kale, Amanos dağından, Fırat'a uzanan dağ silsilesinin sırtında, Kilis ile Gaziantep arasında bir yer idi. Bkz. Urfalı Mateos, s. 156.

¹⁷⁰ Tankred, Baudouin'in Harran savaşında esir edilmesinden sonra Urfa'yı esaretten dönüşünde tekrar ona geri vereceğine yemin ederek Urfa'nın yönetimini eline almıştı. Bohemund'un Avrupa'ya gitmesi üzerine yerine Richard de Salerne'i atamıştı (Öngül, s. 105.). Baudouin II serbest kalınca Tankred ona; "kendisine vassallık yemini etmesi şartıyla" Urfa'yı teslim edeceğini söyledi. Baudouin zaten Kudüs kralının vassalı durumunda olduğu için, Tankred'e kızıp Tell Başır'e Joscelin'in yanına gitti ve Cavlı'dan askeri yardım istedi. Tell Başır üzerine yürüyen Tankred ile önce çarpıştılar daha sonra ise beraberce ziyafete oturdular. (İbnü'l-Esîr, X, s. 339-344, 368-370.) Kasım 1108'de Cavlı, Tankred ile birleşen Rıdvan'ın üzerine yürümüş, Baudouin II ile Joscelinden kendisine katılmaları durumunda kalan kurtuluş fidyelerinden vazgeçeceğini bildirmiştir. Kasım 1108'de Tell Başır yakınlarında yapılan savaş Cavlı'nın mağlubiyetiyle sonuçlanmıştır (Ebü'l Ferec II, s. 349.).

Vakayinamede yer alan; "her iki taraf arasında barış ilan edildi ve büyük bir dostluk kuruldu." İfadesine gelince kaynaklarda böyle bir dostluktan söz edilmemektedir. Gerek İslami gerekse Hıristiyan kaynaklar böyle bir yemeği onaylamaktadır. İbnü'l-Esîr; "iki taraf bir süre savaşıyor, çarpışma bittikten sonra toplanıp birlikte yemek yiyor ve konuşuyorlardı." (İbnü'l-Esîr X, s. 369.) demektedir. Her ne kadar hal böyle olsa da, burada bir fikir birliğine varmamışlardır. Baudouin II bir süre sonra kendisine yeni müttelikler aramak üzere kuzeydeki Raban şehrine, Keysun bölgesi hâkimi Ermeni katolikosu lideri Kogh Vasil'e gitti. Kogh Vasil'den destek vaadi aldıktan sonra Bizans'ın Kilikya valisi Ermeni Oşin'den de Tankred'e karşı savaşmak üzere ücretli Peçenek askerleri temin ederek Tell Başır'e döndü. Antakya patriği Bernhard'da Baudouin II'yi haklı bulup destekleyince, Ermeni dünyasını ve kendi patriğini karşısına almak istemeyen Tankred istemeye istemeye Richard de Salerne'i Urfa'dan geriye çağırdı. (Runciman II, s. 92-93.) Ancak bundan sonra Baudouin II yeniden Urfa'nın hâkimi olabilmıştır. Ancak bu barış süresi de fazla uzun sürmemiş, Eylül 1108'de Cavlı'ya karşı kurulan Rıdvan ile Tankred'in ittifakına karşı, Joscelin ile Baudouin II Cavlı'nın yanında yer almışlardır. Bkz. Urfalı Mateos, s. 227-236. ; İbnü'l-Esîr, X, s. 339-344, 368-370. ; Ebü'l Ferec II, s. 345-349. ; Runciman II, s. 91-94.

geçti. Mevdud'un ordusu Kasas Kalesi yakınlarında doğu tarafında karargâh kurdu. Birçok atlı asker, bölgeyi tahrip etmek üzere gönderildi. Süvariler ormanları yakıp, ağaçları keserek ve evleri yıkarak hedeflerine ulaştılar. Bu aşamada şehre hiçbir saldırıda bulunmadılar ve savaş manevraları kurmadılar. Onlar şehir önlerine kadar yaklaştılar ve yollarına devam ettiler¹⁷¹.

Mevdud'un Urfa'ya düzenlediği saldırıdan haberdar olan Antakya'daki Franklar, şehri savunmak üzere bir araya geldiler. Toplanan Frank ordusu derhal Fırat Nehri'ni geçti, onların ilerleyişini duyan Türkler de karargâhlarını Galib (Jullab) nehri yakınına taşıdılar. Franklar da Mevdud'un karargâhı civarına karargâhlarını kurdular. Frank ordusunda, Kudüs Kralı, yani Urfa'nın ilk lordu olan Godefroi'nin kardeşi Baudouin I, Aziz Gilles'in oğlu olan Trablusşam kontu (Bertnart) ve Antakya hükümdarı Tankred bulunmaktaydı. Ayrıca bu büyük orduda çok sayıda atlı asker de bulunmaktaydı. Fakat onların ne askerleri için yiyecekleri ne de atları için yemleri vardı. Mevdud bölgeyi harap etmiş ve köylülerin birçoğunu da şehre kapatmıştı¹⁷². [82] Zorluklara daha fazla sabır gösteremeyen Frank orduları, bu kötü alışkanlıkları sonucunda, halen düşmanla karşı karşıya olmalarına rağmen dağıldılar ve Fırat nehrinin karşısına, batı yakasına geçtiler.

¹⁷¹ Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar, Musul atabeği Mevdud b. Altuntekin'i Haçlılarla mücadele etmek üzere görevlendirdi. Bunun üzerine Mevdud, Artukoğlu İlgazi, Ermenşah adıyla ün kazanan Meyyafakirin (Silvan) ve Tebriz emiri Sökman el-Kutbi, Porsuk'un iki oğlu Emir İlbeyi, İmadettin Zengi Türkmenler ve Azerbaycan'da Urumiye gölünün doğusunda bulunan Meraga şehrinin Kürt emiri Ahmedil'in kuvvetleri ile ittifak sağlayarak Nisan 1110 yılında Urfa üzerine yürüdü (Runciman II, s. 95 v.d.) İbnu'l-Esîr; "*İlgazi'nin Mevdud'un kuvvetlerine katılmadığını ancak oğlu Ayaz'ı bu sefere yolladığını...*" (İbnü'l-Esîr X, s. 390.) haber vermektedir. Bu sırada Mevdud, Sincar'ı ve Haçlılara ait bazı kaleleri ele geçirdikten sonra Urfa'ya ulaşmış ve iki aydır Urfa'yı kuşatmaktaydı, şehrin surlarını aşamamıştı ancak Urfalıların da yiyecek sıkıntısı yüzünden fazla dayanacak hali kalmamıştı. Bkz. İbnu'l-Esîr, X, s. 388–390. ; Ebü'l-Ferec II, s. 351. ; Runciman, II, s. 95–100. ; Öngül, s. 109. ; Unat, 30 v.d.

¹⁷² Bu ittifakı haber alan Urfa kontu Baudouin II, Joscelin'i Kudüs'e göndererek Kudüs kralı Baudouin I'den acil yardım istedi. Kral o sıralarda Beyrut'u kuşatmakta idi. Beyrut'un kuşatmasını tamamlayan Kral Haziran 1110'da Urfa'ya ulaştı. Burada Kogh Vasil ile Birecik hâkimi ve Pehlavuni kabilesinin reisi Ebü'l-Garip'te kuvvetleriyle kendisine katıldılar. Mevdud, Kudüs Haçlı kuvvetlerini görünce onları pusuya düşürmek gayesiyle, Harran'a çekildi. Baudouin II ile olan husumetinden dolayı Antakya hâkimi Tankred, Haçlı ittifakına katılmamıştı. Kudüs kralı Tankred'i de bu ittifaka katarak küskünleri barıştırdı. (Runciman II, s. 95.) Kaynaklarda Trablus kontu ve Aziz Gilles'in oğlu olan Bertnart'ın bu ittifaka katıldığı ile alakalı bir bilgiye rastlanılmamıştır. Birleşen Haçlı kuvvetleri bundan sonra Mevdud'u takibe başladılar. Müttefik Haçlı kuvvetleri, Harran'daki Şinav kalesini kuşattıkları sırada aldıkları haberler üzerine dağılıp kendi yurtlarına döndüler. Tankred, Halep meliki Rıdvan'ın Antakya'ya, Baudouin I'de Mısır Fatımîlerinin Kudüs'e saldıracağı haberini alınca el-Cezire seferinden vazgeçmek zorunda kaldılar (Mateos, s. 239–240.). Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 237 vd. ; İbnü'l-Esîr, X, s. 388–390. ; Runciman, II, s. 95–99.

Berberinde birçok köylü ve şehir halkı bulunan Frank ordusu, Samsat'a doğru ilerlerken, Lorduna kızgın bir Frank şeytana uyararak, Galib'deki Türk karargâhına gitti ve Mevdud'a Frankların kaçtıklarını yol yorgunluğu ve açlıktan dolayı baygın hale geldiklerini ve "Eğer acele ederseniz onları yakalayabilir ve onlara büyük kayıplar verdirerek galip gelebilirsiniz." Dedi. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Mevdud derhal habercileri çağırarak onlara, trampetlerin çalınmasını ve ordunun harekete geçmesini emrini verdi. Böylece onlar Frank ordusunu takibe başladılar. Fırat nehrine varan Frank ordusunun hiçbir şeyden haberi yoktu, önce savaşçı askerleri karşıya geçidiler; ordunun beraberinde taşıdığı malzemeler ise arkada bırakıldı. Tanrı kendi kullarına, özellikle de ahalinin büyük çoğunluğunu oluşturan Urfalılar'a kızgındı. Bu sırada Türkler birden saldırıya geçtiler ve Frank ordusuna acımasızca saldırdılar. Pek çok kişi nehrin sularında boğuldu ve birçok Frank askeri de Esir alındı. Türkler orduya ait her şeyi ele geçirmiş ve Frankların ilerleyişi bir felaketle sonuçlanmıştı. Bu zaferden sonra Mevdud tekrar kendi topraklarına döndü¹⁷³.

Ertesi yılın hasat mevsiminde Mevdud yeniden büyük bir orduyla Urfa'ya hareket etti ve karargâhını şehre karşı bir bölgede kurdu. Daha sonra şehrin etrafındaki tüm tarla, bahçe ve ormanları yerle bir etti. Dört bir yandan kuşattığı şehre karşı bütün yaz saldırılar düzenledi. Şehir halkını büyük bir korku almıştı, çiftçiler tarlalarına gidip çalışmıyor ve gelecek yılın tohumlarını ekemiyorlardı. Yine de halk tüm açlık ve kıtlığa rağmen direnmeye devam ediyordu. Mevdud'un Urfalılara haber göndererek; şehri kendisine teslim etmeleri halinde, sıkıntıların sona ereceği ve şehir halkına hiçbir kötülük yapılmayacağına dair birçok kez söz vermesine rağmen, Urfa halkı ona olumlu bir cevap vermedi. Fakat şehirden yirmi kadar Ermeni, şehri ele geçirebilmesi için Mevdud'la işbirliği yaptı. Urfa halkının Frank ordusunun geri çekildiğini düşünerek şehir surlarını

¹⁷³ Tankred önce Samsat'a çekildi, buradan da Antakya'ya giderek Halep meliki Rıdvan'ın topraklarına saldırdı. Baudooin II ise Kudüs Kralı Baudouin I'in tavsiyesi üzerine, civardaki meskûn yerli Ermeni Hıristiyan ahalden arazilerini terk ederek kendileri ile beraber Fırat'ın sağ kıyısına geçmelerini istedi. Bu tavsiyeye uyan Hıristiyan ahali eşyalarını ve mallarını yüklenip batıya yöneldiler. Haçlıların çekildiğini haber alan Mevdud, Fırat Nehri'ne doğru yöneldi. Buraya ulaştığında Haçlı askerlerinin tümünün nehri geçmiş olduğunu gördü ve burada nehri geçemeyenleri imha etti. Runciman; "*Osrhoene'de meskûn Ermeni kitlesinin Mevdud askerleri tarafından katledildiğini...*"(Runciman II, s. 97.) kaydetmektedir. İbnü'l-Esîr ise; "*Mevdud'un onları esir ettiğini...*"(İbnü'l-Esîr X, s. 390.) haber vermektedir. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 388-390. ; İbnü'l Âdîm Zübde II, s. 153-158. ; Runciman II, s. 95-99.

savunmayı bırakmasını amaçlayan Mawdud, karargâhını boşaltarak Suruç'un karşı tarafına taşıdı¹⁷⁴. **[83]** Bir Pazar gecesi hava aydınlanmaya başladığında Türkler süratle doğu tarafındaki bahçelerin arasından şehre yaklaşarak daha önceden üzerinde anlaşılan bölgeye doğru ilerlediler. Paralı askerlerden bir kısmı surlara doğru yaklaştılar. Burası daha önceden buluşma noktası olarak seçilmiş olan, şehir halkından Cyrus'un koruması altındaki bir gözetleme kulesi idi. Daha önce kararlaştırıldığı gibi o noktaya ulaşan Türk askerleri, kuleden aşağıya sarkıtılan merdivenlerden duvarlara tırmanmaya başladılar. Onları gören gözcüler bağırmağa başladılar: "Düşman surlarda!" Şehrin içinden gelen bu bağırırları duyan dışarıdaki Türkler, şehrin batı kısmında davullar ve trampetlerle gürültü çıkararak şehri savunmakta olan askerlerin dikkatlerini o yöne çekmeye çalışıyorlardı. Bunu yapmalarındaki amaç, doğu yönünden surlara tırmanarak şehre girmeye çalışan Türk askerlerine yönelik bir saldırıyı önlemektir. Onlar bu bölgede teslim olmayan herkesi öldürdüler. Cyrus korkudan sesini çıkaramayarak, Türklerin işlerini halletmelerini izlemekteydi. Yaklaşık 60 asker kulenin üzerine tırmandı. Hava aydınlandığında şehir halkı tüm kulelerin üzerinde Türk askerlerini gördüler. Şehrin içeriden ihanet tehdidi, dışarıdan düşman tehdidi ve duvarların üzerindeki Türk askerlerin tehdidi altında olduğunu gören Frank kumandanları büyük bir paniğe kapıldılar. Çoluk çocuk herkes kaçarak evlerine sığınmaya başladı. Bu sırada, Telbaşir hâkimi Joscelin de Urfa'daydı. Joscelin tam bir kahraman gibi hareket ederek, surlara tırmandı ve sürünerek düşmana doğru yaklaşmaya başladı. Joscelin'i fark eden Türk askerleri, büyük kulenin üzerinde toplanarak ona yukarıdan ok ve taş fırlatmaya başladılar. Çatısında askerlerin bulunduğu bu kuleye girmeyi başaran Joscelin, okçu atışları için yapılmış pencerelerden birine kılıcını sokarak kuleye asılı olan merdivenlerden birini kesti ve surlara tırmanmakta olan askerleri aşağıya düşürdü. Joscelin'in yaptıklarını gören çatıdaki diğer askerleri bir telaş aldı. Çatıya Türklerin yanına tırmanmakta olan Joscelin'in üzerine taş fırlatarak iki kez onun kalkanını parçaladılar. Kule gözcülerinin üzerinde yattıkları bir saman çuvalını kafasına siper eden Joscelin, büyük bir cesaretle çatıya, Türk askerlerinin yanına tırmanmaya devam etti. **[84]**

¹⁷⁴ Temmuz 1111'de Mevdud, Artukoğlu Sökmen, onun yeğeni Ayaz, Porsuk'un oğlu ile Meraga şehrinin Kürt emiri Ahmedil'in kuvvetleri ile ittifak sağlayarak yeniden Urfa üzerine yürüdü. Fırat'ı geçerek Urfa'yı bir kez daha kuşattı, ancak bir netice elde edemeyip buradan Tell Başir'e gitti, burayı da kırk beş günlük kuşatmasına rağmen ele geçiremeyerek geri döndü. Bkz. İbnu'l-Esîr X, s. 388-390. ; İbnu'l Âdîm, Zübde II, s. 155 v.d. ; Runciman II, s. 95-99. ; Öngül, s. 114- 116.

Kaçmaya çalışan Türk askerlerinden kimisi Joscelin'in kılıç darbeleri altında can verirken, kimisi de korku ile kendini aşağıya atıp parçalanarak ölüyordu. Sonuçta bu plan başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bunun üzerine Mevdud başı önünde kendi topraklarına döndü. Şehirdeki hainleri araştırmaya başlayan Franklar, suçlu suçsuz birçok insanı tutukladılar, kimilerinin ellerini burunlarını kestiler, kimilerinin ise gözlerini oydu; hainlerden bir kısmı bu şekilde öldürüldü, geriye kalanlar ise idam edildi¹⁷⁵.

Birkaç yıl sonra, Dımaşk, Filistin ve Galile'ye giden Mevdud, geçtiği her yeri yakıp yıkarak harap etti ve birçok insanı da esir aldı. Daha sonra Şam'a gelerek, büyük camide Cuma namazını kılmaya giren Mevdud, İsmailîler (Haşhaşiler) tarafından öldürüldü¹⁷⁶. Aynı yıl Antakya hâkimi Tankred de hayata gözlerini yumdu. Oğlu olmadığından yerine kız kardeşinin oldukça gururlu bir oğlu olan Roger (Rugil) geçti.

¹⁷⁵ Kaynaklarda Mevdud'un 1111'de önce Urfa'yı kuşattığı, surları aşamayınca buradan Tell Başir'e gittiği ancak burayı da alamadığı, Rıdvan'ın Tankred ile yaptığı mücadeleden yardım talep etmesi üzerine Tell Başir'den ayrıldığı yer almaktadır. Runciman; "*Joscelin'in Tell Başir kuşatmasının kaldırılması için gizlice Ahmedil ile anlaştığını...*"(Runciman II, s. 100.) kaydetmektedir. Vakanüvis'in; "*Joscelin'in bu sırada Urfa'da bulunduğu, Cyrus'un bulunduğu surlara Türklerin turmandığını ve Joscelin'in burada sergilediği kahramanlıkları...*" Şeklindeki kaydettiği bilgilerin pek çoğu diğer kaynaklarla mukayese edildiğinde gerçeği yansıtmamaktadır ve bu satırlarda müellifin Joscelin'e duyduğu muhabbet ve hayranlıktan dolayı hayal sınırlarını oldukça zorladığı ortaya çıkmaktadır. Bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 388-390. ; İbnü'l Âdîm, Zübde II, s. 155-164. ; Runciman II, s. 99-100.

¹⁷⁶ Kudüs kralı Baudouin I, 1113 yılında Dımaşk emiri Tuğtekin üzerine saldırıda bulundu. Tuğtekin'in Mevdud'dan yardım istemesi üzerine Mevdud, Sincar hâkimi Temirek ve İlgazi'nin oğlu Ayaz'ın kuvvetleri ile birlikte yola çıktı. Fırat'ı geçerek 18 Mayıs 1113'te Selemiye'de Tuğtekin'in kuvvetleri ile birleşti. Baudouin I'de Trablus hâkimi Pons ile Antakya'nın yeni hâkimi Roger de Salerne'i yardımına çağırmişti. 30 Haziran günü Dımaşk topraklarında, iki ordu Taberiye yakınlarında karşılaştılar. Savaş Müslümanların zaferiyle sonuçlandı. İbnü'l-Esîr; *Kudüs kralı Baudouin'in bu savaşta Esîr düştüğünü ancak, Müslüman askerler tarafından tanınmadığı için silahının alınıp kendisinin salıverildiğini...*(İbnü'l-Esîr X, s. 395) kaydetmektedir. Mevdud askerlerini buradan Musul'a gönderdi, kendisi de kışı geçirmek üzere Tuğtekin ile beraber Dımaşk'a gitti. 5 Eylül 1113 günü Cuma namazı için Tuğtekin ile beraber gittiği Dımaşk ulu camiinden çıkarken bir Batini (İsmailî - Haşhaşî - Assasins) tarafından öldürüldü. Tuğtekin ise katili orada hemen öldürdü. (Bernard Lewis, (Çev. Ali Aktan), **Haşhaşiler**, Sebil Yayinevi, 1. baskı, İstanbul 1995, s. 87.). Runciman; *Tuğtekin'in, Mevdud'u Dımaşk hakkında emelleri olduğu için bir su-i kast tertip ederek kendisinin öldürttüğünü...* (Runciman II, s.104.) kaydetmektedir. İbnü'l-Esîr'de bu rivayeti kaydetmekle beraber; *Suriye'deki Batnilerin Mevdud'dan korktukları için onu öldürdüklerini...*(İbnü'l-Esîr X, s. 396.) haber vermektedir. Bunlardan başka ortaya atılan iddialardan biri de; Halep'i ele geçirmesinden korktuğu için Mevdudu, Halep meliki Rıdvan'ın öldürttüğü şeklindedir. Bu hadiseden sonra söylentiler üzerine sultan Muhammed Tapar'da Tuğtekin'e şüphe ile bakarak onunla gergin bir ilişki içerisine girmiştir. Ancak bugüne kadar Tuğtekin'in bu olayda parmağı olduğuna dair hiçbir delil ortaya konulamamıştır. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 395-396. ; İbnü'l Âdîm, Zübde II, s. 160 v.d. ; Runciman II, s. 104-105.; Merçil, "*Büyük Selçuklular*", s. 160-162.

Gururlu ve yakışıklı birisi olan Roger, Urfa hükümdarı Baudouin'in kız kardeşi ile evlendi ve kendisine büyük bir ordu topladı. Roger, ordusuyla beraber Kuris ovasında güçlü bir kale olan 'Ezaz'a saldırdı. Kale surlarının altına tüneller kazdıran Roger'in askerleri bu tünellere doldurdukları odunları ateşe vererek surların çökmesine yol açtılar. Kale duvarlarında açılan bu gediklerden içeriye giren askerler, kaleyi ele geçirerek içerideki tüm Müslümanları katlediler. Böylelikle Roger, bu ünlü kaleyi ele geçirmiş oldu¹⁷⁷.

29 Kasım 1422 (m. 1115 – h. 519) tarihinde, bir Pazar sabahı, büyük bir deprem Maraş'ı yerle bir etti. Tamamen yıkılan şehirde 24 bin kişi hayatını kaybetti. Şehri çevreleyen surlar yerle bir oldu. Ölenlerin arasında 100 kadar din adamı ve asil kimseler de vardı. Mansur kalesi ve diğer birçok yapı, yerle bir oldu. Aynı yıl Urfa hükümdarı

¹⁷⁷ 12 Aralık 1112'de Tankred tifüs hastalığına yakalanarak 36 yaşında iken öldü. İbnü'l Esîr; *Tankred'in aynı yıl ölen Kogh Vasil'in ülkesini fethetmek üzere yola çıktığını ve hastalanarak Antakya'ya döndüğünü ve orada öldüğünü...*(İbnü'l-Esîr X, s. 394.) kaydetmektedir. Tankred yerine halef olarak, Bohemund'un oğlunun İtalya'dan Antakya'ya gelmesi durumunda yönetimi ona devretmesi şartıyla, aynı zamanda yeğeni olan Richard'ın oğlu Roger de Salerne'in idareci olmasını vasiyet etti. Roger Urfa kontu Baudouin'in kız kardeşi Cecile ile evli idi. Kendi kız kardeşi Maria'da Joscelin ile evli idi. Trablus kont'u Pons'ta Tankred ölünce onun dul eşi Cecile ile evlenmişti. (Runciman II, s. 107.) Bu yüzden Roger her üçü ile de akrabalık bağı tesis etmiş ve iyi ilişkiler kurmuştu, üstelik bunların hepsi Kudüs kralını metbu' olarak tanımaktaydılar. Sultan Muhammed Tapar, Mevdud'un öldürülmesi üzerine onun yerine Ebu Said Seyfü'd-Din Kasımü'd-Devle Aksungur el-Porsukî'yi Haçlılarla mücadele etmesi için atadı (Özaydın, Tapar Devri, s. 126). Ancak Porsukî ittifak arayışına girdiği emirlerden Artukoğlu İlgazi'nin kendisi ile bizzat ittifak etmeyerek sadece oğlu Ayaz'ı göndermesine kızıp Ayaz'ı hapsetti. Bunun yüzden İlgazi ile 1115'te Dara civarında savaşa girişti ve yenildi. Bu olaydan sonra İlgazi ile Tuğtekin birbirlerine yaklaşırken aynı zamanda Sultan'a karşı da bir cephe oluşturmuş oldular. İlgazi Sultan'a kendi yerine Aksungur el-Porsukî'yi tercih etmesinden dolayı da kızgındı. İlgazi ile Tuğtekin'in Sultan'a karşı oluşturduğu bu cephe bir süre sonra onları Antakya hâkimi Roger ile ittifaka sevk etmişti. Bu dönemde Halep meliki Rıdvan da ölmüş yerine oğlu Alp Arslan geçmişti. Ancak Halep'i onun yerine Lü'lü el-HÂdim yönetiyordu (Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 219 vd.). Lü'lü de Sultan'a karşı bu ittifakın yanında yer almıştı. Bu gelişmeler üzerine Sultan hem bu iki emirin cezalandırılması hem de Haçlıların Suriye'den atılması düşüncesiyle Hemedan emiri Porsuk b. Porsuk'u Şubat 1115'te görevlendirdi. (Merçil, *Büyük Selçuklular*, s. 162-168.) Porsuk komutasındaki Selçuklu ordusu, önce Kefertab'ı Haçlılardan geri alarak Maarratunnuman üzerine yürürken 14 Eylül 1115 günü Tell-Danis (Cebelü's-Semak) civarında Roger'in ani saldırısına uğrayarak bozguna uğratıldı. Bu bozgun Kirman Selçuklu sultanlarının Suriye'yi Haçlılardan kurtarma girişimlerinin de sonu oldu. Bu zaferden sonra itibar kazanan Roger, Kefertab'ı da süratle Türklerden geri aldı. Vakayinamede; Roger'in "Ezaz" kalesini aldığından bahsedilmektedir. Muhtemelen burada Ezaz kalesi olarak Kefertab'dan bahsedilmektedir. Zira gerek Urfalı Mateos (Mateos, s. 263.) ve gerekse Runciman (Runciman II, s. 112.) bu hadiseden üç yıl sonra 1118 yılında Roger'in Halep ile Urfa arasındaki Ezaz şehrini Ermeni hükümdarı Leo'nun yardımı ile ele geçirdiğini haber vermektedirler. Azimi'de; *Roger'in 1119 Aralık ile 1120 Ocak ayları arasında Azaz'ı ele geçirdiğini...*(Azimi, s. 42.) bildirmektedir. Ezaz kalesi daha sonra 1125 yılında Aksungur el-Porsukî tarafından Müslümanların kuşatması altında iken, Kudüs kralı Baudouin II'nin Trablus kontu Pons (aziz Gilles'in torunu) ve Urfa kontu Joscelin ile birleşerek şehri Müslümanların eline geçmek üzere iken kurtarılmıştır. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 42. ; Urfalı Mateos, s. 263-264. ; İbnü'l-Esîr X, s. 394. ; Runciman II, s. 103-112. ; Demirkent, Urfa I, s. 63-74. ; Maalouf, s. 123-124.

Baudouin II'nin arası Joscelin'le açıldı ve Baudouin Joscelin'i zindana attırdı. Bir süre sonra serbest kalan Joscelin, kendini çok iyi karşılayan ve sevgi gösteren, daha sonra da Taberiye (Tiberias) ve Galile yöneticisi yapan Baudouin I'in yanına Kudüs'e gitti. Orada Joscelin adını verdiği bir çocuğu dünyaya geldi. Aynı yıl Halep hükümdarı Rıdvan (Rataun - Rudwan) öldü¹⁷⁸. [85] İran (Persia)'da yaşamakta olan Türk Sultanı (Muhammed Tapar), batıdaki toprakların her birine birer vali gönderdi. Mawdud'un Şam'da öldürülmesi üzerine, Aksungur el-Bursukî (Burski) de Musul (Assyria - Asur,)'a vali olarak gönderildi. Gün geçtikçe güçlü bir konuma gelen Bursukî, öncelikle Urfa önlerine gelerek karargâhını kurdu. Buradaki bahçe ve tarlaları yerle bir ederek büyük bir yıkıma yol açtı. Fırat'ı geçen Bursukî, Halep bölgesinde karargâhını kurdu ve Hıristiyan topraklarında yapabildiği kadar yıkım yaptı¹⁷⁹. Tekrar kendi topraklarına dönen Bursukî, bir sonraki yıl yine Urfa'ya dönerek bölgede büyük bir yıkım yaptı ve daha sonra Halep'e hareket ederek Franklarla savaşmak üzere hazırlıklara başladı¹⁸⁰. Her iki taraf da karargâhlarını Halep ve Antakya

¹⁷⁸ Kasım 1115'te meydana gelen deprem Antakya, Maraş ve Urfa'yı kapsayan bütün Haçlı arazisini tahrip etmişti. Ebü'l-Ferec bu depremi ayrıntılı olarak kaydetmiş; *Maraş şehrinin yeraltına gömülerek bütün şehir halkı için bir mezar haline geldiğini, Urfa surlarından 13 kulenin yıkıldığını, Gerger hâkimi Konstantin'in enkazlar altında öldüğünü...*(Ebü'l-Ferec II, s. 354.) kaydetmiştir. Sultan Muhammed Tapar'ın sefer hazırlıklarını duyan Haçlılar süratle şehirlerindeki tahrip olan kale surlarını tamir etmeye girişmişlerdir. (Runciman II, s. 107.).

1112 yılına gelindiğinde daha önce Harran savaşı sebebiyle Fırat'ın doğu kıyısında bulunan Urfa kontluğuna bağlı ahalinin burayı terk ederek tehirciye tabi tutulması sebebiyle, Urfa kontluğu önemli bir gelir kaybına uğramaya başlamıştı. Urfa kontu Baudouin, Tell Başir'deki vassalı bulunan Joscelin'in gittikçe zenginleşmesi ve Ermeniler ile yakın ilişki içerisine girmesi üzerine, ileride kendisini bertaraf edeceğini düşünerek onu Urfa'ya yanına getirtti. Baudouin'in hasta olduğu ve kendisi ile haleflik mevzusunu görüşmek istediğini zanneden Joscelin hiçbir şeyden şüphe duymadan Urfa'ya geldi ve Urfa'ya yeterince gıda maddesi göndermediği suçlaması ile hapse atıldı. Ancak Tell-Başir'deki iktidarından feragat şartıyla serbest kalarak Aralık 1114 yılında Kudüs'e gitti. Kudüs kralı Baudouin kendisine Galilaea (Celile) Princepsliğini iktâ etti. Halep meliki Rıdvan b. Tacuddevle Tutuş b. Alp Arslan 1115 yılında ölünce yerine 16 yaşındaki oğlu Alp Arslan el-Ahras geçti. Ancak Alp Arslan'ın sadece adı vardı ve bütün işleri Hadım Lü'lü yürütmekteydi. Bkz. İbnü'l-Esir X, s. 404. ; İbnü'l-Âdîm, Zübde II, s. 171 v.d. ; Ebü'l-Ferec II, s. 354. ; Runciman, II, s. 110-112. ; Demirkent, Urfa II, s. 6-7. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 86 vd. ; Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 231-232.

¹⁷⁹ Mevdud'un ölümü üzerine Sultan Muhammed Tapar Aksungur el-Porsukî'yi görevlendirmişti. Bu orduya sultanın oğlu Mesud, Sincar emiri Temirek ile Melikşah döneminde Halep emiri olan ve daha sonra Tutuş tarafından öldürülen Aksungur el-Hacip'in oğlu İmadeddin Zengi de katılmıştı. Mardin emiri İlgazi de bu orduya oğlu Ayaz kumandasında bir kuvvet göndermişti. Aksungur'un emri altında toplanan bu müttefik kuvvetler 1114 yılında Urfa üzerine yürümüş ancak iki ay süren bu kuşatmadan bir netice alınamamıştı. Daha sonra emirlerin birbirleri ile çatışması yüzünden Selçuklu ordusu başarıya ulaşmadan dağılmıştı. (Özaydın, Tapar Devri, s. 130). Aksungur görevinden alınarak Rahbe'ye gönderilmiş, sultanın oğlu Mesud'da Musul'un idaresini eline almıştı (Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 215 vd.).

¹⁸⁰ Vakayiname; *Tekrar kendi topraklarına dönen Burski, bir sonraki yıl yine Edessa'ya dönerek bölgede büyük bir yıkım yaptı ve daha sonra Halep'e hareket ederek Franklarla savaşmak üzere...* ifadesine göre 1114 yılında Urfa kuşatmasını yapan Porsukî'nin, bir yıl sonraki Halep üzerinden Franklarla savaşa giden kişi ile aynı emir olduğu ifade edilmektedir. Oysaki müellifin bu ifadesi yanlıştır bunlar Selçuklunun aynı

arasında kurmuştu ve 1427 (m. 1120 – h. 524)¹⁸¹ yılında trampet ve davul sesleri ile beklenen savaş başladı¹⁸². Ve Tanrı Franklara zaferi bahşetti. Yenilgiye uğrayan Türklerin karargâhları yerle bir edildi; Burski ise birkaç adamıyla beraber kaçmayı başardı¹⁸³.

Oldukça güçlü bir kale olan Birecik (al Bira - Birta), Ebu'l-Garip (Abu'l Gharib¹⁸⁴) adında bir Ermeni'nin elindeydi. Edessa hükümdarı Baudouin ve yakın akrabası Galeran, bu kaleyi uzun süredir kuşatma altında tutmakta fakat bir türlü ele geçirememektedir. Dışarıdan daha fazla yardım alamayan Ebu'l-Garip, kuşatmaya daha fazla dayanamadı ve kızını Galeran'la evlendirerek kaleyi ona düğün hediyesi olarak sundu. Ebu'l-Garip'in öne sürdüğü belirli koşullar altında bir anlaşma yapıldı. Böylelikle kale Frankların eline geçmiş oldu¹⁸⁵.

1425 (m. 1118 - h. 521) yılında Urfa hükümdarı Baudouin ibadetini yerine getirmek üzere Kudüs'e gitti. Kendisine büyük bir ordu toplamış olan Kudüs hükümdarı Baudouin (Baudouin de Boulugne - Baudouin I.) Mısır'a Farama'ya doğru yola çıktı ve orada öldü. Ölümünden sonra kardeşi Godfrey'in kabrine gömülmeyi ve kendisinden sonra

isimli iki farklı emirleridir. Sultan'ın 1114 yılında sefere gönderdiği emir Aksungur el- Porsukî'nin İlgazi tarafından bozguna uğramasının akabinde, sultan Muhammed Tapar onu görevinden alarak Rahbe'ye göndermiş, yeni kurduğu ordunun başına da Hamedan emiri Porsuk b. Porsuk'u tayin etmiştir. Bu kişi Sultan Tuğrul'un azatlısı ve Bağdat şihnesi olan Porsuk'un oğlu Porsuktur (Mateos, s. 243, n. 67.). Ayrıca Genel bilgi için bkz. Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 232 v.d. ; Özeydin, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, s. 54, 112, 130 v.d. ; Öngül, s. 114-116.

¹⁸¹ Vakayinamede bahsedilen bu olay 1115 yılında vuku bulmuştur. Dolayısıyla verilen tarih yanlıştır.

Doğrusu; miladî 1115, hicrî 519 tarihidir. Bkz. Unat, s. 36.

¹⁸² Sultan Tapar Musul'un eski valisi Cuyuş beg (Çavuş bey) ile Sincar emiri Temirek'i Hemedan emiri Porsuk b. Porsuk'un emrine vererek onları 15 Şubat 1115'te Suriye'nin batısına sevk etmiş, Antakya hâkimi Roger bu orduyu Tell Danis tepesi yakınlarında 14 Eylül günü gafil avlayarak bozguna uğratmıştır. (Özeydin, Tapar Devri, s. 130-134). Hamilton A.R. Gibb; *Selçuklu ordusunun Antakya'yı ele geçirip Halep'e bağlamasından korkan Roger'in Kudüs kralı Baudouin ve Trablus kontu Pons ile ittifak kurarak, Bursuk'un ordusunu Danith'te bozguna uğrattığını...*(Hamilton A.R. Gibb, *Zengi and the Fall of Edessa, A History Of The Crausades, Universty Of Pennsylvania Press, Philadelphia 1955, s. 450.*) kaydetmektedir.

¹⁸³ Bu hezimet üzerine Porsuk ve beraberindekiler aralarında İlgazi'nin oğlu Ayaz'ın da bulunduğu tüm Haçlı esirleri öldürdükten sonra kaçıp kurtulmuşlardır. Bkz. İbnu'l-Esîr X, s. 405-407. ; Ebü'l-Ferec II, s. 354, 355. ; Runciman II, s. 106-110. ; Demirkent, Urfa II, s. 9-13. ; Özeydin, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, s. 130-134.

¹⁸⁴ Ebü'l-Garip, "yabancı babası" anlamına gelen bir arap adıdır. Arapların Ermenistan'a hâkim olmalarından sonra Ermeniler arasında arap adı taşıyan insanlara rastlanmaktadır. Ebü'l-Garip, Havnuni hanedanına mensup olup daha önceden Ardruni prenslerinin ordusunda kumandan olarak vazife görmektedir. Bkz. Urfalı Mateos, s. 34, n. 96.

¹⁸⁵ Urfa kontu Baudouin 1116 yılında Ermeni beyliklerini ortadan kaldırmaya karar vermiş, I. Haçlı Seferi esnasında kendi desteği ile Birecik'e tayin edilen Ebü'l-Garip'i azlederek yerine kuzeni Galeran (Waleran) du Puiset'i tayin etmiştir. Galeran ise Birecik'te Ebü'l-Garip'in kızı ile evlenmiştir. Bkz. Runciman II, s. 107.

kuzeni Baudouin (Baudouin du Burg - Baudouin II)'in kral seçilmesini vasiyet etmişti. Ölümünün ardından vasiyeti yerine getirildi. Kont Joscelin'i Taberiye'den çağırarak Baudouin, onunla barış ilan etti. Böylelikle Baldwin Kudüs'te; Joscelin ise Taberiye'de hüküm sürmeye başladılar. Taberiye'de birçok zafere imza atmış olan Joscelin, tüm bölgede korku salmaktaydı¹⁸⁶.

Gerger (Gargar) toprakları, Constantine'in oğlu Michail isimli bir Ermeni'nin hâkimiyeti altındaydı. (Constantine, Maraş'ı yerle bir eden deprem sırasında hapis bulunduğu Sumaisat'ta ölmüştü.) [86] Michail bu bölgede himayesi altında bulunan birçok hırsız ve haydudu barındırmaktaydı. Bir zamanlar Saruj'a hükmetmiş olan, Ortuk oğlu Belek, Hanzit'i ve Zaid Kalesi'ni hâkimiyeti altına almıştı. Michael'i uyaran Belek, ondan kötülüklerine son vermesini, tüccarlara ve yolculara saldırmakta olan hırsız ve haydutları ortadan kaldırmasını istedi. Fakat Michail onu dikkate almadı. Kendisine gelen şikâyetlere daha fazla dayanamayan Belek, Kanun'da kendisine büyük bir Türk ordusu toplayarak sert bir kış günü oldukça yoğun bir nüfusa sahip olan Gerger'e hareket etti. Tanrının da yardımıyla, kayıklarla geçmeye kalkışsalar 5 günde geçemeyecekleri Fırat nehrini, donmuş

¹⁸⁶ Vakayinamede yer alan; *Baudouin I'in Mısır seferi esnasında öldüğü, kendisinin halefi olarak Urfa kontunu vasiyet ettiği, Baudouin II'nin bundan sonra Kudüs kralı olduğu, kral olduktan sonra Joscelin'i yanına getirterek onunla barış yaptığı ve onun Taberias hâkimiyetini devam ettirdiği, Joscelin'in ancak bundan yedi yıl sonra (1432) Urfa hâkimi olarak Baudouin II tarafından atanacağı...* bilgileri diğer kaynaklarla ve tarihi gerçeklerle çelişmektedir. Bu olaylar kaynaklarda şu şekilde yer almaktadır; Kudüs kralı Baudouin de Boulogne Mısır'ı ele geçirmek üzere 1118 yılında yola çıktı. Ancak Nil nehrine ulaştığında rahatsızlanarak geri dönmek zorunda kaldı ve Nisan 1118'de Kudüs'te öldü. Amin Maalouf; *...kralın geri dönüş yolunda Sina çölünün Kuzeydoğusundaki el-Ariş kasabasında öldüğünü...*(Maalouf, s.132.) kaydetmektedir. Aynı yıl Bizans imparatoru Aleksios Komnenos ile büyük Selçuklu sultanı Muhammed Tapar ve Abbasî halifesi El-Mustahzir de öldüler (İbnü'l-Esîr X, s. 417, 423, 425). Bu sırada Urfa kontu Baudouin II, Kudüs kralı Baudouin I'in hastalığını duymuş ve hem ziyaret hem de haccetmek için Kudüs'e doğru yola çıkmıştı. Giderken yerine geçici olarak teyzesinin oğlu olan kuzeni, Birecik hâkimi Galeran du Puiset'e yetkilerini devretmişti (Runciman II, s. 119). Onun Kudüs'e ulaştığı gün kral mezara defnolunmaktaydı. Her ne kadar devletin ileri gelenlerinden bir kısmı Fransa'ya haber göndererek, ağabeyi Eustache de Boulone'u Kudüs tahtına davet etmişlerse de O, bu teklif karşısında ağır davranmıştı. Bunun üzerine danışma kurulu, Joscelin de Courtenay ve Patrik Arnoul'un teklifi üzerine ittifak ile misafir Urfa kontunu Kudüs krallığına seçtiler. 14 Nisan 1118 Paskalya Pazar günü patrik Arnoul Baudouin du Burg'a krallık tacını giydirdi. Joscelin'de Kudüs krallığının vassalı sıfatını alarak Urfa kontluğu ile mükafatlandırıldı (Runciman II, s. 120-121). Joscelin'in Urfa hâkimiyetini eline alması bir buçuk yıllık bir zaman sonra gerçekleşmişti. Bunun sebebi Galilaea princepsi sıfatıyla, burayı Dimaşk saldırılarına karşı korumak görevini üstlenmiş olmasıydı. Ancak buradan ayrılarak Urfa'ya gitmesinin bir yıldan daha fazla olması mümkün gözükmemektedir. Çünkü ileride bahsedeceğimiz olaylarda Joscelin'in 1119 yılından itibaren Urfa kontu olarak tarih sahnesinde rol oynamaya başladığını görmekteyiz. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 423-431. ; Ebü'l-Ferec II, s. 355. ; Runciman II, s. 119-121. ; Demirkent, Urfa II, s. 9-13. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 89-91. ; Maalouf, s. 132.

olması nedeniyle yürüyerek kolayca geçtiler. Akşam vaktinde bölgeye ulaşan Belek, ordusunu kayalık bir bölgede gizledi, bu yüzden hiç kimse onların farkına varamadı. Tanrı, bu bölgedeki insanlara kızgındı. O gece yoğun bir kar yağdı ve Türkler, köyü terk ederek tepelere veya meralara kaçanları kar üzerindeki ayak izlerinden takip ettiler ve kimini öldürüp, kimini ise esir aldılar. Bir anda tıpkı bir sel gibi tüm bölgeye yayılan Türkler, tüm evleri ve köyleri yaktılar, çok büyük bir yıkım oldu¹⁸⁷.

Baldwin, Kudüs'e ibadet etmeğe gittiği sırada, Birecik hâkimi Galeran'ı Urfa'da yerine vekil olarak bıraktı. Bulabileceği kadar çok asker toplayan Galeran, Edessa'nın doğusundaki Hisma Dağı düzlüklerinde ve Ortuq'un oğlu Gazi (İlgazi)'nin topraklarında karargâh kurmuş olan Türklere hiç beklemedikleri bir anda saldırıya geçti. 500 kadar erkek, kadın ve çocuk; 1200 kadar at, 100.000 kadar sığır, deve ve keçi ele geçirdi ve birçok Türk savaşçıyı da öldürdü. Esirleri Urfa'ya getirdi. Tüm bu kötülüklerin olduğu tarih, 1426 (m. 1119 - h. 522) Mart ayı idi.

Artuk oğullarının ünlü liderlerinden Gazi, bu olanlara çok sinirlendi ve büyük bir ordu toplayarak, bir hasat mevsimi, Urfa tarla ve bahçelerinin bulunduğu bölgeye yakın bir yere karargâh kurdu. Bunun üzerine barış ilan edildi ve istenilen Türk esirler serbest bırakıldı¹⁸⁸. [87] Şehri hiçbir zarar vermeden terk eden Gazi, Harran'a hareket etti ve şehri

¹⁸⁷ Vakayinamede yine kronolojik hata yapılarak Belek'in Ermenileri tehciri anlatılmıştır. Çünkü bu olay aşağıda anlatılan ve Frankların *Ager Sanguninis* adını verdikleri Antakya Haçlı ordusunun yok edilmesi hadisesinden yaklaşık iki yıl sonra gerçekleşmiştir. Vakanüvisin kaydettiği bu hadise kaynaklarda şu şekilde geçmektedir; Artuk Bey'in torunu olan Belek b. Behram 1112 yılında Harput'a hâkim olmuş ve Palu merkez olmak üzere burada kendi beyliğini kurmuştur. (Alptekin, *Artuklular*, s. 174.) Bu sırada Kilikya'da Rofinus (Rafin)'un oğlu Constantine'in Michail adındaki oğlu Gerger hâkimi idi ve buradaki Ermeniler Türklere ait bölgeleri istila ederek tahrip ve yağma etmekte idiler. Belek, Mihail'den hırsızlıkları önlemesini, 1000 yük buğday ile üç köyün kendisine teslimini istedi. Ancak Michail, Belek'e söz vermesine rağmen verdiği sözünü tutmadı ve Ermeniler Hanzit (Malatya civarı)'teki köyleri yağmalayıp yakmaya devam ettiler (Bar Hebraeus II, s. 357). Bunun üzerine Belek 1121 yılı Şubat ayında Harput'tan ordusuyla yola çıktı. Buz tutmuş olan Fırat nehrini yaya olarak geçti ve gece Esetha dağlarını aşarak buradaki tüm Ermenileri ani bir baskınla ele geçirdi. Daha sonra bu bölgedeki Ermeni ahaliyi hayvanları ve eşyaları ile birlikte Hanzit'e götürerek onlara yeni yerleşim yerleri tahsis etti. Ebü'l-Ferec; *Belek'in Ermeni ahaliye son derece merhamet gösterdiğini, onlara esir veya köle yapmayarak onları Hanzit'e yerleştirdiğini, kendilerine ait olan hiçbir şeye dokunmadığını ve onlardan Gerger'e dönmeyeceklerine dair yemin ile söz aldığını...* (Ebü'l-Ferec II, s. 357) kaydetmektedir. Genel bilgi için bkz. Ebü'l-Ferec II, s. 353, 357. ; Alptekin, *Artuklular*, DGBİT VIII, s. 174.

¹⁸⁸ Galeran, Baudouin II'nin vekil olarak Urfa hakimiyetini eline aldıktan bir süre sonra, 1119 Mart ayında Urfa'nın doğusundaki Artukoğlu İlgazi'ye ait olan bölgelerdeki Türkmen köylerine saldırdı (Demirkent, Urfa II, s. 10-13). İbnü'l-Esîr; *Haçlıların Urfa civarındaki bir kaleyi ele geçirerek kale emiri İbn-i Utayr'ı öldürdükleri...* (İbnü'l-Esîr X, s. 433) nden bahsetmektedir. Bkz. Öngül, s. 117-118.

ele geçirdi. Daha sonra Fırat nehrini geçerek Halep ve civarını ele geçirdi. Diğer tüm Türk kumandanlarından daha güçlü hale gelen Gazi'ye Musul yöneticileri bile boyun eğmekteydi. Gazi daha sonra bir ordu toplayarak Antakya'yı işgal etti.

Gazi'nin işgalini haber alan Antakya hükümdarı Roger, onunla karşılaşmak üzere harekete geçti. Bu arada Baudouin ve Galeran da Roger'in yardımına gelmekteydiler. Fakat çok gururlu bir adam olan Roger, Türkleri tek başına yenip zafere ulaşabileceğini düşünerek, onları beklemeden harekete geçti. Müslümanların karargâhına yaklaşan Roger'in ordusunu gören Türkler, Franklar yardımına gelmeden bir an önce Roger'le eşit koşullarda savaşmak istemekteydiler. Roger'in etrafında bir daire oluşturan Türkler, Frank ordusunu yoğun bir ok yağmuruna tuttular. Tanrı Franklara kızgındı ve Roger'dan yüzünü çevirmişti. Bu savaşta hayatını kaybeden Roger ne ölümler ne de esir edilenler arasında bulunamadı. Türkler, Franklara ait her şeyi ele geçirdiler¹⁸⁹.

¹⁸⁹ Halep atabey'i Hadım Lü'lü'nün Nisan 1118'de kendi adamları tarafından öldürülmesi üzerine, Halep'in önde gelen kimseleri Haçlı tehlikesinden korktukları için şehri Artukoğlu İlgazi'ye teslim ettiler. İlgazi başlangıçta Halep'i savunacak finans ve askerî gücü olmadığı için Haçlılarla anlaşma yoluna gitti. Ancak Antakya hâkimi Roger'in 1119 yılında Bizaa'yı zaptetmesi ile şehir üç taraftan Haçlıların kuşatması altında kaldı. Haçlıları durduramayacağını anlayan İlgazi, yerine oğlu Hüsamettin Temurtaş'ı vekil bırakarak Mardin'e takviye kuvvetler getirmek üzere gitti. 1119 İlkbaharında İlgazi Türkmenler, Kürtler ve Araplardan müteşekkil bir Müslüman ordusu meydana getirdi. Dımaşk emiri Tuğtekin ile de ittifak kararı alarak Antakya üzerine yürüdü. Haziran ayında Fırat'ı geçerek Halep'in 25 km. güneyindeki Kinnesrin'de karargâhını kurdu ve Tuğtekin'in kuvvetlerini bekledi. Bu sırada Roger, Kudüs kralı Baudouin II, Trablus kontu Pons ve Urfa'nın geçici hâkimi olan Galeran'dan yardım istemişti. Ancak Roger takviye kuvvetlerin gelmesini beklemeden 20 Haziran 1119'da Antakya ordusunu harekete geçirerek Sarmeda ovasının doğusunda karargâhını kurdu. 28 Haziran sabahı Roger'in karargâhına saldıran İlgazi'nin askerleri Roger'de dâhil olmak üzere tüm Haçlı ordusunu kılıçtan geçirdiler.

Vakayinamede yer alan; *Bu savaşta hayatını kaybeden Roger ne ölümler ne de diriler arasında bulunamadı* ifadesi yanlıştır. Zira Sir Roger, kafası burun hizasından yarılmış olarak cesetler arasında bulunmuştur. İbnü'l-Esîr; *Müslüman askerlerin Roger'in kafasını keserek yanlarında Halep'e götürdüklerini* zikretmektedir. Franklar bu savaşa *Ager Sanguninis* (yani Kanlı Meydan, Kanlı Tarla, Kan Tarlası) adını vermişlerdir. Bu savaştan sonra Halife İlgazi'ye hilat gönderdi ve ona Necmuddin (Dinin Yıldızı) unvanını verdi. Bu savaşın önemi; Harran savaşından sonra Haçlıların uğradığı ikinci büyük hezimet olması ve bu mağlubiyetin ilk kez sultanın Selçuklu ordusu değil de yerel bir emir tarafından gerçekleştirilmiş olmasıydı. Olumsuz açıdan bir diğer yönü ise; bu zafer ile yetinen Müslümanların, içinde az bir kuvvet kalan Antakya'ya yürüyüp burasını kolayca elde etme fırsatı varken, Halep'e geri dönmeleri olmuştur. Nitekim bu sırada Antakya'da Patrik Bernhard kumandayı ele almış, şehirdeki Süryani, Ermeni ve Rum Hıristiyanların silahlarını ellerinden alarak onlara sokağa çıkma yasağı koymuş idi. Çünkü yerli Hıristiyanlarla Franklar arasında ayırmacılık gün geçtikçe su yüzüne çıkmaya başlamış, yerliler batılıları kendi ibadetlerini küçümsemek ve kendilerini en ağır işlerde çalıştırmakla suçlamaya başlamışlardı. Bu yüzden Patrik, yerli Hıristiyanların Müslümanlarla ittifak yapmalarından korkmaktaydı. O sadece papaz ve tacirleri silahlandırarak onlara surlarda gece gündüz nöbet tutturmaya başlamıştı. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 439-440. ; Runciman II, s. 121-128. ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), s. 12-13. ; P. M. Holt, s. 30-31. ; Maalouf, s. 129-132. ; Alptekin, *Artuklular*, DGBİT VIII, s. 182. ;

Roger'in ölümünden sonra, Baudouin, Trablusgarp Kontu (Pons) ve Galeran Urfa'dan ayrılarak Antakya'ya gittiler. Antakya halkı kralı karşılamaya çıktı. Yönetimi eline alan kral, savaşabilecek durumdaki askerleri bir araya getirdi ve Gazi ile karşılaşmak üzere harekete geçti. Savaş başladı, fakat Tanrı bu kez Türklere kızgındı. Gazi yenilgiye uğradı ve ordusu yok edildi. Gazi, yanında birkaç kişiyle beraber Halep'e kaçtı¹⁹⁰.

Baudouin büyük bir zafer sevinciyle, önce Antakya'ya gitti, oradan da Kudüs'e döndü. Joscelin'i Taberiye'den yanına çağırarak, 1432 (m. 1125 – h. 529) yılında halkının refahı için yöneticilik yapmak üzere onu Urfa'ya gönderdi¹⁹¹. Galeran ise tekrar Birecik'e

¹⁹⁰ Kudüs kralı Baudouin II, Joscelin Courtenay ile Trablus kontu Pons Ağustos 1119'da Antakya'ya ulaştılar. Bir süre sonra Baudouin II Haçlı askerlerin başında İlgazi'nin üzerine yürüdü. Bu sırada İlgazi, Tuğtekin ile ittifak kurarak, Asi ırmağın doğusundaki Haçlılara ait Esarib, Zerdana kalelerini ele geçirmiş Marratunnuman üzerine yürümekte iken Haçlıların ilerleyişini duyunca bu seferden vaz geçerek geri döndüler. 13 Ağustos 1119 günü Tell-Danis'te daha önce 1115 yılında Roger'in Selçuklu ordusunu bozguna uğrattığı yerde karşılaşan iki ordu da büyük kayıplar vermesine rağmen galibi belli olmayan bir savaş gerçekleştirdiler. Bu savaştan sonra çoğu ganimet için İlgazi'nin ordusuna katılmış bulunan Türkmenler Halep'ten ayrılarak Yurtlarına geri dönmüş, hastalığı nükseden İlgazi'de bir süre sonra Halep'te işlerini yoluna koyduktan sonra, başkenti Mardin'e dönmüştür. Baudouin II'ye gelince; O, önce Marratunnuman'ın güvenliğini sağlamış, oradan Antakya'ya gitmiş, Patrik Bernhard'ı kendi vekili olarak buraya atadıktan sonra Kudüs'e geri dönmüştür.

Vakayiname de geçen; *İlgazi'nin bu savaşta yenildiği, ordusunun yok edildiği ve kendisinin de Halep'e kaçtığı...* ifadeleri Vakanüvis'in Haçlılara olan sempatisinin bir tür tezahüründen başka bir şey değildir. Zira Haçlılar böyle bir zafer kazanmış olsalardı sadece Maarratunnuman'a gitmez, en azından kısa bir süre önce İlgazi'nin eline geçen Esarib ve Zerdana kalelerini geri almak için girişimlerde bulunurlardı. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, X, s. 440. ; Runciman, II, s. 125-128. ; Maalouf, s. 132-133. ; Alptekin, *Artuklular*, DGBİT VIII, s. 182. ;

¹⁹¹ Müellifin bu bölümde; *Baldwin büyük bir zafer sevinciyle, önce Antakya'ya gitti oradan da Kudüs'e döndü. Joscelin'i Teberias'tan yanına çağırarak, 1432 (1125) yılında halkının refahı için yöneticilik yapmak üzere Edessa'ya gönderdi.* Şeklinde verdiği tarih ve bilgiler diğer kaynaklarla çelişmektedir. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere, Kudüs kralı ile İlgazi'nin Tell-Danis'deki çarpışmaları galibi belli olmayan bir savaş olarak sonuçlanmış, her iki taraf ta yanlarındaki esirlerle kendi bölgelerine döndüklerinde zafer ile dönmüş gibi karşılanmışlardır. İbnü'l-Esîr; *“savaştan sağ kurtulan Roger'in askerlerinin Antakya'ya ulaşan takviye Haçlı kuvvetleri ile birleşerek İlgazi'nin üzerine yürüdüklerini ve İlgazi'nin aynı şekilde onları da Zatu'l Baki'de bozguna uğrattıklarını, daha sonra da onları yirmi dört saat kuşattıklarını ve Tuğtekin'in Haçlıların korku ile saldırmaları endişesi ile onları serbest bırakması tavsiyesi üzerine kuşatmanın kaldırıldığını.. (İbnü'l-Esîr X, s.451.)* bildirmektedir. Alptekin; *İlgazi ile müttefiki Tuğtekin Esarib ve Zerdana kalelerini Haçlılardan aldıktan sonra Kudüs kralı II. Baudouin'i De Tell-Danis yakınlarında bozguna uğrattılar, geri çekilen Haçlıları Burc-i Hab'da sıkıştırıp ağır kayıplar verdirdiler..(Alptekin, “Artuklular”, s. 182.)* ifadelerine yer vermektedir. Runciman'da; *Trablus kontu Pons'a bağlı Haçlı askerlerinin savaş meydanından kaçarak Antakya'ya döndüklerini, kralın bozguna uğradığını ancak daha sonra bir habercinin, Antakya hakimesi Celile'e başarı delili olarak, kralın yüzüğünü getirdiğini...* (Runciman II, s. 127.) kaydetmektedir. Urfalı Mateos da; *...her iki ordudan hiç birinin de zafer kazanmadan geri çekildiğini...* (Mateos, s. 268.) kaydetmektedir.

Vakanüvisin Joscelin konusundaki verdiği bilgileri de doğru değildir. Çünkü kaynaklar Joscelin'in Kudüs kralı ile birlikte Antakya'ya geldiğini ve Tell-Danis savaşından sonra kralın onu kendi vassalı olmak şartıyla Kont olarak Urfa'ya tayinle gönderdiğini haber vermektedirler. Gerek İslami kaynaklar ve gerekse Hıristiyan kaynaklarının ekseriyeti Joscelin'in 1119 sonbaharında Urfa'ya gelerek idareyi ele aldığını

döndü. Bir ordu toplayan Joscelin, Türk karargâhlarına saldırarak birçok insanı esir aldı. Ünü tüm kuzey Mezopotamya'ya yayılarak civardaki tüm Türklerin yüreğine korku düşürdü. [88] Askerleri esir alınmış olan Türkler, Gazi ile beraber Mardin'e sığındılar ve onu Urfa'ya saldırarak intikam almaya ikna ettiler. Topladığı büyük bir orduyla Urfa civarında karargâh kuran Gazi, tüm ekin tarlalarını yaktı, bahçeleri yıktı ve harap etti. Daha sonra o bölgeden ayrıldı.

Gazi hem kendi topraklarına, hem erkek kardeşi Suqman'ın oğulları ile amcasının oğlu Davud'un topraklarına ve hem de Asur, Ermenistan ve Gürcistan (İberyâ)'lıların topraklarına hükmetmekte olduğundan giderek güçlenmekteydi. Gazi'nin, Ermenistan'da hüküm sürmekte olan akrabaları ile Putperest İberyalıların Kralı David arasındaki ilişkiler fena halde bozuldu¹⁹². Bütün akrabaları ile beraber büyük bir ordu toplayan Gazi, Gürcistanlıların topraklarını işgal etti. Bunu duyan Gürcü kralı kuvvetlerini toplayarak onlara karşı saldırıya geçti. Savaş meydanında Gazi yenilgiye uğradı, ordusu yok edildi ve Gürcüler her şeye el koydular. Büyük bir utanç içersinde geri dönen Gazi, kendi vatanına kaçtı ve kısa bir süre sonra hastalanarak öldü (8 Kasım 1122). Onun yerine geçen oğlu Timurtaş; Mardin (Marda), Dara ve Silvan (Mayyafariqin) topraklarında hüküm sürdü. Amcasının oğlu Belek ise Zaid (Hısn-Ziyad – Hartabert – Harat – Parat – Khartbat - Kharput)¹⁹³ ve Hanzit (Malatya civarı –Kuzey Ermeni bölgesi) kalelerinin hâkimiyetini elinde tuttu¹⁹⁴.

bildirmektedirler. Genel bilgi için bkz. Mateos, s. 267-268. ; Runciman II, s. 128. ; Demirkent, Urfa I, s. 20-24.

¹⁹² Urfa'ya hâkim olan Joscelin bir süre sonra İlgazi'nin topraklarına yağma hareketlerine girişmişti. Bunun üzerine Urfa üzerine yürüyen İlgazi, Urfa'yı dört günlük bir kuşatma altında tuttuktan sonra, Gürcistan hükümdarı David II. (1089-1125)'in saldırısına uğrayan Selçuklu şehzadesi Tuğrul'un çağırısı üzerine onun yardımına koşmak üzere oğlu Süleyman'ı Halep valiliğine tayin ederek Gürcistan seferine çıkmıştır. (İbnü'l-Esîr X, s. 440,451). Joscelin asıl bundan sonra İlgazi'nin yokluğunda Müslüman topraklarına saldırılarda bulunma fırsatını ele geçirmiştir. Kudüs kralı da Halep topraklarına saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 265-268. ; İbnü'l-Esîr X, s. 440,451. ; Runciman II, s. 127-123,132. ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), s. 20-24. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 75-76,93.

¹⁹³ Elazığ ilinin bir mahallesi olan Harput. Genel bilgi için bkz. Ardıçoğlu, Harput Tarihi.

¹⁹⁴ Ağustos 1121'de Selçuklu şehzadesi Tuğrul ile ona yardımcı olarak gelen İlgazi ve damadı Dübeys b. Sadaka Tiflis yakınlarında Gürcü kralı David'e gafil avlanarak mağlup oldular. Tuğrul Bey, İlgazi ve Dübeys bu bozğundan canlarını zor kurtardılar. (İbnü'l-Esîr X, s. 450). Bu mağlubiyet İlgazi'nin katıldığı savaşlardaki aldığı tek mağlubiyettir. (O. Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 150). İlgazi'nin yokluğunda Halep valisi olan oğlu Süleyman Kudüs kralı Baudouin'in saldırılarını önleyemedi ve babasının Haçlılardan ele geçirdi Zerdana ve Esarib kalelerini terk etmek suretiyle onunla barış yaptı. 1122'de yeğeni Belek ile Halep'e dönen İlgazi Tuğtekin ile de ittifak kurarak Zerdana'yı kuşatıp bazı kuleleri de ele geçirdi.

Malatya’da, Danişment’in oğullarından sonra büyük Türk kralları soyundan bir kişi¹⁹⁵ hüküm sürmekteydi. Onun ölümünden sonra ise iki küçük oğlu ve onların anneleri¹⁹⁶ şehri yönetmekteydiler; büyük oğlu Mesut Konya (Iconium)’da ve Bizans sınırına doğru iç bölgelerde hüküm sürmekte iken; Danişmentoğlu Gazi ise Sivas (Sebasty, Sebaste), Kayseri (Şayzer Caesarea, Saicer) ve Yeni Kayseri (Neocaesarea)’da hüküm sürmekteydi. Oldukça kibirlenen Gazi, yüzünü Malatya’ya döndü. Şehri ele geçirebilmek için şehrin yöneticisini kaçırmaktan, kızını onunla evlendirmeye çalışmaya varana dek her yolu denedi. Şehri hileyle ele geçiremeyeceğini anlayan Gazi, bir ordu topladı ve şehri kuşatma altına aldı. Şehri açlık ve kıtlığa mahkûm etti ve salgın başlayana dek bekledi ve nihayetinde şehri 1434 (m. 1127 – h. 531)’de ele geçirdi. [89] Giderek güçlenen Gazi’nin hâkimiyet alanı Kapadokya, Malatya ve kuzeyde Hazar Denizi’ne kadar olan tüm toprakları kapsamaktaydı. Rum topraklarını düzenli olarak işgal eden Gazi, Galatia¹⁹⁷, Colonia, Konya Ereğlisi (Heraclea) ve tüm karadeniz kıyılarına akınlar düzenlemekte; geçtiği yerlerdeki insanları köleleştirerek, şehirleri yakıp yıkmaktaydı.

Joscelin ile ittifak kurup yaklaşan Baudouin’in ordusu ile karşı karşıya geldi ancak İlgazi’nin hastalanması sebebiyle Türkler herhangi bir saldırıda bulunmadılar ve bir süre iki ordu birbirini kolladıktan sonra karşılıklı geri çekildiler. Yeğeni Süleyman b. Abdulcebbâr’ı Halep’e vali atayarak buradan Mardin’e dönen İlgazi, hastalığının artması ile 30 Teşrinisani 1122’de Meyyafarikin’de öldü. Genel bilgi için bkz. Azimî, s. 44. ; İbnü’l-Esîr X, s. 450. ; Alptekin, “*Artuklular*”, s. 182. ; Runciman II, s. 131-132. ; Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 150.

Vakanüvis’in İlgazi’nin yerine geçen oğlu Timurtaş; Marda (Mardin), Dara ve Mayyafariğin topraklarında hüküm sürdü. Amcasının oğlu Balağ ise Zaid (Hısn-Ziyad - Harput) ve Hanzit (Malatya civarı) kalelerini tuttu şeklindeki ifadeleri eksik ve yanıltıcıdır. Zira İlgazi ölünce yeğenleri ve oğulları Artuklu mirasını aralarında paylaştılar. Bu paylaşım sonucu Meyyafarikin büyük oğlu Süleyman’a, Mardin küçük oğlu Hüsameddin Timurtaş’a Halep ise Bedrüddevle Süleyman adındaki yeğenine, şimdiden meşhur bir hükümdar ve İlgazi’nin halefi olacak olan diğer bir yeğeni Belek’e ise Harput ve Palu düştü ve Belek burada bir beylik kurdu. Ayrıca daha önce de belirttiğimiz gibi müellifin kaydettiği gibi Belek, İlgazi’nin amcasının oğlu değildir. O İlgazi’nin kardeşi Behram’ın oğlu olmak hasebiyle İlgazi’nin öz yeğenidir. Bkz. Azimî, s. 44-45. ; Urfalı Mateos s. 268-271. ; İbnü’l-Esîr X, s. 450,478. ; Ebü’l-Ferec II, s. 357. ; Runciman II, s. 131-132; Demirkent, Urfalı Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), s. 24-28,34. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 93. ; Ardiçoğlu, s. 37-41. ; Alptekin, *Artuklular*, DGBİT VIII, s. 182. ; Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 135,150-151.

¹⁹⁵ Bu kişi Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan I dir. Genel bilgi için bkz. Turan, *Türkiye Selçukluları*, Selçuklular Tarihi, s. 281-305.

¹⁹⁶ Tuğrul Arslan ve kardeşi I. Mesud babaları ölünce dul kalan anneleri ile birlikte Malatya’da ikamet etmekteydiler. Daha sonra anneleri Ayşe hatunun Belek ile evlenmesi üzerine Belek Malatya’yı 1107 tarihinden itibaren şehzade Tuğrul’un Atabeyi olarak yönetmeye başlamıştır. Bkz. Turan, *Artuklular*, s. 150 v.d. ; Öngül, s. 122.

¹⁹⁷ Galatia; Ankara, Yozgat ve Çankırı bölgelerini içine alan eski Roma eyaletinin adıdır. Bkz. Mateos, s. 384.

Antakya hükümdarı Roger'ın kızıyla evlenen Urfa kontu Joscelin, 'Ezaz'ı da düğün hediyesi olarak aldı. Gelini Edessa'ya getirmek için yola çıkan Joscelin, geceyi Birta'da geçirdi. O gece, Mariba köyünden ve Birta bölgesinden gelen birkaç adam ona, Türklerin saldırıya geçtiklerini ve önlerine çıkan herkesi esir aldıklarını bildirdi. Bahsedilen, Hanzit'in ve Zaid Kalesi'nin hükümdarı Belek'in ordusuydu. Halep'ten 4 bin Türk atlısıyla gelerek onları değişik yönlere saldırılar düzenlemekle görevlendiren Belek, Edessa hâkimiyetinde bir bölgede, Raskaifa (R'as Keyfa¹⁹⁸) bölgesinin karşı tarafında yıllardır hiç kesilmeden akmakta olan ünlü Haig pınarında karargâh kurmuştu. Saldırı haberlerini alan Franklar, Belek'in çok yakın bir bölgede tüm ordusuyla karargâh kurduğundan bîhaber, bu baskın gruplarının izini sürmeye karar verdiler. Özellikle Galeran kendi bölgesinde olduğu için, Joscelinden daha fazla istekliydi. Onlar gece boyunca atlarla iz sürmeye başladılar. İzleri gece gündüz takip ederek açlık, yorgunluk ve susuzluk içerisinde ilerlemekteydiler. Onları Raskaifa bölgesinde ele geçirmeyi düşünüyorlardı. Belek'in büyük karargâhına varana dek izleri takip ettiler. Franklar tam da yol yorgunluğu içinde sayıca az ve bitkin bir haldeyken, Belek'in büyük ordusuyla karşılaştılar. Türkler Frankları fark ettiler, fakat onlar geri dönemediler. Atlarını sulamak için nehrin kenarına inen Franklar bir anda Türklerin etraflarında sıralandılar. Onlar yaylarını gererek kendilerine yaklaşan her Frank'ı atıyla beraber ok yağmuruna tutuyorlardı. Türklerin bu baskını sonucu Joscelin, Galeran ve beraberlerindeki şövalyeler canlı ele geçirildiler. [90] Joscelin ve Galeran daha sonra Belek'e götürüldü, kendisine getirilen esirleri gören Belek gözlerine inanmadı. Hiç beklemediği bir sırada bu iki ünlü lordu ele geçirmişti. Bu iki esiri alıp, şehrin teslim edilebileceğini düşünerek, Edessa şehrinin girişine götüren Belek, şehir halkı tarafından hakaretle karşılandı ve sulhtan hiç söz edilmedi. Bunun üzerine esirleri alıp Zaid kalesi zindanlarına götürdü¹⁹⁹.

¹⁹⁸R'as Keyfa; Harran yakınlarında bir bölge adıdır.

¹⁹⁹ Vakanüvis'in bu bölümdeki verdiği bilgiler çelişkili ifadeler ve yanlışlıklarla doludur. Joscelin'in Roger'ın kızı ile evliliği hiçbir kaynaktan geçmemektedir. Zaten Joscelin Tell-Başir hâkimi olduğu dönemde ve Antakya daha Tankred'in hâkimiyeti altında iken, Roger'ın kız kardeşi Maria ile evli idi. Ayrıca Roger'ın hayatta olmadığı bir dönemde Ezaz'ı kim ne sıfatla Joscelin'e düğün hediyesi olarak verebilir ki? Dolayısıyla böyle bir evlilik ve düğün hediyesi ifadeleri kaynaklarca desteklenmemektedir. Runciman, buradaki yanlışlığa işaret ederek; *...Esirler arasında böyle bir kadının adının geçmediğini, böyle bir evliğin bu dönemde olmadığını eğer böyle bir evlilik olmuşsa da ancak Roger'ın hayatta olduğu bir dönemde olabileceğini...*, *Runciman II, s. 133.*) kaydetmektedir. Ayrıca Joscelin'in esareti konusunda kaynaklar farklı bilgiler vermektedir. Urfalı Mateos; *Belek'in amcası İlgazi ile birlikte Halep'e Haçlılara karşı savaşmaya gittiğini ancak savaş olmayınca Eylül 1122'de kendi bölgesi olan Hantsit (Kuzey Ermenistan – Malatya*

Bu olanları duyduğunda Kral Baudouin Antakya'daydı, olanları öğrenir öğrenmez derhal Edessa'ya gelen Baldwin, bir garnizon askeri saygıdeğer bir kişi olan Godfrey Almuin'in kumandasında şehre yerleştirdi ve Belek'in elindeki esirlerin akıbetini beklemeye başladı. Bu dönemde, bir Ermeni olan Gerger hâkimi Michail, sürekli olarak Türkler tarafından taciz edilmekteydi; kalesini daha fazla savunamayacağını anlayan Michail bu kaleyi Baudouin'e teslim ederek hayatını sürdüreceği bir başka bölgeye gitmeye razı oldu.

Gerger'in teslim edilmesinin ardından Michael'e Dalik verildi ve ardından Baudouin de Antakya'ya gitti. Bu arada Gerger hala Belek tarafından taciz edilmekteydi. Türkler Sumaisat, Gakti ve Mansur Kalesi'nde tahribat yapmaktaydı. Baudouin onlara yardım etmek üzere geri dönmüş, Keysun (Kaisun) ve Samsat'tan tahıl getirmişti. Baudouin'in Keysun'da olduğunu öğrenen Belek, ordusunu toplayarak Keysun ve Samsat arasındaki Singa nehrine gitti. Belek'in çok yakınında olduğundan haberdar olmayan Baudouin, Keysun'da bir ziyafete davet katılmıştı ve Salı günü hiçbir tedbir almadan askerleriyle Kaisun'dan ayrıldı. Yaklaşık bir fersah ötedeki ünlü Singa Köprüsü'ne ulaştılar; süvari birliği henüz gerilerdeydi; Baudouin ise birkaç adamıyla önden gitmekteydi. İşte tam da o anda Belek'in askerleri dört bir yandan saldırıya geçtiler. Türk askerleri onların etrafında bir daire oluşturarak kralı, onun kız kardeşinin oğlunu, yakışıklı

civarı) 'e döndüğünü, yanında 800 kadar süvarisinin bulunduğunu, Joscelin ve Galeran'ın onu takip ederek akılsızca bataklık bir bölgede saldırıya geçtiklerini ve Esir düştüklerini..., Mateos, s. 271-272.) kaydetmektedir. İbnü'l-Esîr ise; *Belek'in Urfa'yı muhasara ettiğini, buradan bir netice alamayınca askerlerini terhis ederek yanındaki 400 süvarisi ile geri dönerken Joscelin'in peşine düştüğünü haber aldığını, Haçlıları bataklık bir bölgede pusuya düşürerek Joscelin'i esir ettiğini, ona Urfa'yı teslim etmesi karşılığında serbest bırakmayı önerdiğini, önerisini reddedince Joscelin'i bir deve derisine koyup diktirerek teyzesi oğlu Guillaume ile birlikte Harput'a götürdüğünü..., (İbnü'l-Esîr X, s.468-469.)* kaydetmektedir. Runciman; *13 Eylül 1122'de Urfa kontu Joscelin ile Birecik hakimi Galeran'ın Belek'in ordusu ile Seruc yakınlarında aniden karşılaştıklarını, şiddetli yağın yağmurun ovayı bataklık haline getirdiği için haçlıların yaptıkları taarruzun hafif silahlı Türkmen birlikleri tarafından akamete uğratıldığını, böylece Joscelin ve Galeran da dahil olmak üzere 60 Frank şövalyesinin esir edildiğini Belek'in Joscelinden hürriyeti karşılığında Urfa'nın teslimini istediğini, bu teklifin reddi üzerine esirlerin Harput'a götürüldüklerini..., Runciman II, s. 133.)* kaydetmektedir. O. Turan; *Belek'in bu zafer sonrası "Gazi" unvanını kazandığını..., (Turan, "Artuklular", s. 151.)* kaydetmektedir. Bkz. Urfalı Mateos, s. 271-272. ; Kalânisi, s. 208. ; İbnü'l-Esîr X, s. 468-469. ; Ebü'l-Ferec II, s. 357-358. ; Runciman II, s. 132-133 ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), s. 29-32. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 93 v.d. ; O. Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 151-152. ; Ardiçoğlu, s. 39-40. ; Alptekin, "Artuklular", DGBİT VIII, s. 182-183. ; Mesut Büyük – Murat Arı, **Tarihte ve Günümüzde Palu**, İsmat İstanbul Matbaacılık, Ankara 1998, s. 34-35.

bir genci ve diğer birçoğunu esir aldılar. Geriye kalanların birçoğunu ise öldürdüler. Belek, kralı Gerger'e götürdü ve kale teslim edilene dek ona işkence yaptı. Kaleyi teslim alan Belek bu durumdan çok memnun kaldı. [91] Bu topraklar, yoksulları soyup onlara zarar veren haydut ve hırsızlardan alınmıştı. Artık bölgede barış hüküm sürmekteydi. Belek'in, bir yoksuldan et çalan bir Türk'e kazığa oturtma cezası verdiği söylenirdi; o şehirde yaşayan Hıristiyanlar'a kötü bir söz söylenmesini bile istemezdi. Gerger'e bir garnizon yerleştiren Belek, kral Baldwin'i de yanına alarak onu Zaid kalesine Joscelin ve Galeran'ın yanına götürdü. Joscelin Eylül ayında ele geçirilmişti, bu haber Urfa'ya ulaştığı zaman Havva'nın haç bayramı kutlanmaktaydı. Urfa'da herkes bayram kutlamaları yerine yas tutmaya başlamıştı. Nisan ayının salı gününde Baldwin de esir edilmişti. Zaid Kalesi'nden ayrılırken Belek Joscelin'e "kralı sana tekrar getireceğim, inşallah!" demişti. Bu sözün üzerinden 6 ay sonra kral Zaid kalesinde diğer esirlerin yanına konulmuştu²⁰⁰.

²⁰⁰ 1122 yılında İlgazi'nin Zerdana kalesi kuşatmasında Baudouin'in komutasındaki Haçlı ordusu ile karşılaşmış ancak iki ordu arasında kayda değer bir savaş olmamıştı. Bunun üzerine İlgazi Mardin'e dönmüş, Baudouin'de Kudüs yolunu tutmuştu (Mateos, s. 271). Joscelin'de Urfa'ya geri dönmüş ve Belek'in dönüşünü haber alarak onun izini sürmeye başlamıştı. Belek ise Harput'a dönerken 13 Eylül 1122'de Suruç yakınlarında karşılaştığı Joscelin ve maiyetini pusuya düşürerek esir etmişti (Ebü'l-Ferec II, s. 358.). Baudouin henüz Kudüs'e ulaşmadan Trablus'ta bulunduğu sırada bu kötü haber kendisine ulaşmıştı. Buradan Urfa'ya dönerek şehrin idaresini üstüne aldı. Yukarıda bahsini ettiğimiz Gerger hâkimi Michael şehri Belek'e karşı savunamayacağını anlayarak Kudüs kralının emrine devretmiş ve kendisine verilen Dalik (Dülük)'e yerleşmişti. Bahar gelince Hanzit'e yerleştirilen Ermeniler Belek'e verdikleri sözü tutmayarak tekrar Gerger'e geri döndüler. Bunu haber alan Belek Gerger'i ele geçirmek üzere Nisan ayında yola çıktı. Bu sırada Urfa'ya gelen kral Baudouin II buraya Maraş hâkimi olan Keşiş Geoffroy'yı idarenin başına geçirdi. Buradan kuzeydoğu yönüne hareket etti. 18 Nisan'da Gerger yakınlarında karargâhını kurdu Belek yolda Baudouin'in Gerger yakınlarında olduğu haberini aldı ve düzenlediği ani bir saldırı ile Haçlı ordusunu kılıçtan geçirdi, kral Baudouin'i esir ederek Harput'a diğer esirlerin yanına gönderdi. İbnü'l-Esir; *Harput'ta bulunan Belek'in kuzeni Süleyman'ın Esarib'i Haçlılara teslim ettiğini öğrendiğini ve Süleyman'ın Halep'i koruyamayacağını anlayarak bu bölgelerin hakimiyetini eline almak üzere yola çıktığını ve yolu üzerindeki Gerger'i ele geçirmek üzere muhasaraya giriştiğini, Belek'in Gerger kalesini muhasara etmesi üzerine kral Baudouin'in Gerger üzerine yürüdüğünü ancak Belek'e mağlup olarak esir düştüğünü...* (İbnü'l-Esir, X, s. 468-469,483-485) kaydetmektedir. Demirkent, Willermus Tyrensis'in; *Baudouin II'in Belek'in Hıristiyan arazilerine saldırısını önlemek üzere bu bölgeye geldiğini, bir gece Tell-Başir'den Urfa'ya geçerken uyku mahmurluğu içerisinde Belek'in taarruzuna uğrayarak bizzat Belek tarafından Esir edildiği...* (Demirkent, Urfa I, s. 32-37.) şeklinde vermiş olduğu bilgiyi tutarsız bulduğunu bildirerek kaydetmektedir. Urfalı Mateos; *Kudüs kralı Baudouin II'in Şubat 1124 yılında mahpus bulunan Joscelin ve Galeran'ın intikamını almak üzere ordusuyla Raban (Maraş-Keysun arasında bir şehir)'a geldiğini, Belek'in de istila amacıyla bu bölgede bulunduğunu, kralın atmaca avına çıkacağı sırada Belek'in hücum ederek Haçlıları bozguna uğrattığını, Kudüs kralı ile onun kız kardeşinden olma yeğenini esir ettiğini, onları buradan Gerger'e götürülerek kralın vasıtasıyla Gerger'in teslim alındığını...* (Mateos, s. 272-273.) bildirmektedir. Genel bilgi için bkz. Urfalı Mateos, s. 272-273. ; İbnü'l-Esir X, s. 468-469,483-485. ; Ebü'l-Ferec II, s. 357-358. ; Runciman II, s. 133-134; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), s. 32-37. ; Maalouf, 133. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 93 v.d. ; Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 151-152. ; Alptekin, *Artuklular*, DGBİT VIII, s. 183. ; Ardıçoğlu, s. 39-40. ; Mehmet Ali Ünal, *XVI Yüzyılda Harput Sancağı*, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 16.

Aynı yıl, ikinci kez Belek Urfa'ya karşı bir karargâh kurarak bölgedeki tüm tarla ve bahçeleri talan etti. Daha sonra, kendisine teslim olan Harran ve Halep şehirlerine giderek buraları teslim aldı ve sonra Frank toprakları olan Telbaşir, Dalik ve Ezaz'ı işgal etti. Bütün köyleri yıkararak, köylüleri köleleştirerek onları kendi ülkesine gönderdi. Mansur kalesini ve Khalat'ın adamlarını ele geçiren Belek, o yıl Frank topraklarında büyük bir yıkıma girişti²⁰¹.

1435 (m. 1128 – h. 532)²⁰² yılının Ağustos ayında, Keysun tepesindeki kaleler arasında savunma hizmeti yapmakta olan 20 Ermeni asker, Keşiş Godfrey Almuin ve kraliçe (Morphia) ile bir araya gelerek bir plan hazırladılar. Bunlardan on kişi beraberlerinde üzüm, meyve ve kümes hayvanı taşıyan yoksul Ermeni kimseler kılığında Zaid kalesine gittiler. Beraberlerindeki yüklerle içeriye giren askerler, kendilerini eski işverenlerinden şikâyetçi köylüler gibi göstererek, sırtlarında yükleriyle kalenin üst giriş katına kadar çıkmayı başardılar. Diğerleri kendilerine iş düştüğünde onlara katılmak üzere dışarıda hazır beklemekteydiler. Onlara rehberlik yapmakta olan kişi, kale kumandanına geldiklerini haber verinceye kadar onların kapıda beklemelerini söyledi. Bu sırada kale komutanı maiyetindekilerle beraber ziyafettedi. Şarap içip eğlenmekteydiler. Rehber Ermeni askerlerin yanından ayrılır ayrılmaz, onlar gizlemekte oldukları kılıçlarını çıkarttılar ve önlerine geleni öldürmeye başladılar; dışarıda kendilerine katılmayı bekleyen arkadaşlarını çağırdılar. [92] Kale kapılarını tuttular rehberi ve önlerine çıkan herkesi

²⁰¹ Kudüs kralı ile maiyetinde bulunan diğer esirleri Harput kalesine hapseden Belek fetihlerine devam etmek üzere yeniden güneye yöneldi ve Harran ile Halep'i ele geçirdi (İ. Âdîm, s. 210-211). Burada Rıdvan'ın kızı ile evlendi (İbnü'l-Esîr X, s. 483). Yaptığı başarılı cihatlardan dolayı, tüm İslam dünyasında ünü yayıldı. Halep'ten yola çıkarak güneydeki Haçlı arazilerine taarruzlara başladı. 7 Ağustos 1123'te Haçlıların elinde bulunan el-Bare kalesini zaptettiği sırada Harput'tan aldığı şok bir haberle derhal kuzeye yöneldi. Azimi; *Belek'in Halep'i Haziran – Temmuz aylarında kuşatıp amcası oğlu Bedrüddevle'den aldığı, buradan yola çıkarak Annu's-Sevlem'de karargâh kurduğunu, Nisan – Mayıs aylarında Harran'ı ele geçirdiğini, buradan hareket ederek el-Bera'yı ele geçirdiğini buradaki piskoposu esir aldığı, daha sonra da Kefertab'a yöneldiğini...*(Azimi, s. 46). Kaydetmektedir. Vakayinamede; *Urfa'ya karşı karargâh kurdu* ifadesi başka kaynaklarca desteklenmemektedir. Belki Halep'e giderken Belek'in yolu üzerindeki Urfa Haçlı Kontluğu arazisinde bazı yerleri tahrip etmiş olduğundan bahsedilebilir, ancak Urfa'ya karşı bir kuşatma veya taarruz gerçekleştirmediği anlaşılmaktadır. Bkz.; İbnü'l-Esîr X, s. 483-485.; İbnü'l-Âdîm, Zübde II, s. 210-212.; Runciman II, s. 134 Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), s. 38-37. Alptekin, *Artuklular*, DGBİT VIII, s. 183.

²⁰² 1435 (m. 1128 – h. 532) tarihi yanlıştır. Bu konu hakkında hadisenin bir kısmını yukarıda belirtmiştik, bir kısmını da aşağıda izah edeceğiz. Olay miladî 1123, hicrî 527 yılında gerçekleşmiştir. Nitekim Belek'in 1124 yılındaki ölümü göz önüne alındığında, vakayinamedeki tarihin yanlışlığı da apaçık ortaya çıkmaktadır. Bkz. Unat, s. 36.

öldürdüler. Ziyafete katılanlara hüçün ederek onları da öldürdüler. Mahkûmları serbest bırakıp kaleyi ele geçirdiler, şehirdeki ve kaledeki Ermeniler de onlara katıldılar. Olanlar öğrenilir öğrenilmez, Halep'teki Belek'e haber gönderildi. Gece gündüz dört bir taraftan gelen Türkler kaleyi dışarıdan sıkı bir kuşatma altında tuttular ve kaleye girip çıkmak imkânsız hale geldi. İlk gece, Joscelin ve beraberindeki iki veya üç cesur kişi yaya olarak kuşatmayı delerek kaleden kaçmayı başarabildi. Joscelin krala, Kudüs'e varıp onlara kurtaracak bir ordu getirene kadar hiç dinlenmeyeceğine dair söz vermişti. Keysun'a, Telbaşir'e, Antakya'ya ve daha sonra da Kudüs'e giderek olan biteni Franklara anlattı. Baldwin ve Galeran'ın serbest kaldığını ve Zaid kalesinde yatmakta olan zenginliklerin ele geçirildiğini duyan herkes sevindi. Hükümdarlığının başkenti olan bu güçlü kalede olanları duyan Belek, ordusuyla beraber 4 günde, bu felaketin üzerinden tam 10 gün geçmişti ki, kaleye ulaştı. Frank ordusu gelmeden bir an önce kaleyi ele geçirmeyi düşünen Belek, kale surlarına karşı şiddetli bir saldırı başlattı. Birkaç gün içerisinde, duvarda bir gedik açıldı. Belek kaleye daha fazla saldırarak onurunu ezdirmek istemediğinden, kaledeki garnizona teslim olmaları halinde, canlarını bağışlayacağına dair söz verdi. Müspet cevap alınmayınca, Belek'in ordusu su kaynağını yakın bir bölgedeki bir başka kuleyi yerle bir etti. Bunun üzerine tüm umutları sona eren Galeran, Belek'in karşısına çıktı ve ondan canlarını bağışlayacağına dair şeref sözü vermesini istedi. Belek'in söz vermesi üzerine kaledekiler teslim oldular. Kaleye giren Belek, Ermenileri işkenceden geçirdi ve son olarak diri diri derilerini yüzdürdü. Kral ve Galeran ise tekrar eski zindanlarına götürüldü²⁰³.

²⁰³ Urfalı Mateos; *Behesni (Besni) kalesinden on beş kişinin kralı kurtarmak üzere kale muhafızlarının az olduğu bir sırada Harput'a geldiğini, sefil kıyafetler giyerek güya davacı imişler gibi kaleye girdiklerini ve muhafızları öldürerek Esîrleri kurtardıklarını, kaleyi ve Belek'in evini zaptettiklerini, daha sonra Joscelin'in bir askerle yardım getirmek üzere kaleden ayrıldığını, olayı duyan Belek'in kartal süratiyle on beş günde Halep'ten gelerek kaleyi geri aldığı kral, kralın hemşiresadesi ve Galeran'ın haricindeki esir ettiği 65 adam ile 80 kadını surlardan atarak telef ettiğini (Mateos, s. 237-274.) kaydetmektedir. Azimî; *Harput'taki tutsak Frankların harekete geçerek Kral Baudouin'i ve Joscelin'i kurtardıklarını, Joscelin'in 28 Temmuz 1123'te şekil ve kıyafet değiştirerek Harput'tan ayrılıp asker toplamaya başladığını, Belek'in Halep'ten Harput'a döndüğünü haber alınca hüsrana uğrayarak geri döndüğünü, Belek'in ise süratle Harput'a geri dönerek kaleyi ele geçirdiğini, tutsakları yeniden büyük bir kuyuya hapsedtiğini, kalenin gözetleme kulelerini de tahrip ettirdiğini (Azimî, s. 46.) kaydetmektedir. İbnü'l-Esîr (olayı kısa ve yanlış olarak şu şekilde aktarmaktadır) ; *Haçlıların hileyle bazı askerleri kendi tarafına çekerek üstünlüğü ele geçirip kaleye hakim olduklarını, kral Baudouin'in gece bir deve ile ülkesine gittiğini, olayı duyan Belek'in derhal geri dönüp kaleyi Haçlılardan geri aldığı (İbnü'l-Esîr X, s. 485).* Kaydetmektedir. Runciman; *Joscelin'in Ruben hanedanından Toros'un kız kardeşiyle evlendiğini, bu hanımın Ortodoks Kiliseden ayrılmış bir Ermeni Kilisesine mensup olması sebebiyle Ermeniler tarafından sevgi gördüğünü, dolayısıyla onunla evlenmiş olan Joscelin'in de Ermeniler tarafından daima sevildiğini, Harput zindanına düştüğü zaman da yerli halktan bir Ermeni'nin Joscelin'in diğer Ermeni dostlarına haber vermesi ile elli kadar Ermeni'nin Keşiş ve satıcı***

Kudüs'e giderek büyük bir ordu toplayan Joscelin, Halep şehrinin batı girişinin karşısında Jawshan tepesi üzerinde bir karargâh kurarak şehri üç gün boyunca haraca bağladı. [93] Zaid kalesini ele geçirmek istiyordu ama Belek'in kaleyi geri almış olduğunu ve Ermenileri öldürmüş olduğunu haber aldı. Karargâhını kurmuş olduğu tepe üzerinde kurulu olan, birisinin adı Dakka camii ve diğeri de Kral Rıdvan için inşa edilmiş olan iki camiye yıkan Joscelin, bölgedeki tüm bahçeleri yerle bir ederek ve tüm ağaçları keserek oradan ayrıldı²⁰⁴. Halep şehrindeki kadı İbnü'l-Haşşab (Khashab'ın oğlu Abu'l Hasan),

kılığında gelerek kale komutanına bir şikayetlerini arz etmek istediklerini bildirmek suretiyle kaleye girip elbiselerinin altında sakladıkları silahları çıkarıp garnizonu ele geçirdiklerini ve Esirleri serbest bıraktıklarını, daha sonra Baudouin'in kaleyi elinden tutmasına ve Joscelin'in takviye kuvvet bulmak üzere üç arkadaşıyla kaleden ayrılmasına karar verildiğini, Joscelin'in zorluklar içerisinde Kudüs'e ulaşarak bir ordu topladığını ve önlerinde gerçek haç olduğu halde yola koyulduklarını ancak Tell-Başir'e ulaştıklarında Belek'in tekrar kaleyi ele geçirdiğini, Belek'in ise haberi alır almaz şaşkıncu bir süratle Harput'a ulaştığını, Baudouin'e kalenin teslimi şartıyla kendisini serbest bırakmayı teklif ettiğini, Baudouin'in bu öneriyi reddetmesi üzerine Belek'in lağımlar kazdırarak kaleyi ele geçirdiğini ve Baudouin, yeğeni ve Galeran hariç kalan tüm Ermeni ve Franklara aman vermeyip onları surlardan aşağı attırdığını (Runciman II, s.134-136.) kaydetmektedir. Demirkent Fulcherius Carnotensis'ten nakil ile; Esirlerin yerli Ermeniler ile anlaşarak onlar aracılığıyla kurtarılmalrı için dışarıdan yardım gelmesini sağladıklarını, Urfa'dan gelen 50 kadar casusun fakir satıcılar görünümleriyle kaleye girdiklerini ve kaledeki askerleri öldürerek esirleri serbest bıraktıklarını, bu haberi alan civardaki Türklerin kaleyi kuşattıklarını, Haçlıların kurtuluş çaresi olarak Joscelin'in gizlice çıkıp yardım getirmesini kararlaştırdıklarını, Joscelin'in Kudüs, Trablus ve Antakya kuvvetleriyle Harput'a geri dönerken Tell-Başir'de kalenin tekrar Belek'in eline geçtiğini duyarak planlarının bozulduğunu, Belek'in ise Harput'a dönerek önce kralla anlaşmaya çalıştığını, ancak şartlarının kabul edilmemesi üzerine kaleye lağımlar kazdırıp ateşler yakıtılarak kaleyi çökertip kaleyi ele geçirdiğini ve kral, yeğeni, Galeran'ın haricinde kimseye aman vermediğini, kimini astırdığını, kiminin derisini yüzdürdüğünü, kimisini de kılıçla ikiye böldüğünü, daha sonra sağ kalan üç Esiri Harran'a götürüp orada hapsedtiğini (Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu I, s.41-42.) nakletmektedir. O. Turan; Harput kalesinin tamiri işinde çalışan Ermenilerin, Belek'in Halep'te bulunduğu sırada, iç kaleyi ele geçirerek kralı ve diğer tutsakları kurtardığını, olayı duyan Belek'in geri dönerek, kaleden yürüyerek kaçan Joscelin'in dışında, tutsakları ele geçirerek onları Harran Kalesi'ne gönderip orada hapsedtiğini (O. Turan, s. 151-152.) kaydetmektedir. Yukarıdaki kaynaklardan da anlaşıldığı üzere Vakanüvis'in vermiş olduğu 1128 tarihi yanlıştır. Doğrusu 1123 yılıdır. Ayrıca Belek'in 4 gün içerisinde Halep'ten Harput'a ordusu ile ulaşmış olması son derece abartılıdır. Nitekim o günün yol ve arazi durumu göz önüne alındığında da bu mümkün değildir. Her ne kadar dönemin müellifleri onun bir kartal, bir şahin süratiyle hareket ettiğini kaydetmişlerse de zaman olarak ortalama 10-15 günlük bir süreyi kaydetmişlerdir. Yine Vakanüvis'in Kral ve Galeran eski zindanlarına götürüldü ifadesi de kaynaklarda farklı zikredilmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz üzere kaynakların birçoğu kral, kralın yeğeni ve Galeran'ın Harran'a getirilerek orada hapsedildiklerini kaydetmektedir. Genel bilgi için bkz. Azimi, s. 46, 116. ; Urfalı Mateos, s. 273-274. ; Ebü'l-Ferec II, s. 357-358. ; İbnü'l-Esir X, s. 485. ; Runciman, II, s. 134-136 ; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), s. 38-45. ; Maalouf, 133. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 92 v.d. ; Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s.151-152. ; Alptekin, Artuklular, DGBİT VIII, s. 183. ; Ardıçoğlu, s. 40-43. ; Ünal, s. 16-17. ; Salim Çöhce, Harput Hükümdarı Balak gazi, Günışığı Kültür-Sanat, YMB Yayın Ltd. Şti., Elazığ 2003, s. 65-66.

²⁰⁴ İbnü'l-Âdım; Joselin'in Kudüs'e ulaşarak oradan topladığı kuvvetlerle Harput'a hareket ettiğini, Tell-Başir'e ulaştığında Harput (Hartbrat)'un ele geçtiğini duyunca, buradan geri dönerek Halep bölgesine yönelerek; el-Vadi, Heylan, Hanib ve Sadi'de katliam ve yağmaya giriştiğini, ağaçları kestiğini, bostanları tahrip ettiğini... (Zübde II, s. 214.) kaydetmektedir. Demirkent; Joselin'in Kudüs ve Antakya'dan topladığı kuvvetlerle Tell-Başir'e ulaştığında, kralın yeniden Belek'in eline düştüğünü öğrenince, Belek'ten korktuğu

adındaki bir Müslüman kadı, Hıristiyanlara bu iki camiyi tekrar inşa etmelerini söyledi. Şehirde iki adet keşiş bulunmaktaydı. Keşişlerden biri Urfalı bir Ortodoks olan Gregory veya Samson, diğeri ise Melkit Kilisesi mensubu bir Süryani idi. Kilise hazinedarları kadının bu fikrini kabul etmeyerek şöyle söylediler. “Biz şu anda bu istediğimizi yapamayacağız, ancak bundan sonra herhangi bir caminiz yıkılacak olursa, o zaman biz kilise bütçesinden harcayacağımız para ile bu camilerin yeniden inşasını sağlayabiliriz.” Bunun üzerine, bir Cuma günü kadının önderliğinde binlerce Müslüman ellerinde baltalar ve keserlerle şehirdeki kiliselere saldırılara giriştiler. St. Jacob kilisesinin minberi ve sunağı yıkıldı, resimleri parçalandı. Kilisenin güney duvarındaki mihrabı yıkan saldırganlar orada dua ettiler ve kiliseyi camiye dönüştürdüler. Aynı şeyler Rum Kilisesi Theotokos ve Nesturiler (Nestorians²⁰⁵)’in Kiliselerinde de yaşandı²⁰⁶. Şehirdeki Hıristiyanlardan Melkit mensupları Antakya’ya ve Ortodoks mensupları da Cabar Kalesi’ne kaçıp gittiler. Tüm bunlar Kammare’nin oğlu Atanas (Athanasius)’un patrik olduğu²⁰⁷ 1435 (m.1128 – h. 532)²⁰⁸ yılında olmaktadır.

Joscelin’in bu yaptıklarını duyan Belek, derhal ordusunu topladı ve Menbic civarında karargâh kurarak, kendine tabi olmayan bu bölgeyi harap etti²⁰⁹. Savaşmaya

için kurtarma planından vazgeçerek intikam gayesiyle Haleb’e dönerek Müslüman arazilerini yağmalamaya giriştiğini...(Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu II, s. 45.) kaydetmektedir. Hamilton A.R. Gibb; Joselin’in Harput’tan kaçışından sonra 1123 yılında Halep’e düzenlediği akınlarda vahşilik sergilemesinin Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki düşmanlığı daha da büyüterek Halep ahalisi arasındaki şiddet oranını canlandırdığını...(Gibb, 450.) kaydetmektedir.

²⁰⁵ Patrik Nestorius 450 yılında Monofizitlere karşı çıkarak Meryem’e “Tanrı’nın Annesi” denilemeyeceğini, zira Tanrının doğurulmayacağını ileri sürmüştü. Daha sonra aforoz edilerek mahkûm edilmişti. Bunun üzerine taraftarları Suriye’de hususi bir kilise kurmuşlardır. Geniş bilgi için bkz. Suat Yıldırım, **Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık**, Diyanet Yay. Ankara 1988, s. 160 v.d.

²⁰⁶ Azimi; *Ebü’l-Fazl b. El-Haşşab, Haleb kiliselerine el koyup onları, namaz kılınmak için mescitlere çevirtti. (Azimî, s. 47.)* demektedir. Runciman; *Belek’in Haleb’deki kumandanlarının, Franklara misilleme olarak Haleb kiliselerini camiye çevirttiklerini, Latinlerin bu duruma kayıtsız kalmaları sebebiyle, yerli Hıristiyanların onların aleyhlerine döndüğünü...(Runciman II, s. 136.)* kaydetmektedir. Hamilton A.R. Gibb; *Joselin’in Harput’tan kaçışından sonra 1123 yılında Halep’e düzenlediği akınlarda vahşilik sergilemesinin Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasındaki düşmanlığı daha da büyüterek Halep ahalisi arasındaki şiddet oranını canlandırdığını...(Gibb, 450.)* kaydetmektedir.

²⁰⁷ Haçlılar gelmeden önce Antakya’da biri Grek Patriği, diğeri de Süryanî Patriği olmak üzere iki patrik bulunmaktaydı. Grek Patriği’nin adı Hovannes (Jan), Süryanî Patriği’nin adı da Atanas idi. Haçlılar 1098 yılında Antakya’yı zaptedince Arles piskoposu Bernard Valentin buranın Latin Patriği olmuş, iki sene sonra da Grek Patriği Jan istifa ederek İstanbul’a gitmek zorunda kalmıştır. (Mateos, s. 211- n. 3.)

²⁰⁸ Bu tarihin de yanlış olduğu ortadadır. Doğrusu miladî 1123, hicrî 527 yılıdır. Bkz. Unat, s. 36.

²⁰⁹ Demirkent; *Belek’in Ocak 1124’te Haleb’e geldiğini, Dimaşk atabeyi Tuğtekin ve Musul valisi Aksungur el-Porsukî ile ittifak kurarak hemen Haçlılar ile Mücadeleye başladığını...(Demirkent, Urfa II, s. 47.)* kaydetmektedir. İbnü’l-Âdîm; *“Belek’in 518 yılı Muharrem ayında / m. 1124, (Unat, s. 36.) kral Bağdvin’i*

hazırlanan Joscelin, ordusunu topladı ve kendilerini Menbic yakınlarında beklemekte olan Godfrey Almuin (Keşiş Godfrey)²¹⁰, Mhai (Mahius) ve bir diğer Godfrey'le bir araya gelerek güçlerini birleştirdiler ve savaş başladı. Yenilgiye uğrayan ve askerlerinin çoğu öldürülen Belek²¹¹, kendisine yardımcı olmadığı gerekçesiyle halkı cezalandırmak üzere Menbic'e döndü. Menbic'e karşı savaşırken, surlardan atılan bir okla vurulan Belek burada öldü. Halep'e götürüldü ve Ortuq sülalesinden uzaklarda bu yerde gömüldü²¹².

Harran'daki hapisaneden Halep Kalesi'ne getirerek burada hapsettiğini...” (Zübde II, s. 217.) kaydetmektedir. Buna mukabil Ebü'l-Ferec; “*Belek'in kral Bodwvin ve kız kardeşinin oğlu Galeran'ı yanına alarak Menbic'e doğru hareket ettiğini...*” (Bar Hebraeus II, s. 358.) kaydetmektedir.

Vakayiname'de Belek için; “*Kendine ait olmayan bu bölgeyi harap etti.*” ifadesi gerçeklerle çelişmektedir. Zira bu bölge Belek'in amcası İlgazi zamanından beri Artuklu hâkimiyeti altındadır. Genel bilgi için bkz. Alptekin, “*Artuklular*”, DGBİT VIII, s. 182 v.d. ; Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 145 v.d.

²¹⁰ Keşiş Godfrey (Geoffroy-Gufra Almuin) Maraş senyörü iken, Joscelin'in esir düşmesi üzerine Kudüs kralı Baudouin tarafından Urfa'nın idareciliğine getirilmiştir. (Runciman II, s. 134.) Daha sonra Baudouin'in de esir düşmesi üzerine, Keysun'a gelerek burada Harput'a gönderilecek 20 kişilik kurtarma ekibini oluşturmuş, Joselin'in serbest kalmasından sonra, 1124 yılında Joscelin'in yanında Maraş kuvvetleri ile Belek'e karşı savaşmış ve bu savaşta maktul düşmüştür. Bkz. Runciman II, s. 136., Demirkent, Urfa II, s.33, 43, 50.

²¹¹ Vakayinamede; “*Yenilgiye uğrayan ve askerlerinin çoğu öldürülen Balaq...*” ifadeleri gerçeği yansıtmamaktadır. Kaynaklar müellifin aksini söylemektedir. Şöyle ki, Urfalı Mateos; “*Menbic yakınlarında Balak ile Frankların karşı karşıya geldiğini, Frankların önce Türkleri püskürttüğünü, daha sonra Türklerin bir kolunun Maraş kontu ile Joscelin'in güzide askerlerini çembere alıp onları şehit ettiklerini, Joscelin'in kaçarak Tılbasar'a sığındığını, bu felaketli günün tarihinin Sahmi ayının onu yani 4 Mayıs olduğunu...*” (Mateos, s. 277.) haber vermektedir. Runciman; “*1124 yılında Menbic valisinin isyan etmesi üzerine Belek'in onu tutukladığını ancak kardeşi İsa'nın içkaleyi elinde tutarak Joscelinden yardım istediğini, Belek'in Joscelin'in ordusunu yendiğini, Keşiş Geoffroy'un maktul düştüğünü...*” (Runciman II, s. 136.) kaydetmektedir. Demirkent, Runciman ile paralel görüş belirterek şu ilaveleri yapmaktadır; “*Menbic içkalesini tutan İsa'nın ağabeyi Hassan'ın sıkıştırmasına rağmen teslim olmayarak Joscelinden yardım istedi ve kendisini Belek'ten kurtardığı takdirde Menbic'i ona teslim etmeyi vaat etti. Joscelin Kudüs, Trablus ve diğer bölgelerden 10.000 savaşçı toplayarak Menbic'e yürüdü. İki taraf 18 Rebiyülevvel (5 Mayıs 1124) pazartesi günü savaşa girişti ve Franklar mağlup oldu. Müslümanlar kaçanları takip ederek bir kısmını öldürüp bir kısmını esir ettiler. Belek bu savaşta düşman üzerine 50 defa hamle yaptı ve hepsinden sağ salim geri döndü...*” (Demirkent, Urfa II, s. 50.)

²¹² Urfalı Mateos; “*Balak, Franklara karşı zafer kazandıktan sonra Menbic'e yürüyerek hücum emrini verdi. O zafer sevincinin tesiriyle zirhli elbisesini çıkarmıştı. Bu sırada Arevabaşt (güneşe tapınan)'ın biri kaleden attığı bir okla onu kaba etinden öldürücü bir surette yaraladı. İlgazi oğlu Timurtaş'ı çağırıp kendisine halef bıraktı ve o anda öldü.*” (Mqateos, s. 277–278.) kaydetmektedir. İbnü'l-Âdîm; “*Belek ayakta durmuş yapılması ve yapılmaması gereken hususlarda emir veriyordu. Tam bu sırada ona kaleden atılan bir ok isabet etti. Oku atanın İsa olduğu söylenmektedir. Belek oku çıkartarak; bu bütün Müslümanları öldürmektir. Dedi ve vefat etti.*” (Zübde II, s. 219.) bilgilerini aktarmaktadır. İbnu'l-Esîr; “*Haçlılarla savaşı kazanan Belek, Menbic muhasarasına geri döndü. Kaleden atılan bir okla vurulup öldürüldü. Oku kimin attığı belli olmadı. Hassan hapisten kurtuldu. Amcazadesi Hüsamettin Temurtaş b. İlgazi 20 Rebiyülevvel 518 (20 Mayıs 1124) Halep'e götürdü.*” (İbnü'l-Esîr X, s. 489.) demektir. Runciman Belek'in ölümü hakkında; “*Belek, Haçlıları yendikten sonra Sur şehrinde acele yardıma çağrıldı. Asayiş ve nizamı süratle tesis etmek üzere Menbic'e yöneldi. Fakat iç kaleden atılan bir ok 6 Mayıs 1124'te onun hayatına son verdi. Belek ölürken, ölümünün İslam için öldürücü bir darbe olduğunu mırıldanmıştı. Hakkı da vardı, çünkü Haçlıların bu ana kadar karşılaştıkları bütün Türk kumandanları içinde en büyük cevvaliyeti ve akıllığı gösteren o olmuştu.*” (Runciman II, s. 136.) demektir. Demirkent, “*...Mancınıklara uygun bir yer seçmek üzere Menbic'in iç kalesine yaklaştı. Beyazlar giyinmiş olup elinde kalkanı bulunmaktaydı. Kalenin muhasarasını amcası oğlu*

Harput Kalesi'nde gelişmekte olan tüm bu olaylar döneminde, 1435 (m.1128 – h. 532)²¹³ yılında Venedikliler (Ventians) olarak adlandırılan Franklar, kralları Dukus²¹⁴, un komutası altında büyük bir ordu oluşturdular ve büyük bir donanmayla Filistin'e doğru yelken açtılar. Sur ve Sidon²¹⁵ sahillerine ulaştılar ve donanmalarını burada demirlediler²¹⁶. [94] Franklar onların gelişini duyunca Kudüs Patriği, kral Baudouin'in tutsaklığını bildirmek için onlarla görüşmeye geldi. Karaya çıkan Venedikliler, halen Müslümanlara ait olan ve Frankların ele geçirdiği yerlerden buraya kaçıp sığınan Müslümanların yaşadığı oldukça kalabalık bir şehir olan Sur şehrini kuşatma altına aldılar. Şehre karşı karadan ve denizden her tür silahla gece gündüz süren bir saldırı başlattılar. Şehir surlarına daha etkili saldırı düzenleyebilmek için; her biri 10 cubit²¹⁷ yüksekliğinde, içerisinde yedi adet askeri levazım sığdırılabilen iki adet çok yüksek ve kuvvetli ağaçtan yapılmış kuleler inşa ettiler. Bu kulelerin üstlerini, ateş ile yakılmalarını önlemek için, ıslak meşe kalaslarıyla örttüler ve bunları surlara doğru yaklaştırdılar. Fakat şehir, sadece bir surla değil, dış tarafında daha alçak surların bulunduğu ve aralarında derin hendeklerin yer aldığı üç surla daha çevrili idi. Ayrıca, surların üzerinde, büyük bir coşkuyla savaşmakta olan güçlü Sur ordusu bulunmaktaydı²¹⁸. Kuşatma yedi ay sürdü. Surlarda gedikler açılmış, birçok kule yıkılmıştı.

*Timurtaş'a bırakıp Frankların kuşatması altındaki Sur şehrine gitmeyi kararlaştırmıştı. Askerlerine emirler verdiği sırada iç kaleden bizzat İsa'nın attığı bir ok sol köprücük kemiğine isabet etti. Belek saplanan oku çekip çıkartarak; Bu Müslümanlara isabet eden bir musibettir dedi" (Demirkent, Urfa II, s. 51.) ifadelerine yer vermektedir. Genel bilgi için bkz.; İbnü'l-Âdîm, Zübdetü'l-Haleb II, s. 218-220. Ebü'l-Ferec II, s. 358. ; Alptekin, *Artuklular*, DGBİT VIII, s. 183. ; Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 152. ; Bibi, s. 452. ; Mükrimin Halil Yınanç, "Belek", **İA II**, s. 472. ; İbrahim Artuk, "Artukoğlu Emir Balak ve Mezarı", **Belleten XI/41**, (1947) s. 127-135. ; Ardıçoğlu, 37 v.d. ; Ünal, s. 15 v.d.*

²¹³ Burada verilen 1435 (m. 1128 – h. 532) tarihleri yanlıştır. Kaynaklarda bu tarihler; Miladî 1124 - Hicrî 528 olarak geçmektedir. Bkz. Bkz. Urfalı Mateos s. 280. ; Azimî, s. 47. ; İbnü'l-Esîr X, s. 489-491. ; Ebü'l-Ferec II, s. 359-360. ; Runciman II, s. 137-139; Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146), s. 52 v.d. ; Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 113 v.d. ; Ardıçoğlu, s. 44. ; Alptekin, *Artuklular*, DGBİT VIII, s. 182 v.d. ; Osman Turan, Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 151 v.d.

²¹⁴ Burada bahsedilen " Frank Kralı Dukus", Venedik dükü; Doj Dominique Michieli'dir. Bkz. Mateos, s. 280. ; Runciman II, s. 137 v.d.

²¹⁵ Sidon: bugünkü Lübnan Sınırları içinde yer alan, Beyrut'un güneyine düşen bir liman şehri idi. Bkz. Mateos, s. 403.

²¹⁶ 1119 yılında kral Baudouin Venedik Cumhuriyeti'nden yardım istemiş, Papa'nın da desteklemesi ile üç yıllık bir hazırlıktan sonra 8 Ağustos 1122 tarihinde, Doj Domeniko Michieli kumandası altında 100 kadar gemi Venedik'ten yola çıkmış ve 15 Şubat 1124 'te Venedikliler Sur şehrini kuşatmışlardır. (Runciman II, s. 137 -141.)

²¹⁷ Cubit; bir kol boyu uzunlukta olan, yaklaşık yarım metrelik bir uzunluk ölçüsü birimidir. Bkz. Önder Renkliyıldırım, **English -Turkish Edition**, Longman – Metro Kitap Yay., İstanbul 1985, s. 340.

²¹⁸ İbnü'l-Esîr; "Sur şehrinin Fatımî Hilâfetine tabi iken, halkının isteği ile 1112 yılında Dımışk hakimi Tuğtekin'in buraya Emir Mesud'u vali atadığını, 1122 yılında Fatımî halifesi el- Amir Biahkâmillah,

Fakat içerideki garnizon, yeterince yiyecekleri olduğu için hala direnebilmekteydi. Yiyecekleri azalmaya başladığında ise orduda sıkıntı baş gösterdi. Şehrin başında bulunan Mısırlı vali²¹⁹ onların umutlarını yok etmişti. Bunun üzerine, yüzlerini Şam hâkimine dönerek, kendilerine yardım etmesini ve himayesi altına almasını istediler. Kaleye girip çıkmak mümkün olmadığından, güvercinlerle haberleşmekteydiler. Haberi alan Şam hükümdarı (Tuğtekin), onlara yardım etmek üzere büyük bir ordu topladı ve Sur'a yine güvercinle şu haberi gönderdi: "Derhal size yardım etmek üzere büyük bir orduyla geliyorum; güçlü ve cesur olun, teslim olmayın!" Allah'ın hikmeti olarak bu güvercin, Frankların karargâhına kondu. Mesajı okuyan Franklar, yazılanları değiştirerek yerine, Şam yönetiminden yazılmış, gibi şöyle bir cevap yazdılar: "size yardıma gelmemizi istemişsiniz, ne yazık ki size yardım edebilecek büyüklükte bir ordumuz olmadığından, yardımınıza gelemiyoruz. Sizin de başka bir çıkış yolunuz kalmadı. O halde can güvenliğinizi için şehri teslim edin!" Bu mesajı güvercinin ayağına bağlayan Franklar, onu serbest bıraktılar. Bu mesajı okuyan Sur halkı, yiyecekleri de olmadığından tüm ümitlerini yitirdiler.

Sur halkı, şehrin ileri gelenlerinden oluşturdukları bir heyeti, can güvenlikleri konusunda söz almak üzere Frankların lideri Dukus'a ve patriğe gönderdiler. [95] İsteyenin şehirde kalması, gitmek isteyenine ise ailesi, çocukları ve eşyalarıyla istediği yere güvenli bir şekilde gidebileceği konusunda bir anlaşmaya vardılar²²⁰. Kapılar açıldı ve

Mesud'u buradan çıkartarak yeniden şehri Fatimî Hilâfetine bağladığım, 1124 yılında Haçlı kuşatması esnasında Sur'un savunulmasını yeniden Tuğtekin'e devrettiğin. Şehri Fatimîlerden devralan Tuğtekin'in buraya yeteri sayıda asker ile کافی miktarda erzak depo ettiğini... (İbnü'l-Esîr X, s. 489-491.) kaydetmektedir. ; Runciman, II, 138-139.

²¹⁹ Buradaki; "Garnizonun başında bulunan Mısır'lı vali" ifadesi yanlıştır. Zira yukarıda da temas ettiğimiz üzere Fatimîler, Sur şehrini koruyamayacaklarını anlayınca burasını Tuğtekin'e devrederek şehri terk etmişlerdir. Bundan sonra şehri başında bir Türk komutanın bulunduğu Türk garnizonu savunmaya devam etmiştir. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 489-491. ; Runciman II, s. 137 v.d. ; Demirkent, Urfa II, s. 52.

²²⁰ İbnü'l-Esîr bu konuda; "...halk neredeyse mahvolacaktı. Sonunda Tuğtekin Haçlılara haber gönderip anlaşma sağladı. Şehir halkı güçlerinin yettiği kadar eşyayı aldılar, götüremediklerini orada bıraktılar. Haçlılar kimseye müdahale etmedi, gidemeyecek durumdaki insanlar hariç kimse kalmadı." (İbnü'l-Esîr X, s. 491.) demektedir. Runciman; "Sur şehrinin direnecek gücü kalmayınca Tuğtekin Haçlılarla teslim şartlarını görüşmek üzere müzakereciler göndermiş ve teslim şartlarını bildirmişti. Frank ve Venedikli liderlerin şartları kabul etmesi ile 7 Temmuz 1124 günü Müslümanlar şehri Hristiyanlara terk ettiler." (Runciman II, s. 140) demektedir.

Temmuz ayında Franklar, şehri ele geçirdiler. Baudouin, Joscelin ve Galeran ise hala mahkûm idiler²²¹.

Baldwin'in serbest bırakılması ve Galeran'ın ölümü.

(Başlık var, fakat devamı yok.)²²²

²²¹ Vakanüvis; “*Baldwin ve Joscelin hala mahkum idiler.* İfadesini kullanırken kendi kendisi ile çelişmektedir. Zira müellif vakayinamesinin 93. sahifesinde kendi ifadeleri ile; *Joscelin ve beraberindeki iki veya üç kişi yaya olarak kaleden kaçmayı başardı.*” Demekte ve Joscelin'in Ağustos 1123'te Harput kalesinden kaçtığını haber vermektedir. Yukarıda Tyre (Sur)' in 1124 yılında Haçlıların eline geçtiğini beyan etmiştik. İbnü'l-Esîr X, s. 491.

²²² Tritton'un İngilizce olarak neşrettiği elimizdeki çalışmamızda bölümün başlığı olmakla birlikte metni bulunmamaktadır. Vakayinamenin bu bölümü muhtemelen kayıptır. İbnü'l-Kalânîsî ve İbnü'l-Esîr'in hiç temas etmediği bu bölümü diğer kaynaklarla kısaca ifade edelim: Urfalı Mateos; “*Belek öldüğü sırada kral Baudouin ile hemşiresi Galeran Halep'te hapisteydiler. Kont Joscelin ve kraliçe Morphia kralın fidyesi hakkında Timurtaş ile haberleştiler. Onlar rehine olarak, kralın kızı ile Joselin'in oğlunu ve ayrıca on beş kişiyi, fide olarak ta 100.000 dahekan verdiler. Kral Baudouin Eylül ayı içinde Müslümanların esaretinden kurtuldu.*” (Mateos, s. 278-279.) bilgilerini aktarmaktadır. Azimî bu konuda çok kısa bilgi vererek; “*Timurtaş, Baudouin'i, Munkizoğulları aracılığı ile anlaşma yaparak satıp anlara teslim etti. Baudouin tutsaklıktan kurtulduktan sonra anlaşmayı bozup, Dübeys b. Sadaka ve Sultansah b. Melik Ridvan ile ittifak ederek Halep şehrini kuşattı.*” (Azimî, s. 48.) demektedir. İbnü'l-Âdîm bu konuda daha fazla bilgi vererek; “*Bu yılın Cemaziyel evvel ayının ilk günü (16 Haziran 1124), -Belek'in Halep zindanına hapsetmiş olduğu kral Bağdvin ile İlgazi oğlu Timurtaş arasında şu şartlar kararlaştırıldı; Esarib, Zerdana, El-Cezir, Kefertab ve Ezaz ile birlikte 20.000 dinarı peşin olmak üzere 80.000 dinar fide ödenecek.*” (Zübde II, s. 221.) demektedir. Ebü'l-Ferec; “*Balak ölünce askerleri onun amcası oğlu Timurtaş'ı başa geçirdiler. Timurtaş, kral ve hemşiresinin oğlu mukabilinde 100.000 dinar aldı ve kral Bodwin Kudüs'e döndü.*” (Bar Hebraeus II, s. 358.) demektedir. Hamilton Gibb; “*Haziran 1124 te Timurtaş Baldwin'i, Ezaz ve diğer kaleleri kendi himayesine teslim etmesi, ayrıca Dubais'le asla bir araya gelmemesi şartıyla, 80.000 altın fide karşılığında serbest bıraktı.*” (Gibb, “*Zengi and the Fall of Edessa*” s. 452.) demektedir. Runciman; “*Timurtaş'ın Şayzer emirini Baudouin'in fidyesi konusunda Franklarla müzakere için görevlendirdiğini, Kont Joscelin ile kraliçe Morphia'nın emirle anlaşmalarını buna göre; 80.000 dinar fide ile Esarib, Zerdana, Ezaz, Kefertab ve Cisir şehirleri Timurtaş'a verilecek, ayrıca; El-Cezire'deki bedevi şeyhi Dübeys b. Sadaka'nı tenkilinde Timurtaş'a vassallik edileceğini, fidenin 20.000 dinarının hemen ödeneceği, kalan kısma teminat olarak; Baudouin'in 4 yaşındaki kızı prenses Joveta ile Joscelin'in 11 yaşındaki oğlunun ve ayrıca asalet mensup 10 çocuğun da rehine olarak Şayzer'e gönderilmesi...*” (Runciman II, s. 141.) bilgilerini vermektedir.

Kral Baudouin'in serbest kalmasından sonra kaynaklarda şu olaylar zikredilmektedir: İbnü'l-Âdîm; “*Receb ayının 17. günü olan Cuma gününde serbest kalan Bağdvin'in, Timurtaş'a, Antakya patriğinin kendisine Azaz'ı teslim etmesine müsaade etmediğini özür beyan ederek bildirdiğini, daha sonra da Dübeys ile ittifak kurarak sözünden döndüğünü...*” (Zübde II, s. 222-223.) kaydetmektedir. Hamilton Gibb; “*Baldwin'in serbest kaldıktan sonra sözünde durmayarak kaleleri teslim etmeye yanaşmadığını ve Dubais ile de ittifak ettiğini...*” (Gibb, “*Zengi and the Fall of Edessa*” s. 452.) kaydetmektedir. Demirkent; “*Haçlıların krala mukabil gönderdikleri çocuk rehinerin Şayzer'de Sultan Ubu'l-Asakir'in yanında kaldığını...*” (Demirkent, Urfâ II, s. 58.) kaydetmektedir.

Çocuk rehinerin durumu hakkında Urfalı Mateos detaya girmeden; “*Pursuki, kralın kızı ile Joscelin'in oğlunu Kala-Cabar (Ca'ber Kalesi)'a nakledip onları oraya bıraktı, kendisi Musul'a gitti.*” (Mateos, s.284.) demektedir. İbnü'l-Âdîm bu konuda diğer kaynaklarla çelişerek; “*Musul hâkimi Aksungur el-Porsuki'nin Halep'e hâkim olduktan sonra (Ocak 1125), sefer ayının 7. günü (15 Mart 1125) Şayzer'e gelerek, Frank çocuklarını ibn_i Munkiz'dan teslim aldığı ve onları 80.000 dinar karşılığında ailelerine iade ettiğini...*” (Zübde II, s. 230-231.) kaydetmektedir. Runciman; “*Şayzer emiri'nin buraya gelen Aksungur'a iyi görünmek için Prenses Joveta, Joscelin'in oğlu ve diğer rehine çocukları teslim ettiğini, Aksungur'un, Zerdana kuşatması esnasında (Mayıs 1125), Baudouin' in başındaki Kudüs, Trablus ve Urfâ*

Daha önce yenilgisini anlattığımız Burski, bir gün rüyasında Musul'da kendini 11 köpeğin parçaladığını gördü. Uyandığında, etrafındakilere rüyasını anlatan Burski, dikkatli olması ve o gün ibadete gitmemesi konusunda uyarıldı. Bu uyarıyı dikkate almayıp, bir Müslüman geleneği olan Cuma namazı ibadeti için ulu camiye giden Burski, bir anda etrafını saran 11 İsmaili (Haşhaşi) tarafından bıçaklanarak öldürüldü²²³. Bunun üzerine Musul ve Asur'un hükümdarlığına, adı yine Burski olan oğlu geçti²²⁴.

Franklar, kral Baldwin, Trablus kontu Aziz Gilles²²⁵, Edessa kontu Joscelin'i bir araya getirerek birleştirdiler. Onlara sürgünde yaşayan bir Müslüman olan, Hilla ve Irak hükümdarı Dubais de katıldı²²⁶. Dubais de Antakya'ya gelerek Frankların safında yer almıştı. Bu büyük müttefikler ordusu Halep'i kuşatarak, dört bir yandan 9 ay boyunca saldırılar düzenlediler. Halk büyük bir sıkıntı içerisine düşmüştü ve açlıktan hayvan leşlerini dahi yemektedirler. 9'uncu ayın sonunda tam da teslim olmak üzere idiler ki,

Haçlı kuvvetlerine mağlup olduğunu, Baudouin'in Müslümanlardan ele geçirdiği ganimetler ile 80.000 dinar olan fidyesini tamamladığını, Timurtaş'a ödenmesi gereken bu paranın Aksungur'a ödemek suretiyle çocuk rehaneleri teslim aldığını..." (Runciman II, s. 142-143.) kaydetmektedir.

Galeran'ın öldürülmesi konusunda Urfalı Mateos herhangi bir sebep ve bilgi aktarmadan sadece; *"Kral Baudouin Eylül ayı içinde Müslümanların elinden kurtularak Antakya'ya bayram havası içinde ulaştı. Fakat kont Galeran ve kralın hemşiresi, Timurtaş'ın elinde kaldılar ve orada öldürüldüler."* (Mateos, s. 279.) kaydını düşmektedir. Ayrıca bkz. Ergün, s. 50.

²²³ Vakantüvis, Burski adındaki kişinin İsmaililer tarafından öldürülmesi hadisesini yanlış bir zamanlama içerisinde vermektedir. Bu kişi Aksungur el- Porsukî'dir. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Kalânisi, **Zeyl-ü Tarih-i Dimaşk**, (neşreden H. F. Amedroz) Beyrut 1908, s. 214 v.d. ; Azimî, s. 50. ; İbnü'l-Esîr X, s. 501. ; Ebü'l-Ferec II, s. 360. ; Runciman II, s. 175. ; Demirkent, Urfa II, s. 73-74.

²²⁴ Vakayinamede; *"Musul ve Asur'un hükümdarlığına, adı yine Burski olan oğlu geçti..."* ifadesindeki Burski ismi doğru değildir. İbnü'l-Esîr; *"Aksungur öldürüldüğünde oğlu İzzeddin Mesud b. Aksungur Haleb'de idi ve şehri Haçlılara karşı müdafaa ediyordu. Babasının öldürüldüğünü duyunca 1 zilhicce (18 Aralık 1126) günü Musul'a geldi, idareyi eline aldı, emirler ve askerler de kendisine itaat ettiler."* (İbnü'l-Esîr X, s. 501) demektedir. Ebü'l-Ferec de, İbnü'l-Esîr'i teyit ederek; *"Aksenkur Bursuk öldürülünce yerine oğlu İzzüddin Mesud geçerek Musul, Kardü adası, Bet Nahrin, Hama ve sair yerlere hâkim oldu ve bir sene yaşaduktan sonra öldü."* (Bar Hebraeus II, s. 360.) kaydetmektedir. Ayrıca bkz. Öngül, s. 131 v.d.

²²⁵ Burada Aziz Gilles olarak bahsedilen kişi Kont IV. Raymond'un torunu olan Pons'tur.

²²⁶ Ebül-Ezz Dubais, arap Benî Esed kabilesine mensup olup, Mezvedoğullarından Hille hükümdarı Sadaka'nın oğludur. Babası 1108 tarihinde ölünce onun yerine geçmiş, 1123 tarihinde Halife Müsterşid'in ordusuna yenilince önce arap Aneze aşiretine sığınmış, orada barınamayınca önce Basra'ya gelerek burasını yağmalamış, daha sonra Suriye'ye gelerek Haçlılar ile ittifaka girerek onları Halep'i zaptetmeye ikna etmişti. (Mateos, s. 269/n.123). İbnü'l Esîr; *"Dubays'in Haçlılardan özellikle Haleb'i ele geçirmelerini istediğini ve onlara; Halep halkı şiidir, mezhepleri dolayısıyla bana mütemayildirler, beni görünce şehri bana teslim ederler, ben de sizin naibiniz olarak burada kalır ve size itaat ederim."* (İbnü'l Esîr X, s.492.) sözlerini kaydetmektedir.

Asur hükümdarı Bursuqui'nin onlara yardım etmek üzere yola çıktığını haber aldılar²²⁷. Dubais, Franklardan, onlar şehri zaptedinceye kadar, Bursuqui'yi Fırat nehrini geçmekten alıkoymak üzere kendisine bir ordu vermelerini istedi. Franklar, inatçı ve söz dinlemez kimseler idiler ve Dubais'in önerisini kabul etmediler. Fırat'ı geçen Bursuqui, Halep'e doğru ilerleyerek bir gece vakti korkusuzca şehrin önüne kadar geldi. Sabah olduğunda, şehir halkı ona kapıları açtı. Ardından Bursuqui ile beraber, Franklara karşı saldırıya geçtiler. On gün önce şehirden uzakta Jawsan tepesinde karargâh kurmuş olan Franklar, Antakya'ya doğru çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Bursuqui, geride kalanları öldürerek Frankları, Atharib'e (Tharib) kadar takip etti. Bursuqui, daha sonra Franklardan geriye kalan ganimetleri toplayarak, büyük bir sevinç içerisinde Halep'e döndü²²⁸. [96]

Daha sonra 'Ezaz'ı kuşatan Bursuqui, mancınıklar kurdurarak surlara gece gündüz saldırılar düzenledi ve surların altına açtırdığı tünellerle içerideki garnizonu taciz etti. Bu durumu haber alan Franklar, Baldwin ve Joscelin komutasında Antakya'da bir araya geldiler; fakat çok kalabalık olan Türk ordusu karşısında harekete geçmeye cesaret edemediler. Şehrin içindeki garnizon çok zor durumdaydı, hiç kimse şehre girip çıkmaya cesaret edememekteydi. Fakat bir asker kendinde o cesareti görerek krala, kendi sıkıntılarının haberini götürebileceğini söyledi. Kendisine, bunu başarabilir ve sağ salim geri dönebilirse ödüllendirileceği söylendi. Asker, kendisine verilen bir atla, elinde bir kılıç ve koynuna soktuğu bir posta güvercin ile bir yıldırım gibi şehir kapısından dışarı çıktı.

²²⁷ Halep hâkimi Timurşah, kardeşi Meyyafarikin (Silvan) hakimi Süleyman'ın Ölüm halinde olduğunu duyup onun mirasına sahip çıkmak amacıyla Halep'ten ayrıldı. (*Runciman II, s. 142.*) Halep halkı şehirlerini korumada çok zorlandılar, Timurtaş'tan da umdukları desteği alamayınca, Musul hâkimi Porsukî'den yardım talep ettiler. (*İbnu'l-Esîr X, s. 492-493.*) Hamilton Gibb; "*Timurşah'ın, Halep'i elinde tutma umudunu yitirince, şehri savunan 500 süvarisini yanına alarak, halkı Franklarla yüzüstü bırakıp Mezopotamya (Mardin)'ya çekildiğini...*" (*Gibb, s. 452.*) kaydetmektedir.

²²⁸ Kaynaklar Porsukî'nin kuvvetleri ile Haçlılar arsında herhangi bir çatışma olmadığını ortaya koymaktadır. Urfalı Mateos; "*Porsukî Haleb'e gelerek Frankları geri püskürttü ve Haleb şehrini kurtardı. Franklar, hiçbir zayıyata uğramadan geri çekildiler ve her biri kendi yerine döndü.*" (*Mateos, s. 281.*) demektedir. İbnu'l Esîr de Haçlılar ile Porsukî arasında herhangi bir çatışma veya takip olayı yaşamadığını belirterek şöyle demektedir; "*Porsukî Haleb'e yaklaşınca Haçlılar oradan ayrıldılar. Öncü birlikleri Haçlılara saldırmak istediler, fakat Porsukî mani olarak; biz onların şerrinden kurtulduk, onları kendi haline bırakmak daha doğru olur.*" (*İbnu'l-Esîr X, s. 493*) dediğini kaydetmektedir. Hamilton Gibb de aynı şekilde; "*Aksungur el-Bursukî Halep'e öylesine bir sürat ve gizlilik içerisinde ilerledi ki 29 Ocak 1125 gününün gecesinde, Aksungur'un ordusunu gören kuşatmacı Franklar, onun la savaşmadan sürpriz bir şekilde geri çekildiler.*" (*Gibb, s.453.*) demektedir. Runciman da; "*Aksungur'un ordusu karşısında Franklar ile Bedeviler arsında ittifak çözüldü. Dübeyns doğuya çekilirken, Baudouin de Esarib kalesine çekildi. Aksungur Ocak 1125'te Haleb'e girdi ve Frankları takip etme hareketine girişmedi*". (*Runciman II, s. 142.*) demektedir.

Kapıyı gözetleyen düşman bölüklerinin bir bir üzerlerinden atladi. Şehrin çevresine kazılmış olan hendeği de atı ile sıçrayarak geçti. Ona her taraftan saldırılarına rağmen, düşman onu engelleyemedi. Bu cesur asker, mesajını krala ulaştırmak üzere, Antakya'ya doğru atını dötrnala sürdü gitti. Franklar, Tanrının kendilerine yardım etmesini umarak, 'Ezaz'ı kurtarmaya karar verdiler. Güvercinle şöyle bir mesaj gönderdiler: "Sizi kurtaracağız. Dayanın, teslim olmayın!" Frankların mesajını taşıyan güvercin, yanlılıkla Türk karargâhına kondu; mesajı okuyan Türkler, mesajı değiştirdiler ve Joscelin'in adına yeni bir mesaj yazdılar: "Bizden yardım beklemeyin, kralımız kendisini kuşatma altında tutan Mısırlılarla mücadele halindedir. Kaleyi teslim edin ve canınızı kurtarın." İçerideki garnizon bu mesajı okuduğunda kuşkuya düştüler ve farklı düşünceler öne sürdüler. Sonuçta aralarında şu kararı aldılar; "Belki de bu mektup, Tyre'deki güvercin oyunu gibi, bir düzmedir. Türkler bize korkalım diye aynı oyunu oynuyor olabilirler. Teslim olmaktansa ölünceye kadar direnelim." Bu oyunlarının bir işe yaramadığını gören Türkler, Frankların yardıma geleceklerini anlayarak, beraberlerinde getirdikleri malzemelerin bir kısmını Halep'e geri gönderdiler ve Frankların ne zaman harekete geçeceklerini öğrenmek üzere Antakya'ya casuslar yolladılar. Birkaç gün sonra casusların gönderdiği raporlar, Frankların zaten harekete geçmiş olduklarını bildirmekteydi. Bütün malzemelerini tekrar Halep'e çeken Türkler, savaş araçlarını ateşe vererek yaktılar ve geride sadece savaşçıları bıraktılar. Malzemelerini Crrhus (Guris-Kuris)²²⁹'ta depolayan Franklar, Killiz (Kilis) tepesinde toplanarak büyük bir plan yapmak üzere buradan ayrıldılar. [97] Türkler, sağlarında sollarında, yukarıya aşağıya doğru hareket etmekte olan Frankları görüyorlardı. Az sayıdaki Franklar askeri, Türklerin arasından savaşmadan geçti ve Türk karargâhının bulunduğu yere karargâh kurdu. Frankların sayıca çok az olduklarını gören Türkler, bu durumdan cesaret alarak, şöyle davranmaya karar verdiler: "Eğer dururlarsa yollarını keseriz ve onlar açlıktan ölürlere; eğer kaçarlarsa bu korktuklarının işaretidir, onları takip ederiz." Franklar ise kalede yeterince asker bırakmışlardı ve bu askerlere şu talimatı vermişlerdi: "Biz, kendimiz ve atlarımız için su ve yiyecek bulabileceğimiz ve dinlenebileceğimiz bir yer aramak üzere biraz batıya gidiyoruz. (o sırada 'Ezaz'da su ve yiyecek namına bir şey kalmamıştı.) Siz düşmanları gözetleyin, Eğer düşman askerleri

²²⁹ Guris, Kuris, Corice, Cyrrhus, Horos; Batı Fırat bölgesinde Halep yakınlarında Ezaz'a 20 km. mesafede bulunan müstahkem bir mevkidir. Bkz. Urfalı Mateos, yer adları, s. 386. ; Demirkent, Urfa II, s. 66.

saklandığı yerden çıkararak bizi takip etmeye başlarsa, kaleden yukarı göğe doğru duman yükseltin. Tanrı neyi isterse o olacaktır.²³⁰” Antakya yoluna doğru ilerleyen Franklar, Türkler kendilerini takip etmeye başladığında korkmuş gibi yaparak kaçmaya başladılar. Bu durumdan cesaret alan Türkler, pusuda bekleyen adamlarının da katılımıyla kalabalık bir grup halinde takibe giriştiler. Bunun üzerine, kaleden duman işareti verildi. Dumanları gören Kralın emriyle trampetler çalmaya başladı, krallık sancakları harekete geçti ve Frank ordusu top yekün saldırıya geçti. Tanrının gazabı üzerlerinde olan Türkler, arkalarında 2 bin kadar ölü bırakarak kaçtılar. Yalnız, Bursuqui ve beraberindeki birkaç kişi Halep’e kadar kovalanmalarına rağmen kaçmayı başarabildiler²³¹. Tekrar Musul’a dönen Bursuqui, Fırat nehri boyundaki Rahba (Rahbut)’da öldü²³².

²³⁰ Başka kaynaklarda yer almayan buradaki duman ile işaret olayını Urfalı Mateos’ta aynı şekilde anlatarak genişçe ele almaktadır. Bkz. Mateos, s. 282 v.d.

²³¹ Vakanüvis bu bölümde Aksungur’un kurduğu ittifaklardan hiç söz etmemiş ve hikâye nevinden pek çok rivayetler aktarmıştır. Şimdi Aksungur’un Halep’e hâkim olduktan sonraki gelişen olaylara bir göz atalım. Aksungur Hıms emiri Kirhan ve Dımaşk emiri Tuğtekin ile ittifak sağlayarak Mayıs 1125’te Kefertab kalesini Franklardan aldı. Daha sonra buradan hareket ederek Zerdana kalesini kuşattıktan sonra da Ezaz’a hareket etti. (*İbnü’l-Esîr X, s. 497.; Runciman II, 143.*) Urfalı Mateos, Porsuki’nin Tuğtekin ile ittifak ederek 40.000 kişilik bir ordu ile Azaz’ı kuşattığını... (*Mateos, s. 282.*) kaydetmektedir. İbnü’l-Esîr, Ezaz kalesinin Joselin’in elinde olduğunu (*İbnü’l-Esîr X, s. 497.*) belirtmektedir. Bunun üzerine Baudouin Antakya, Trablus ve Urfa’dan topladığı 1100 süvari ve 2000 piyadeden oluşan bir kuvvetle Ezaz’a ilerledi. (*Runciman II, 143.*) Urfalı Mateos bu sayıyı; 1300’ü Frank, 500’ü Ermeni olmak üzere 1800 süvari ile 4.000 piyade asker olarak vermektedir. Ayrıca Mateos, vakayinamede yer alan “*Türkler, arkalarında 2 bin kayıp bırakarak çekildiler*” ifadesindeki sayıyı daha da abartılı bir şekilde 5.000 Türk askeri telef edildi. (*Mateos, s. 282.*) şeklinde kaydetmektedir. Buna mukabil diğer kaynaklarda her hangi bir sayı verilmemektedir. Bu savaş Haziran 1125 tarihinde vuku bulmuştur. Bkz. İbnü’l-Âdim, Zübde II, s. 231 v.d. ; İbnü’l-Esîr X, s. 497. ; Runciman II, s. 143. ; Demirkent, Urfa II, s. 63 v.d.

²³² Vakanüvis, yukarıda da belirttiğimiz gibi, burada Bursuqui adıyla ölümünden bahsettiği kişiyi yanlış bir şekilde Burski adlı birinin oğlu olarak kaydetmektedir. Şimdi kaynaklara göre Aksungur el- Bursuki’nin nasıl öldürüldüğüne bir göz atalım: Urfalı Mateos; “*Kendi milletinden Hacı denilen kimselerin ziyaretçi kılığında Porsuki’nin evine girerek onu bıçakla öldürdüklerini...*” (*Mateos, s. 284.*) zikretmektedir. Buna mukabil İbnü’l-Esîr; “*Onun Rüyasında köpeklerin saldırısına uğradığını gördüğünü, uyarılara rağmen Cuma namazı için Musul ulu camiine gittiğini, ön safta namaz kılarken saldırıya uğradığını, onlardan üçünü yaraladığını, kendisinin de öldüğünü...*” (*İbnü’l-Esîr X, s. 501*) kaydetmektedir. Runciman ayrıntıya girmeden; “*Aksungur, oğlu İzzeddin Mesud’u Haleb valisi tayin ederek Musul’a gitti ve oraya vardığı gün, 26 Kasım 1126’da bir Haşhaşi tarafından şehit edildi.*” (*Runciman II, s. 144.*) demektir. Rahba’da 1127 yılında ölen kişi Aksungur değil onun oğlu İzzeddin Mesud’dur. (*Bar Hebraeus II, s. 360.*) İbnü’l-Esîr; “*Mesud’un Dımaşk’ı ele geçirmek üzere Musul’dan yola çıkarak önce Rahbe kalesini ele geçirdiğini, ancak burada akut bir hastalığa yakalanarak öldüğünü...*” (*İbnü’l-Esîr X, s. 508.*) kaydetmektedir. Buna mukabil Runciman; “*Aksungur’un öldürülmesinden birkaç ay sonra oğlu İzzeddin Mesud da muhtemelen zehirlenerek öldürülmüştür.*” (*Runciman II, s. 144.*) demektir. Bu konuda Genel bilgi için bkz. İbnü’l-Kalânîsi, s. 214 v.d. ; Azimî, s. 50. ; İbnü’l-Esîr X, s. 501. ; Ebü’l-Ferec II, s. 360. ; Runciman II, s. 144. ; Gibb, s. 453. ; Demirkent, Urfa II, s. 73-74. ; Lewis, s. 89.

Kral Baldwin, Danişmend tarafından esir edilip serbest bırakıldıktan sonra ülkesine gitmiş olan Antakya hükümdarı I. Bohemund'un oğlu Bohemund'u Avrupa'dan getirtti ve onu kızıyla nişanlayarak Antakya'ya yönetici olarak atadı²³³. Kontun ailesinden bir başka genç olan Fuk (Fulk-Foulque)'u da getirtten kral, onu da diğer kızıyla nişanlayarak kendisinden sonraki Kudüs kralı olarak ilan etti²³⁴. Dımaşk ve Banyas Hükümdarı Tuğtagin (Tuğtekin), Hıristiyan topraklarıyla dört bir yanı çevrili olan Banyas'ı elinde tutamayacağını anlayınca, burayı bir İsmaili olan Bahran (Behram)'a verdi²³⁵. [98] Banyas'a yerleşen Bahran, 500 adamını Frank kralına hediye olarak gönderdi ve ona sadakatini bildirdi²³⁶.

Klikya Ermeni prensleri olan Rafın'ın oğulları, Danişment'in oğlu Gazi'yle karşı karşıya geldiler. Ermeni haydutları Gazi'nin topraklarında soygunlar yapmaktaydı. Bunun üzerine güçlü bir hükümdar olan Gazi, onların topraklarını fethetmeye girişti. Diğer taraftan Ermenilere tahammül edemeyen Antakya hükümdarı Bohemund (Bohemund II) da Klikya'yı fethetmek üzere hazırlıklara başlamıştı.

²³³ Bohemund'un on sekiz yaşını dolduran oğlu Bohemund II, İtalya'daki arazisini kuzeni Roger II'ye bırakarak, 1126 Eylülünde 24 gemi ile Otranto'dan yola çıkarak babasının mirasını devralmak üzere Antakya'ya gelmiştir. Antakya'da onu törenle karşılayan kral Baudouin II, ona Antakya Princepsliğini devrettiği gibi onu beraberinde getirdiği yanında bulunan ikinci kızı Prenses Alice ile de evlendirmiştir. Bkz. Urfalı Mateos, s. 285. ; Runciman II, s. 144-145.

²³⁴ Baudouin'in karısı (Malatya hâkimi Gabriel'in kızı olan) Kraliçe Morphia'dan erkek evladı olamamış, Melisende, Alice, Hodierna ve Joveta adında dört kızı olmuştu. Baudouin kendisine tevarüs etmek üzere 1129 yılı mayıs ayında Fransa'dan, Anjou kontu Foulque V.'i getirterek kızı Melisende ile evlendirdi. Bkz. Runciman II, s. 146.

²³⁵ Haşhaşi reislerinden Esterabatlı Behram adlı bir kişi İran'dan Haleb'e kaçmış ve burada İlgazi'nin himayesine girerek İsmaililerin liderliğini yapmıştı. Daha sonra İlgazi'nin tavsiye mektubu ile Dımaşk'a gelmiş ve Tuğtekin'den hüsn-ü kabul görmüştü. (Lewis, s. 89.). 1126 yılının kasım ayında Tuğtekin, Haşhaşilerin cesaret ve güçlerinden faydalanmak üzere, Behram'a Franklar tarafından tehdit altında bulunan Banyas sınır kalesini vermiştir. Lewis; "Tuğtekin'in Haşhaşileri tasvip etmediğini, ancak onlara kesin darbeyi vurmak için uygun zamanı beklerken, taktik nedenlerle müsamaha gösteriyordu. Bununla beraber onun veziri el-Mezdegani bir İsmailî olmamasına rağmen Haşhaşilerin planlarına isteyerek ortak olmuştur." (Lewis, s. 89.) demektedir. Genel bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr X, s. 500. ; Gibb, s. 455 v.d. ; Runciman II, s. 147. ; Lewis, s. 83 v.d.

²³⁶ Behram'ın emri altındaki Haşhaşilerin, Haçlılar ile ittifak ettiklerine ve onları metbu olarak tanıdıklarına dair kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Behram, Banyas'ı ele geçirdikten birkaç yıl sonra Baalbek'te Hasbiye bölgesindeki Vadi't-Teym'e saldırmış, burada Dürzi ve Nusayriiler ile savaştığı sırada, bir arap kabilesi reisi Dahhak İbn Cendel tarafından katledilmiştir. (Lewis, s. 90.) Behram ölünce, yerine İsmail adında bir başka İranlı geçmiş, ancak Tuğtekin'in 12 Şubat 1128'deki ölümünden sonra yerine geçen oğlu Tacü'l-mülk Böri'nin Haşhaşileri katletmeye başlamasıyla, öldürülmekten korkan İsmail'de Franklar ile anlaşma yoluna gitmiş ve onlara 1129 yılında Banyas'ı teslim ederek kendisi de Franklara sığınmıştır. Genel bilgi için bkz. Runciman II, s. 147-148. ; Gibb, 455-457. ; Demirkent, Urfa II, s. 90 v.d. ; Lewis, s. 89 v.d.

Bohemund ve ordusu Klikya'yı ele geçirmeye başladığında, Gazi de diğer taraftan işgale başlamıştı; böylelikle her iki ordu Klikya topraklarında karşı karşıya geldiler. Bohemund'un ordusunun etrafını saran Türkler, onu yenerek asil bir genç olan Bohemund da dahil herkesi öldürdüler²³⁷. Kafası kesilen Bohemund'un yüzülen kafa derisi, diğer değerli hediyelerle beraber zafer nişanı olarak Isphan (İsfahan) yüce Türk sultanına gönderildi²³⁸. Her iki ordunun bu şekilde birbirine saldırmaları sonucu, bu durumda Ermeniler rahat bir nefes alarak serbest kaldılar. Çok gariptir ki; Gazi'nin babası Danişment, baba Bohemund'un ordusunu yenilgiye uğratmış ve onu esir almış, oğlu Gazi ise Bohemund'un ordusunu yenilgiye uğratmış, oğlunu da öldürmüştür.

1442'de (m. 1135 – h. 539)²³⁹, Isphan'daki yüce Türk sultanı öldü²⁴⁰. Khurasan (Horasan)'da birçok can kaybına yol açan bir deprem meydana geldi. Bağdat'taki halifenin desteklemesi ile Kapadokya ve Malatya'nın hükümdarı Danişment oğlu Gazi, bölgedeki tüm Türk beyliklerinden daha güçlü konuma gelmişti.

Aynı yıl, giderek güçlenen, fakat savaşmaktan bir türlü dinlenme fırsatı bulamayan Edessa kontu Joscelin, Halep ve Mabbuj arasındaki Tell-Arran adı verilen kaleyi ortadan

²³⁷ Azimî, bu hususta kısaca; “*Türkler, Rupen'in oğlu Toros'un memleketini yağmalayan Bohemond'a saldırarak öldürdüler.*” (Azimî, s. 33.) kaydını düşmektedir. İbnü'l-Esîr de, Bohemund II'un öldürülmesi konusunda herhangi bir bilgi vermeden sadece; “*Malatya hakimi Danişmend, Suriye'deki Haçlılara ağır bir darbe indirdi, pek çok kişiyi öldürdü ve esir aldı.*” (İbnü'l-Esîr XI, s. 26.) demektedir. Ebü'l-Ferec; “*Antakya hakimi Frank Bohaimond, Leon ile kavga etti ve onun üzerine yürüdü. Bu sırada Danişmendoğlu Emir Gazi de yağma kastı ile Kilikya'ya geldi. Aniden karşılaşan Türklerle Franklar muharebeye tutuştular. Türkler Frankları mağlup ettiler ve Bohaimond'u öldürdüler. Çünkü onun kral olduğunun farkında değillerdi.*” (Bar Hebraeus II, s. 362-363.) demektedir. Buna mukabil Runciman ise; “*Bohemund II'un Princepsliğine, bir zamanlar sahip olduğu arazileri yeniden dahil etme ihtirası içerisinde 1130 Şubatında Anazarba (bugünkü adı Dilekkaya Kalesidir.)'ya doğru ilerlediğini, Anazarba hakimi olan Ermeni Ruben hanedanından Leo I.'nun Danişmendoğlu Emir Gazi'yi yardıma çağırdığını, Türklerin ani saldırısına uğrayan Bohemund II.'un tüm ordusu ile beraber kılıçtan geçirildiğini...*” (Runciman II, s. 150.) kaydetmektedir.

²³⁸ Runciman; “*Bohemund II'un kesilen kafasını, Emir Gazi mumyalattıktan sonra halifeye hediye olarak gönderdi.*” (Runciman II, s. 150.) demektedir.

²³⁹ Burada verilen 1442 (M.1135 – H. 539) tarihleri yanlıştır. Kaynaklarda bu tarihler; Miladî 1131 – Hicrî 535 olarak verilmektedir. Bkz. Unat, s. 36.

²⁴⁰ Müellifin; 1442'de (m. 1135), “*Isphan (İsfahan)'daki yüce Türk sultanı öldü.*” Şeklindeki verdiği bilgi yanlıştır. Doğrusu şöyledir; Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın 1118 yılındaki ölümünden sonra yerine oğlu Mahmud tahta geçmiş, ancak amcası Horasan Meliki Sencer'in de hak iddiasında bulunması üzerine, 12 ağustos 1119'da Seve'de amcası ile giriştiği savaşı kaybedince, Sencer'in metbuu olarak Irak Selçukluları Devleti'nin sultanı olmuştu. Böylece sultanlığın merkezi Isfahan'dan Hemedan'a intikal etmiş ve Sultan Mahmud 1131 yılında Hemedan'da ölmüştür. Bkz. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 236-238. ; Runciman II, s. 159. ; Alptekin, “*Irak Selçuklular*”ı, DGBİT VII, s. 295-302.

kaldırmak üzere bir ordu topladı. Bu kalede bölgeyi sürekli olarak ülkeyi huzursuz etmekte olan haydutların barınmaktaydı. Kale surları altında, surlarda geçit sağlamak amacıyla tüneller kazdırdı. [99] Fakat bir gün çalışmaları izlemek için girdiği bir tünelin çökmesi sonucu toprak altında kaldı. Toprak altından çıkarılan Joscelin ölmemiştir ve hala nefes alıyordu, vücudu eziklerle kaplı ve çok kötü durumdaydı. Bunun üzerine askerleri kuşatmayı kaldırarak Joscelin'i bir sedye ile Tell Bashir'e taşıdılar²⁴¹. Joscelin'in toprak altında kaldığı haberini alan Gazi bir ordu toplayarak, Rafin'in oğullarına ait olan Ermeni topraklarını işgale başladı. Bu olanları duyan Joscelin, bir ordu toplanmasını emretti ve hasta yatağı üzerinde taşınmak suretiyle, Gazi ile savaşmak üzere harekete geçti. Dalik'e ulaşan Joscelin, burada öldü ve buradaki bir kiliseye gömüldü²⁴². Yine aynı adı taşıyan, anlayışsız biri olan oğlu Joscelin (Joscelin II), babasının ölümünün ardından onun yerine geçti. Aynı yıl, Kudüs kralı Baldwin de öldü ve yerine damadı Sir Fuk (Fulk of Anjou) tahta geçti. Daha önce de bahsedildiği gibi, kral Baldwin henüz hayatta iken, Fuk'u varisi olarak atamıştı. Antakya'da ise Bohemund'un oğlu Bohemund II'dan sonra, daha önce bahsini ettiğimiz; Anadolu'da ordusu yok edilen ve bunun üzerine ülkesine dönmüş olan Pitabin'in, aynı isimdeki oğlu Pitabin tahta geçti²⁴³.

²⁴¹Runciman; "Joscelin'in kale kuşatması esnasında, birliklerini teftiş ederken, kendi adamlarının açtığı bir lağımın aniden çökmesi sonucu, toprak altında kalarak feci şekilde yaralandığını ve iyileşme ümidinin kalmadığını..." (Runciman II, s. 152.) kaydetmektedir.

²⁴² Runciman; "Joscelin'in hasta yatağında iken Emir Gazi'nin Keysun'a yürüdüğü haberini aldığını, oğlu Joscelin'e burayı kurtarmak üzere harekete geçmesini emrettiğini, ancak oğlunun bu iş için Urfa ordusunun yetersiz olduğunu ileri sürmesi üzerine hasta yatağından kalkarak sedye üzerinde ordusunun başında harekete geçtiğini ve emir Gazi'nin öldüğünü sandığı Joscelin'in harekete geçtiğini duyması üzerine kuşatmayı kaldırdığını, Joscelin'in Keysun'un kurtulduğu müjdesini aldıktan sonra öldüğünü..." (Runciman II, s. 152.) kaydetmektedir.

²⁴³ 14 Eylül 1131'de Baudouin II ölünce, kilise Kral Foulque ile kraliçe Melisende'ye taç giydirdi. Aynı yıl Urfa kontu Joscelin ölmüş ve yerine aynı adı taşıyan Joscelin II geçmiştir. Ancak vakayinamede bahsedilen; Antakya'da ise Bohemund'un oğlu Bohemund II'dan sonra, daha önce Anadolu'da ordusu yok edilen ve bunun üzerine ülkesine dönen Pitabin'in oğlu Pitabin tahta geçmiştir. .. bilgileri gerçeklerle çelişmektedir. Zira Bohemund II'nin 1130 yılında Anazarba'da öldürülmesinden sonra, idareyi bir süre onun adına karısı Alice yürütmüş ve Kudüs kralının metbuu olmayı reddetmiştir (Runciman II, s. 152 v.d.). Bunun üzerine kral Foulque denizden Antakya'yı ele geçirmiş ve daha sonra buraya Merkab hakimi Princepliğin konnetablı olan Reinaud Masoier'i atamıştır. Daha sonra Antakya'nın idareciliğine patrik Bernhard'ı atamış, onun 1135 deki ölümünden sonra da Antakya halkı Misis'in Latin piskoposu Raoul de Domfront'u onun halefi ilan etmişlerdir. Genel bilgi için bkz. Runciman II, *ikinci kuşak*, s. 154-168. ; Ergün, 50-51.

Doğuda, genç Bursuqui'nin Rahba'da ölümünün ardından ise²⁴⁴, yüce sultan, bir zamanlar doğunun kumandanlığını yapmış olan Aksungur'un oğlu Zangi (İmadeddin Zengi)'yi 1443 (m. 1136 – h. 540)²⁴⁵ yılında doğuya kumandan olarak atadı. Kendisi Frankların gelmesinden önceki anlattığımız bölümde bahsini yapmış olduğumuz Buzan (Bozan)'ın yakın bir dostu idi. Buzan ve Aksungur, Ta'jul Muluk Tutush, (Tacü'l-Müluk Tutuş) yani Meliklerin Tacı, tarafından öldürülmüşlerdi²⁴⁶. Aynı dönemde Bağdat sultanı Mesud tahta geçmişti. Mesud, Ebü'l-Feth Melikşâh'ın büyük oğlu Sinjarşah (Sultan Sencer)'ın yeğeni idi. Melikşahın sultan eşi Sinjarşah'ı Shigar'da dünyaya getirdiği için ona Sinjar adı verilmişti. Philartus'un hâkimiyeti zamanında Suriye'yi ele geçiren Melikşah, Yaghi-Siyan'ı Antakya'ya, Buzan'ı Edessa'ya, Tughtagin (Tuğtekin)'i de Damascus (Dımaşk)'a vali olarak atamıştı. Bu dönemde Sinjarşah'ın yeğeni Mesut; Ispahan (İsfahan)'a, Khurasan (Horasan)'a, Irak'a, Bağdat'a ve güney doğudaki tüm bölgeye hükmetmekteydi²⁴⁷. Kuzeybatı'daki Asur toprakları da onun hâkimiyeti altındaydı; bu bölgelerin yönetiminde Türkler tarafından "Atabek"²⁴⁸ olarak adlandırılan bir kumandan bulunmaktaydı; [100] Bu Atabekler tüm Mezopotamya'ya, kuzeydeki topraklara, Halep'e ve Phoenicia²⁴⁹, ya hükmetmekteydiler. Bu dönemlerde Musul'da,

²⁴⁴ Bu kişinin Aksungur el- Bursuki'nin oğlu İzzeddin Mesud olduğunu yukarıdaki 89-92 arasındaki dipnotlarımızda belirtmiştik.

²⁴⁵ Bu tarihler yanlıştır. Doğrusu h. 521 / m. 1127 yılıdır. Bkz. Unat, s. 36.

²⁴⁶ Melikşah tarafından Halep'e vali atanan Abdullah Elturganoğlu Kasımuğevle Aksungur ile Urfa valiliğine atanan Emir Bozan, Melikşahın 1092 deki ölümünden sonra, başlangıçta Tutuş'un yanında yer almış iken daha sonra 1093 de Melikşahın oğlu Berkjaruk'un safına katılmışlardı. Bunun üzerine Halep üzerine yürüyen Tutuş, önce 28 Nisan 1094 günü Seb mevkiinde giriştikleri savaşta Aksungur'u tutsak ederek başını vurdurmuş, daha sonra buradan Halep üzerine yürüyerek burayı 30 Mayıs 1094 günü ele geçirerek şehre sığınan Bozan'ı da yakalatıp başını vurdurmuştur. Genel bilgi için bkz. Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, s. 145-150. ; Alptekin *Büyük Selçuklular*, DGBİT VII, s. 143-148. ; Köymen I, s. 154 vd. ; Gibb, s. 454. ; Kırkıl, s. 45. ; Pehlivanlı, 33-35.

²⁴⁷ Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın 1118 yılındaki ölümünden sonra yerine oğlu Mahmud tahta geçmiş, ancak amcası Horasan Meliki Sencer şah'ın da hak iddiasında bulunması üzerine, onunla taht mücadelesine girişmiştir. Ancak 12 ağustos 1119'da Seve'de amcası ile giriştiği savaşta kaybetmiş fakat amcası tarafından affolunarak Irak ve havalisinin hâkimiyeti kendisine verilmiştir. Böylece Büyük Selçuklu Sultanlığının bütün garp topraklarına hâkim olarak, Sencer'in metbuu sıfatıyla Irak Selçukluları Devleti'nin sultanı olmuştur. Bkz. Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 236-238. ; Runciman II, s. 159. ; Alptekin, "*Büyük Selçuklular*", DGBİT VII, s. 170. ; Alptekin, "*Irak Selçukluları*", DGBİT VII, s. 295-302. ; Köymen, s. 194- 200. ; Özaydın, Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, s. 149 v.d.

²⁴⁸ Ata ve Beg kelimelerinden meydana gelen bu tabir ilk olarak vezir Nizamü'l-Mülk'e verilmiş, daha sonra sultan çocuklarının terbiyesi ile uğraşan ve küçük yaştaki bu şehzadelerin gönderildikleri eyaletleri onlar adına idare eden kişilere "Atabek" denilmiştir. Bkz. Alptekin, "*Büyük Selçuklular*", DGBİT VII, s. 199. ; Kırkıl, s. 56.

²⁴⁹ Phoenicia; Doğu Akdeniz kıyılarında daha önce Fenikelilerin yaşadığı bölgenin adıdır (Larousse XVIII, s. 9345).

buraya sonradan gelip yerleşen, aynı zamanda Sultan üzerinde çok nüfuz sahibi olan, ünlü Salahuddin (Selahattin Eyyubi), Nasruddin ve Zainuddin Ali isimli Türkler de bulunmaktaydı²⁵⁰. Onlar, Bursuqui'nin ölmesi üzerine, doğuda yönetimi ele geçirdiler ve sultana Aksungur'un oğlu İmaduddin Zangi'yi kumandan olarak ataması için ısrar ettiler. İsrarları sonuç verdi ve Zangi Asur'a, tüm Mezopotamya'ya Suriye'ye ve Phoenicia'ya kumandan olarak atandı. Sultan Mesud'un iki genç oğlu, Zangi'nin koruması altında bu topraklara Hükümdar olarak atandı²⁵¹. Aynı dönemde, İspahan sultanı Mesud ölünce yerine Hamadan'daki oğlu Süleyman Şâh geçti²⁵². [101]

²⁵⁰ Selahaddin'in babası Necmuddin Eyyub, Hazbaniyye Kürtlerinin Zerzariyye koluna mensup olup, XII. Asrın başlarında Irak'a gelerek burada emir Bihruz el-Hadim'in hizmetine girmiştir. Daha sonra 1131 yılında Necmuddin Tikrit'e vali tayin edilmiş, burada 1137 yılında Selahaddin Yusuf dünyaya gelmiş, kısa süre sonra da Necmuddin ailesi ile birlikte Musul'a giderek Zengi'nin hizmetine girmiştir. Vakanüvisin Selahaddin'in itibarı ile alakalı verdiği bilgi komiktir. Çünkü bu dönemde Selahaddin henüz çocuk yaştadır. Bkz. Ramazan Şeşen, **Salahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1983, s. 33 v.d. ; Runciman II, s. 159,285, 305 v.d.

²⁵¹ Hamilton Gibb; "Aksungur el- Bursuki'nin öldürülmesi üzerine Musul'dan Bağdat'a kadarki bölge halkının ileri gelenlerinden oluşan bir temsilciler heyetinin Sultan Mahmud'dan 1094 yılında Tutuş tarafından idam edilen Aksungur el-Hacib'in oğlu İmadeddin Zengi'nin kendilerine idareci olarak atanmasını istediklerini, bunun üzerine Sultan'ın 1126 yılında Zengi'ye, Irak'ın askeri komutası da dâhil olmak üzere, oğlu Alp Aslan'ın Atabeyi sıfatıyla, Musul'un idareciliğini verdiğini..".(Gibb, s. 454-455.) kaydetmektedir. Buna mukabil Runciman; *Aksungur el-Porsuki'nin ölümünden sonra, sultan Mahmud'un, Musul atabeyliğine bedevi şeyhi Dubey's'i düşündüğünü, ancak halife el-Müsterşid'in tavsiyesi üzerinde Zengi üzerinde karar kıldığını ve küçük oğlu Alp Aslan'ın atabeyi olarak Zengi'yi Musul'a tayin ettiğini...*(Runciman II, s. 149-150.) kaydetmektedir. Ayrıca bkz. Spuler, s. 207 v.d.

²⁵² Vakayinamedeki; "İspahan sultanı Mesud ölünce yerine Hamadan'daki oğlu Süleyman Şâh geçti." Bilgileri yanlıştır. Sultan Mahmud'un Eylül 1131 de ölümü üzerine yerine oğlu Gıyaseddin Davud tahta geçmiş ancak 1132 yılında iktidarını amcası Mesud'a tabi olmak suretiyle kaybetmiştir. Mesud'da 25 Mayıs 1132 de Dinever mevkiinde amcası Büyük Selçuklu Sultanı Sencer Şah'a yenilince iktidarını kaybetmiş ve yerine kardeşi Sultan Tuğrul atanmıştır. Tuğrul'un 1134 yılındaki ölümü üzerine kardeşi Mesud yeniden Irak Selçuklu sultanlığı tahtına geçmiştir ve 2 Ekim 1152 yılında yakalandığı şiddetli hummadan dolayı Hemedan'da ölmüştür. Mesud ölmeden önce kendi oğlu olmadığı için yerine kardeşi Sultan Mahmud'un oğlu Mehmet'i veliyaht tayin etmiş ve Sultan Mehmet 1153-1160 arasında saltanat sürmüştür. Sultan Mehmed'in ölümünden sonra onun yerine Gıyaseddin Süleyman Şah geçmiştir (1160-1161). Ayrıca Gıyaseddin Süleyman Şah, Mesud'un oğlu değil kardeşidir Genel bilgi için bkz. Bkz. Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, s. 249-252. ; "Alptekin, *Irak Selçukluları*", DGBİT VII, s. 302-319.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Vakayinameler tarihi olayları kronolojik sıra ile anlatan ve genellikle yazan kişinin yani vakanüvisin sübjektif görüş ve değerlendirmelerini ihtiva eden eserlerdir. Tarihi, coğrafi, biyografik, edebi ve kültürel açılardan büyük önem taşırlar. Bunlara batıda “kronik” ismi verilir. Düz yazı veya manzum olarak kaleme alınabilirler²⁵³.

Anonim Süryani vakanüvisin kaleme almış olduğu bu eser “rivayetçi tarih anlayışı” türüne bir örnektir. Zira “hikâyeci tarih anlayışı” şeklinde de ifade edilen bu tarihçilik anlayışı eski çağlardan itibaren süregelen bir gelenek halini almıştır. Rivayet tarihçisi, olayları felsefik veya diğer alanlar açısından inceleme veya sistematize edemez. Olayları doğrudan rivayet veya hikâye şeklindeki anlatılan duyumlardan etkilenererek kaleme alır²⁵⁴. Bu tür yaklaşımlara üzerinde çalıştığımız “Anonim Süryani Vakayinamesi” nde çokça rastlamaktayız.

Vakayinamenin müellifi çoğu kez olayları olduğu gibi nakletmekte, eserinde sadece zaman-mekân olaylarına yer vermektedir. Müellif olaylar arasında bağlantı kuramamakta, neden-nasıl sorularına cevap aramamakta ve sebep-sonuç ilişkisi üzerinde durmamaktadır.

Müellif çoğu zaman verdiği bilgilerin ibret teşkil etmesini sağlamak gayreti içerisindedir. Bu nedenle eserde müelliften tarafsızlık ilkesine riayet etmesini beklemek pek inandırıcı olmaz kanaatindeyiz.

İncelemiş olduğum birinci el kaynaklar içerisinde Anonim Süryani müellifin çoğu yerde “Urfalı Mateos” ile aynı üslup ve anlayış içerisinde olayları kaleme aldığını fark ettim. Her ikisi de Müslümanların meşru müdafaa ve Haçlılar ile mücadele esnasındaki

²⁵³ İsmail Özçelik, **Tarih araştırmalarında yöntem ve teknikler**, Gündüz Eğt. ve Yay. , Ankara 2001, s. 100.

²⁵⁴ Özçelik, s.33.

icraatlarını kan dökme ve yağmacılık ile özdeşleştirmeye çalışırken, Haçlıların yaptığı toptan katliamları ve tahribatları görmezden gelmektedirler. Mateos XI. yüzyılda yaşamış ve Urfa'daki bir manastırın başrahipliğini yapmıştır. Eseri 952–1136 yılları arasındaki olayların vukuatını kapsamaktadır. Onunla müellifimiz arasındaki yegâne fark; Mateos'un, Ermeni asıllı olması hasebiyle, Ermenilerin daha sonraları Haçlıların idaresi altında ikinci sınıf insan muamelesi görmesi üzerine, Haçlıları açıkça olmasa da ince bir üslupla eleştirmiş olmasıdır.

Zaman zaman da bir Süryani yazar olan Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus) ile o dönemde yaşayan ve Birinci Haçlı Seferi'nin en muteber tarihçisi olan (1120–1158), Fransız asıllı Albertus Aquensis'in eserlerindeki bilgilerin müellifimizin verdiği bilgiler ile mutabakat halinde olduğunu gördüm. Aralarında yukarıda da izah ettiğimiz gibi rivayete dayalı gerçeği aramaktan yoksun bir anlayış ve etkileşme mevcuttur. Nitekim Albertus ta bu sefere çok istemesine rağmen katılmadığını ancak sefere bizzat katılmış olanların hikâye ve tasvirlerinden yola çıkarak eserini kaleme almış olduğunu itiraf etmektedir²⁵⁵.

Anonim Süryani müellifin vakayinamesi Haçlı Seferleri müverrihleri arasında önemli bir eser olarak kabul görmektedir. Hele vakanüvisin bu dönemin çağdaşı olması, olaylara göz veya kulak şahidi olması, bu dönemdeki vakaları daha iyi irdeleyebilmek açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Ancak eserdeki yazılan her şeyin doğru kabul edilerek kaynak olarak kullanılması durumunda birtakım sakıncaların doğurtulması kaçınılmaz olacaktır. Eseri kronolojik hatalarla dolu, mahdut düşünceli, batıl itikatlarla süslü, olaylardan ibret levhaları çıkarmaya dayalı, müellifin zaafiyetlerinin aksettiği bir kronik olarak ele almamız ve yapacağımız bilimsel çalışmalarda, kaynak olarak kullanmak istediğimizde bu unsurları da göz önünde bulundurmamız gerektiğinin zaruri olduğu kanaatindeyim. Biz de bu naçizane çalışmamızda eseri tahlil etmeğe ve yanlışlıkları dipnotlar ile düzeltmeğe çalıştık. Şimdi tespit edebildiğimiz kadarıyla hatalı veya noksan bulduğumuz bu hususları izah etmeğe çalışalım;

a. Tarihlemeler ve Kronolojik Açıdan Değerlendirme

²⁵⁵ Demirkent I, s. XXX1

Vakayinamede bütün tarihler o dönemde kullanılan Yunan Takvimine göre yazılmıştır. Eserin [69] numaralı sayfasında Haçlı Seferlerinin 1405 tarihinde başladığı belirtilmektedir. Bu tarih m. 1098 – h. 472 tarihlerine tekabül etmektedir. Ancak bu tarihlerin hiç biri doğru değildir. Doğrusu Yunan Takvimine göre 1408, miladî 1096, hicri 489 olmalıdır.

Eserin [73] numaralı sayfasında; *İftiharu'd-Devle'nin Kudüs'ü Temmuz ayında Frankların sefere çıkışlarının ikinci yılı olan, Rumların takvimine göre 1409 yılında, Franklara teslim ettiği...* bilgisi yer almaktadır. Buradaki verilen 1409 tarihi yanlıştır. Zira Yunan takvimine göre 1409 yılı Miladî 1102 - Hicrî 496 yılına tekabül etmektedir ki böyle bir tarih doğru değildir. Bunun doğrusu 1406 olmalıdır ve bu tarih de miladî 1099, hicri 493 yılına tekabül etmelidir.

Eserin [73] numaralı sayfasında müellif kronolojik hata yapmakta ve tarihi sıralamaya bakmadan Aziz Gilles'in Trablus kuşatmasından ve burayı zaptederek oğluna bırakmasından bahsetmektedir. Oysa Aziz Gilles Trablus kuşatmasından önce 1101 yılı Haçlı Seferlerinin komutanlığını yapmıştır. Bu seferdeki hezimetinden sonra Trablus kuşatmasını gerçekleştirmiştir.

Eserin [75] numaralı sayfasında Malatya kuşatmasından bahseden müellif hem zamanlama hem de kuşatmayı yapan kişi konusunda hatalı bilgiler vermektedir. Zira burada bahsedilen olaylar Danişmendoğlu Gümüştekin'in Ağustos 1100 yılındaki kuşatması esnasında değil, Kılıç Aslan'ın 1097 deki Malatya kuşatması esnasında vuku bulmuştur.

Eserin [77] numaralı sayfasında yer alan; *Jikirmish (Çökürmüş)'in Urfa üzerine yaptığı sefer...* ile alakalı bilgiler diğer kaynaklarda hiç yer almamaktadır. Müellif burada kronolojik hata yapmaktadır. Hiçbir Kaynakta Harran'da 1105 yılındaki Balık (Belih) ırmağı civarında yapılan savaştan önce Çökürmüş'ün Urfa üzerine yürüdüğü kaydına rastlanmamaktadır.

Eserin [78] numaralı sayfasında Frankların Yunan takvimine göre 1414 yılında Harran Savaşı'na katıldıkları bilgisi verilmektedir. Bu tarih ise m. 1107 – h. 511 yıllarına

tekabül etmektedir ki bu mümkün değildir. Doğrusu Yunan Takvimine göre 1416, miladî 1104, hicrî 498 olmalıdır.

Eserin [86] numaralı sayfasında, Antakya hâkimi Roger komutasındaki Frankların Porsuk b. Porsuk komutasındaki Selçuklu ordusuna karşı gerçekleştirdikleri saldırıyı Yunan takvimine göre 1427 yılında yaptıkları bilgisi yer almaktadır. 1427 tarihi m. 1120 – h. 524 tarihlerine tekabül etmektedir. Hâlbuki verilen bu tarih yanlıştır. Vakayinamede bahsedilen bu olay m. 1115 h. 519 yılında vuku bulmuştur.

Eserin [86-88] numaralı sayfalarında yer alan tarihlerden; *Baudouin II'nin Kudüs kralı olduktan yedi yıl sonra, Joscelin'i Urfa hakimi olarak atadığı...* şeklinde bir bilgi anlaşılmaktadır. Oysa bu durum diğer kaynaklarla ve tarihi gerçeklerle çelişmektedir. Şöyle ki; 14 Nisan 1118 Paskalya günü patrik Arnoul tarafından Baudouin du Burg'a krallık tacı giydirilmiş, Joscelin'de Kudüs krallığının vassalı sıfatı ile Urfa kontluğuna atanmıştır. Joscelin'in Urfa hâkimiyetini eline alması yaklaşık olarak bir - bir buçuk yıllık bir zaman sonra gerçekleşmiştir. Dolayısıyla yedi yıllık bir sürenin geçmesi söz konusu olamaz. Zira kaynaklardaki bilgilerden Joscelin'in 1119 yılından itibaren Urfa kontu olarak tarih sahnesinde rol oynamaya başladığını görmekteyiz. Gerek İslami kaynaklar ve gerekse Hıristiyan kaynaklarının ekseriyeti Joscelin'in 1119 sonbaharında Urfa'ya gelerek idareyi ele aldığını bildirmektedirler

Eserin [87] numaralı sayfasında, yine kronolojik hata yapılarak Belek'in Ermenileri tehciri anlatılmıştır. Hâlbuki bu olay Frankların 1119 yılındaki *Ager Sanguninis* adını verdikleri Antakya Haçlı ordusunun yok edilmesi hadisesinden yaklaşık iki yıl sonra 1121 yılında gerçekleşmiştir.

Eserin [92] numaralı sayfasında; *bazı Ermenilerin Harput kalesini ele geçirerek Haçlı Esîrlerini kurtardıklarından...* bahsedilmekte ve bunun Yunan takvimine göre 1435 yılında gerçekleştiği belirtilmektedir. Bu tarih ise miladî 1128 - hicrî 532 yıllarına tekabül eder. Hâlbuki bu olay miladî 1123, Hicrî 527 yılında gerçekleşmiştir. Nitekim Belek'in 1124 yılındaki ölümü göz önüne alındığında, vakayinamedeki tarihin yanlışlığı da apaçık ortaya çıkmış olur.

Eserin [94] numaralı sayfasında; *1435 yılında Athanasius (Atanas)'un patrik olduğu dönemde, Halep'teki Müslümanların kiliseleri tahrip ettiği...* bilgisi yer almaktadır. Buna göre Yunan takvimindeki bu yıl m.1128 – h. 532 yıllarına tekabül etmektedir. Oysa bu tarih m. 1123 – h. 527 yıllarına tekabül etmektedir. Süryanî Patriği'nin adı da Atanas idi. Haçlılar 1098 yılında Antakya'yı zaptedince Arles piskoposu Bernard Valentin buranın Latin Patriği olmuştur.

Eserin [94] numaralı sayfasında; *1442'de Isphan'daki yüce Türk sultanı öldü.* Denilmektedir. Burada verilen 1442 Yunan Takvimi m.1135 – h. 539 tarihlerine tekabül eder, ancak bu tarihler yanlıştır. Kaynaklarda bu tarihler; miladî 1131 – hicrî 535 olarak verilmektedir.

Eserin [94] numaralı sayfasında; *1443'te İmadeddin Zengi'nin Musul valiliğine atanması...* olayı anlatılmaktadır. Buna göre bu tarih m. 1136 – h. 540 tarihlerine tekabül eder, ancak bu tarihler yanlıştır. Doğrusu miladî 1127 - hicrî 521 yılıdır.

b. Şahıs isimleri ve Biyografik Açıdan Değerlendirme

Eserin [74] numaralı sayfasında sözü edilen *Pitabin (Poitevin)* ismine diğer kaynaklarda rastlanmamıştır. Muhtemelen Kont Etienne'nin ismi Pitabin olarak zikredilmektedir.

Eserin [76] numaralı sayfasında yer alan; *Şehir (Suruç), Artuk'un oğullarından (Artuk oğullarından) biri olan Balak (Belek) isminde bir Türk tarafından yönetilmekteydi.* İfadesinde Belek'in Artuk Bey'in oğlu olduğu sonucu çıkmaktadır. Oysa tam künyesi Nuruddevle Belek b. Behram b. Artuk olan Belek Gazi; Artuk beyin torunudur ve Artuk oğulları Sökmen ile İlgazi'nin yeğenidir.

Eserin [76] numaralı sayfasında; *Saruş şehrinin yönetimine Putshir'in getirilmesi...* ifadesindeki Putshir olarak bahsedilen kişi Foucher de Chartres'tir.

Eserin [76] numaralı sayfasında; *Putshir'in Esir edilmesi* ifadesi ile *Piskopos Papias'in* ismi kaynaklarda farklı şekilde geçmektedir. Şöyle ki; komutan Foucher

(Foulque - Putshir) bu savaşta esir edilmemiş, öldürölmüştür. Ayrıca, kaynaklarda Başpiskopos'un ismi "Papias" değil "Batendicus" olarak kaydedilmektedir

Eserin [77] numaralı sayfasında yer alan; *Jikirmish (Gigirmish)* ismi ile Musul Atabeyi Çökürmüş'ten bahsedilmektedir.

Eserin [77] numaralı sayfasında yer alan; *Baladukyalının biri Sumaisat şehrini para karşılığı Franklara teslim ederek bölgeden ayrıldı.* İfadesinden bu kişinin kim olduğu anlaşılamamaktadır. Yaptığımız incelemeye göre; o dönemde bu bölgelerin Artuklu hakimiyeti altında olmasını göz önüne alarak bu kişinin şemsü'd-devle Süleyman bin İlgazi olduğunu söyleyebiliriz. Kaynaklarda Balduk hakkında yeterli bilgi olmadığı gibi onun Samsat'ı para karşılığında Haçlılara verdiği bilgisine de hiçbir yerde rastlanmamaktadır.

Eserin [86] numaralı sayfasında; *Tekrar kendi topraklarına dönen Burski, bir sonraki yıl yine Edessa'ya dönerek bölgede büyük bir yıkım yaptı...* ifadesinden 1114 yılında Urfa kuşatmasını yapan Porsukî'nin, bir yıl sonraki Halep üzerinden Franklarla savaşa giden kişi ile aynı emir olduğu sonucu çıkmaktadır. Oysaki müellifin bu ifadesi yanlıştır, Porsuk isimli bu komutanlar Selçuklunun aynı isimli iki farklı emirleridir. Sultan'ın 1114 yılında sefere gönderdiği emir Aksungur el- Porsukî'nin İlgazi tarafından bozguna uğramasının akabinde, sultan Muhammed Tapar onu görevinden alarak Rahbe'ye göndermiş, yeni kurduğu ordunun başına da Sultan Tuğrul'un azatlısı ve Bağdat şihnesi olan Hamedan emiri Porsuk b. Porsuk'u tayin etmiştir.

Eserin [90] numaralı sayfasında yer alan; *Antakya hükümdarı Roger'ın kızıyla evlenen Edessa kontu Joscelin, Ezaz'ı da düğün hediyesi olarak aldı.* İfadesi çelişkili ve yanlışlıklarla doludur. Joscelin Tell-Başir hâkimi olduğu dönemde ve Antakya daha Tankred'in hakimiyeti altında iken, Roger'in kız kardeşi Maria ile evli idi. Ayrıca Roger'in hayatta olmadığı bir dönemde Ezaz'ı kim ne sıfatla Joscelin'e düğün hediyesi olarak verebilir ki? Dolayısıyla Roger'in kızı ile böyle bir evlilik ve düğün hediyesi olarak Ezaz'ın verilmesi ifadeleri doğru değildir.

Eserin [94] numaralı sayfasında; *1435 yılında Athanasius (Atanas)'un patrik olduğu dönemde...*ifadesi yanlıştır. Çünkü Haçlılar gelinceye kadar Antakya Süryanî Patriği olan Atanas, Haçlıların 1098 yılında Antakya'yı zaptetmesinden sonra bu görevinden alınmış ve Arles piskoposu Bernard Valentin buranın tek Latin Patriği olmuştur.

Eserin [94] numaralı sayfasında bahsedilen; *Frank Kralı Dukus*, Venedik dükü; Doj Dominique Michieli'dir.

Eserin [95] numaralı sayfasında; *Garnizonun başında bulunan Mısırlı vali* ifadesi yanlıştır. Zira yukarıda dipnotlarda da temas ettiğimiz üzere Fatımîler, Sur şehrini koruyamayacaklarını anlayınca burasını Tuğtekin'e devrederek şehri terk etmişlerdir. Bundan sonra şehri başında bir Türk komutanın bulunduğu garnizon savunmaya devam etmiştir.

Eserin [96] numaralı sayfasında; *Musul ve Asur'un hükümdarlığına, adı yine Burski olan oğlu geçti.* İfadesindeki *Burski* ismi doğru değildir. Kaynaklar bu ismi Mesud olarak vermektedirler. Şöyle ki; Aksungur el-Porsukî haşhaşiler tarafından öldürüldüğünde oğlu İzzeddin Mesud b. Aksungur Haleb'de vali idi. Babasının öldürüldüğünü duyunca 18 Aralık 1126 günü Musul'a gelerek idareyi eline almıştır.

Eserin [96] numaralı sayfasında; *Frank ordusunda; Kudüs kralı Baudouin I, Aziz Gilles'in oğlu olan Tripoli (Trablusşam) kontu (Bertnart) ve Antakya hükümdarı Tancred bulunmaktaydı.* Kaynaklarda Trablus kontu ve Aziz Gilles'in oğlu olan Bertnart'ın bu ittifaka katıldığı ile alakalı bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Eserin [98] numaralı sayfasında; *Tekrar Musul'a dönen Bursuqui, Fırat nehri boyundaki Rahba (Rahbut)'da öldü.* Bilgisi isim bakımından yanlış verilmektedir. Zira vakanüvis, yukarıda da belirttiğimiz gibi, burada Bursuqui adıyla ölümünden bahsettiği kişiyi yanlış bir şekilde Burski adlı birinin oğlu olarak kaydetmektedir. Bu durumu biraz açacak olursak; Aksungur, oğlu İzzeddin Mesud'u Haleb valisi tayin ederek Musul'a gitmiş ve oraya vardığı gün, 26 Kasım 1126'da bir Haşhaşi tarafından öldürülmüştür.

Dolayısıyla Rahba'da 1127 yılında ölen kişi müellifin Burski oğlu Burski diye tarif ettiği kişi değil Aksungur'un oğlu İzzeddin Mesud'dur.

Eserin [99] numaralı sayfasında; *1442'de Isphan'daki yüce Türk Sultanı öldü.* İfadesindeki bahsedilen kişi Sultan Mahmut'tur. Ancak Sultan Mahmud Isfahan'da değil 1131 yılında Hemedan'da vefat etmiştir.

Eserin [101] numaralı sayfasında; Aynı dönemde, Ispahan Sultanı Mesud ölünce yerine Hamadan'daki oğlu Süleyman Şâh geçti bilgisi tamamen yanlıştır. Doğrusu şöyledir; Öncelikle bu dönemdeki Irak Selçuklu Sultanının adı Mesut değil Mahmut'tur. Sultan Mahmud'un 1131'de ölümü üzerine yerine oğlu Gıyaseddin Davud tahta geçmiş, daha sonra onun yerine amcası Tuğrul, Tuğrul'un da 1134 yılındaki ölümü üzerine de kardeşi Mesud tahta geçmiş ve 1152 yılında hummadan dolayı Hemedan'da ölmüştür. Mesud ölmeden önce kendi oğlu olmadığı için yerine kardeşi Sultan Mahmud'un oğlu Mehmet'i veliaht tayin etmiş, Gıyasettin Süleyman Şah, Mehmet'in 1153-1160 arasındaki saltanatından sonra tahta geçebilmiştir (1160-1161). Ayrıca Gıyaseddin Süleyman Şah, Mesud'un oğlu değil kardeşidir.

c. Yapılan Yorumlamalar Açısından Değerlendirme

Teokratik (dinî) felsefî tarih anlayışı, bütün ortaçağ boyunca Hıristiyanlık âlemine koyu bir suretle hâkim olan bir anlayıştır. Bu anlayış Katolik kilise liderlerinden Augustinos'un 413–426 yılları arasında yazdığı *Tanrı Devletinin Yirmi İki Kitabı* adlı eseri ile başlamaktadır. Bu eserde; *Biri gökte, biri yerde olmak üzere iki devlet sürekli olarak karşı karşıyadır. Gökteki "Tanrı Devleti" yerdeki ise "Şeytan Devleti" dir. Papalığa gösterilecek itaat Tanrıya gösterilecek itaat ile eşdeğerdir.* Augustan'tan sonraki yüzyıllarda da Hıristiyan tarih yazarları aynı düşünceleri savunmaya devam etmişlerdir²⁵⁶. Eserindeki yazılarından Hıristiyan bir din adamı olduğunu kuvvetle muhtemel gördüğümüz müellifimizin de eserinde bu düşünce içerisinde olduğunu anlamaktayız. Vakanüvis, Müslümanların Haçlıları kendi topraklarından atmak için yaptıkları mücadeleleri çoğu

²⁵⁶ Özçelik, s.52.

yerde barbarlık olarak ifade ederken, Haçlıların yaptıkları toplu katliamları, yamyamlık ve vahşiliklerinden neredeyse hemen hemen hiç değinmemektedir. Ayrıca iadelerinden kendi mezhebi dışındaki dindaşlarını da güvenilmez olarak göstermek gayreti içerisindedir. Şimdi müellifin bu nevi yaklaşımları ile alakalı tespit ettiğimiz öğelere yer verelim;

Eserin [70] numaralı sayfasında müellif; *Tanrıdan korkan dindar ve güçlü bir savaşçı olan, Godfrey'in kardeşi Baldwin...*ifadesinde olduğu gibi, eserinin [81-84] numaralı sayfalarında da Joscelin'i efsanevi bir kahraman gibi gösterme çabası içerisinde onu yere göğe sığdıramamaktadır.

Eserin [70] numaralı sayfasında; *Alexius, Nicea (İznik)'deki Türkleri ve komşularını onlara saldırarak öldüreceği yönünde uyardı. Bu yüzden, Türkler deniz kıyısındaki Franklara ani bir saldırı düzenleyerek onları acımasızca katlettiler.* İfadesi gerçeği yansıtmamaktadır. Zira İmparator Aleksios'un İznik'teki Türkleri ve Komşularını uyararak onlar ile anlaşıp Haçlıları yok etmek üzere planlar yapması mesnetsiz bir iddiadan ibarettir. Haçlıları bizzat Türklerle savaşması için davette bulunan imparatorun böyle bir şey düşünmesi bile söz konusu olamaz. Anonim müellifin Yakubî mezhebine bağlı Süryanî bir din adamı oluşunu göz önüne alacak olursak, onun Ortodoks mezhebine bağlı Aleksios'u sevmediğini ve Haçlıların başarısızlıklarında onun rolü olduğunu her fırsatta dile getirdiğini anlamakta zorluk çekmeyiz.

Eserin [71] numaralı sayfasında müellif; *Kürboğa'nın şehrin yoğun nüfus ve yerleşim biriminde büyük bir tahribata giriştiğini, insanları öldürerek büyük bir katliam yaptığını ve bir çok insanı da esir ederek kendine köle yaptığını...* bildirmektedir. Bu tür ifadeleri diğer Türk kumandanları olan Sökmen, İlgazi, Belek, Mevdud, Porsuk vb. için de kullanmaktadır. Oysa güvenilir hiçbir kaynakta Türklerin bu tür bir katliamından bahsedilmemektedir. Zaten Kürboğa'nın kuşatma yaptığı dönemde, Urfa şehri geniş surlarla çevrili idi. Savaş esnasında halk arazilerindeki çalışmalarını terk ederek şehre sığınmaktan başka bir çareleri olmasa gerektir. Kürboğa'nın da surları aşamadığı sabit olduğuna göre, başarısız bir kuşatmayı büyük bir katliam şeklinde gösterme çabası müellifin teokratik tarih anlayışının en bariz örneklerinden biridir.

Eserin [74] numaralı sayfasında müellif; *Alexius'un 1101 yılı seferini düzenleyen Haçlılara rehberlik yapacak adamlar verdiğini, ancak onları haince aldattığını, Haçlılarla gönderdiği adamlarına, onları ne suyun ne de yiyeceğin bulunduğu bir çöle götürmelerini emrettiğini aynı zamanda Türklere de Pitabin ve adamlarına saldırabilmeleri için Kuzey'deki bu bölgenin yerini bildirdiğini...* haber vermektedir. Ancak bu iddia da yukarıda izah ettiğimiz veçhile dinî gerekçelerle imparatorun mesnetsiz olarak suçlanmasından başka bir şey değildir. Zira Aleksios'u Kuzey Anadolu şehirleri ilgilendirmemektedir. O, Suriye'ye giden yolun açılmasını ve böylece Antakya ve Suriye sahil şehirlerine yeniden sahip olmayı hedeflemektedir. Ayrıca Türkiye'nin hiçbir yerinde çöl yoktur. Olayların cereyan ettiği yerler aksine yeşil örtünün hâkim olduğu bölgelerdir.

Eserin [82] numaralı sayfasında müellif Tancred ile Baldwin ve Joscelin'in savaşlarını anlatırken; *Musul'dan Baldwin ve Joscelin emrine Türk askerler verildiğini, İki ordunun Cyrrhus ve Dalik arasında karşılaştığını, Savaş sırasında, Türklerin geri çekilmeye çalıştıklarını fakat Antakya askerleri tarafından yakalanarak öldürüldüklerini, daha sonra Haçlılar arasında barış ilan edilerek büyük bir dostluk kurulduğunu...* ifade etmek suretiyle Haçlılara karşı beslediği dinî muhabbetten ötürü gerçekleri çarpıtarak vermektedir. O, bir taraftan Haçlıların Türklere karşı kahramanca savaşmalarından, diğer taraftan ise Haçlı liderlerin yaptıkları hatayı anlayarak sulh edip büyük bir dostluk kurduklarından övgü ile bahsetmektedir. Oysa kaynaklarda böyle bir dostluktan söz edilmemektedir. Baudouin II bu savaşın akabinde yeni müttefikler aramak üzere kuzeydeki Keysun bölgesi hakimi Ermeni katolikosu lideri Kogh Vasil'e gitmiş ondan destek aldıktan sonra Bizans'ın Kilikya valisi Ermeni Oşin'den de Tankred'e karşı savaşmak üzere ücretli Peçenek askerleri temin etmiş, Antakya patriği Bernharddan'da destek aldıktan sonra yeniden Urfa'nın hakimi olabilmıştır. Ancak bu barış süresi de fazla uzun sürmemiş, Eylül 1108'de Cavlı'ya karşı kurulan Rıdvan ile Tankred'in ittifakına karşı, Joscelin ile Baudouin II Cavlı'nın yanında yer almışlardır.

Eserin [88] numaralı sayfasında geçen; *Roger'in ölümünden sonra, yönetimi eline alan Kral, Gazi ile karşılaşmak üzere harekete geçti, fakat Tanrı bu kez Türklere kızgındı. Gazi yenilgiye uğradı ve ordusu yok edildi. Gazi, yanında birkaç kişiyle beraber Halep'e kaçtı...* ifadeleri Vakanüvis'in Haçlılara olan sempatisinin tezahüründen başka bir şey

değildir. Şöyle ki; 13 Ağustos 1119 günü Tell-Danis'te karşılaşan iki ordu da büyük kayıplar vermesine rağmen galibi belli olmayan bir savaş gerçekleştirmişlerdir. Bu savaştan sonra Türkmenler Halep'ten ayrılarak yurtlarına geri dönmüş, hastalığı nükseden İlgazi Mardin'e, Baudouin II de Kudüs'e geri dönmüştür. Eğer Haçlılar müellifin kaydettiği gibi bir zafer kazanmış olsalardı, en azından kısa bir süre önce İlgazi'nin eline geçen Esarib ve Zerdana kalelerini geri almak için girişimlerde bulunmuş olurlardı.

Eserin [94] numaralı sayfasında müellif Belek için; *...Yenilgiye uğrayan ve askerlerinin çoğu öldürülen Balaq...* ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade ancak onun böyle bir temennide bulunmak istemesinin bilinçaltındaki yansıması olabilir. Çünkü Belek 1124 yılında Joscelin'e karşı yaptığı savaşta onu yenmiştir. Hatta Haçlı ordusunun gerisinde bulunan keşiş Geoffroy bile ölümden kurtulamamıştır. Ayrıca güvenilir kaynakların verdiği bilgilere göre Belek Gazi, tıpkı dedesi Artuk gibi girdiği hiçbir savaşı kaybetmemiştir. Üstelik Belek Gazi için batılı müverrihler de; *O, Haçlıların bu ana kadar karşılaştıkları bütün Türk kumandanları içinde en büyük cevvaliyeti ve akıllılığı gösteren kişidir.* Demek suretiyle onun hayatının zaferlerle dolu olduğunu itiraf etmişlerdir.

d. Verilen Bilgiler Açısından Değerlendirme

Eserin [69] numaralı sayfasında yer alan; *Binlerce hatta On binlerce kişilik bir ordu meydana geldi.* İfadesi, bütün Avrupa halklarının çılgınca katılımıyla gerçekleşen koca Haçlı Seferleri için çok ufak rakamların telaffuzundan başka bir şey değildir. Sadece Pierre L'ermite'in ardından kopup gelen ilk dağınık Haçlı kuvvetleri dahi on binlerle ifade edilmektedir. Arkadan gelen ana orduyu teşkil eden; İtalya Normanları, Provençeliler, Fransızlar ve Lorrainlilerden oluşan dört büyük ordunun her biri yüz binlerce insandan müteşekkildir. Haçlı ordularının sayısı kesin bir rakam ile verilmemekle beraber, 600.000'in üzerinde bir katılım olduğu hususunda ittifak edilmektedir.

Eserin [70] numaralı sayfasında; *Urfa hâkimi Theodor'un Frank orduları kumandanı dük Godfrey'den mektup yoluyla yardım talep ettiği ve bunun üzerine Godfrey'in kardeşi Baldwin'i bir ordu ile sevk ettiği, Theodor'un bunu isteyerek yapmadığı ve bu teklifin Antakya kuşatması esnasında yapıldığı...* bilgileri başka kaynaklar tarafından

desteklenmemektedir. Zira Baudouin, 1097 yılı sonbaharında Çukurova'ya ulaştıktan sonra ana Haçlı ordusundan ayrılmış ve Fırat'a kadar bütün bölgenin işgalini tamamlamıştır. Fırat Nehri'nin batısına düşen Türklerin elindeki Tell Başir'i almasının akabinde, Urfa heyetinin kendisine gelerek yapmış olduğu teklifini kabul etmiş, artık bundan sonra ne Antakya ne de Kudüs seferine katılmamış ve Şubat 1098'de Urfa'ya ulaşmıştır.

Eserin [71] numaralı sayfasında müellif; *Yaghi-Siyan (Yağısıyan) kalenin dağa bakan tarafındaki kapıdan kaçarak doğuya doğru gitti...* bilgisini aktardıktan sonra, Yağısıyan'ın akıbeti ile alakalı herhangi bir bilgi vermemiştir. Bu olayın devamında dipnotta da belirttiğimiz gibi; Haçlıların şehre girdiğini gören Yağısıyan şehirden kaçmış, dağlık bir bölgede atından düşüp yaralanınca adamları tarafından kendi haline terk edilmiş, burada kendisini görüp tanıyan Ermeniler tarafından başı kesilerek Bohemund'a götürülmüştür.

Eserin [73] numaralı sayfasında sözü edilen; *hem karadan hem denizden harekete geçerek...* ifadesi gerçeğe uygun değildir. Zira Haçlıların Kudüs yolculuğunda denizden harekete geçmek için henüz donanma gibi bir imkana sahip değildiler

Eserin [73] numaralı sayfasında sözü edilen; *Arka'nın birkaç gün içerisinde ele geçirildiği...* ifadesi yanlıştır. Çünkü Haçlılar 14 Şubat ile 13 Mayıs tarihleri arasında Arka'yı kuşatmalarına rağmen burayı ele geçirememişlerdir.

Eserin [73] numaralı sayfasında yer alan; *Kudüs'te Otuz bin Müslüman öldürüldü...* ibaresi eksik ve yanlıştır. Her ne kadar Kudüs'de öldürülenlerin sayısı kesin olarak bilinmiyorsa da, bilinen şey Üç gün boyunca kadın çocuk demeden herkesin kılıçtan geçirildiği, Yahudilerin de sığındıkları Havraları ile beraber ateşe verildikleri, kısacası Kudüs'te meskun bulunan bütün Müslüman ve Yahudi halkın katledildiğidir.

Eserin [74] numaralı sayfasında yer alan; *Tankred'i şehrin hükümdarı yaptı ve deniz yoluyla tekrar anavatanına döndü ve orada öldü* ifadeleri kaynaklarla çelişmektedir. Kaynaklara göre; 1104 sonbaharında imparator Aleksios'un Antakya üzerine harekete geçtiğini duyan Bohemund, yardım almak için Fransa'ya hareket etmiş ve yerine naibi

olarak Tankred'i bırakmıştır. 9 Ekim 1107'de hazırladığı Haçlı ordusu ile Epir'de Aleksios ile savaşan Bohemund mağlup olmuş ve Bizans'ın vassalı olmak şartıyla bir barış antlaşması imzaladıktan sonra İtalya'ya geri dönmüştür.

Eserin [74] numaralı sayfasında yer alan; *Trablus'u ele geçiren Aziz Gilles, şehrin hükümdarlığını oğluna bırakarak kendi anavatanına doğru yelken açtı...* bilgisi gerçeklerle çelişmektedir. Şöyle ki; yukarıda dipnotta da belirttiğimiz gibi Toulouse kontu Aziz Gilles (IV. Raymond), Trablus kuşatması esnasında yaralanmış ve 28 Şubat 1105'te Trablus'ta Hacılar Tepesi'nde ölmüştür.

Eserin [75] numaralı sayfasında yer alan; *Danişmendlilerin, Bohemund'a karşılık aldığı fidye ile gücüne güç katarak ordusuyla harekete geçtiği ve Malatya'yı kuşatma altına aldığı...* İfadesi yanlıştır. Zira Danişmentliler Malatya'yı ele geçirdikten sonra Bohemund'u fidye karşılığında teslim etmişlerdir.

Eserin [81] numaralı sayfasında müellifin kont Baudouin'in serbest kalması ve fidyesinden vazgeçilmesi ile alakalı verdiği bilgiler hikâye nevinden olup çelişkilerle dolu ve bazı yerleri gerçeklere aykırıdır. Dipnotlarda geniş bilgi verdiğimiz üzere, Musul emiri Cavlı'nın fidyeden vazgeçmesi diye bir şey söz konusu değildir.

Eserin [88] numaralı sayfasında yer alan; *Bu savaşta hayatını kaybeden Roger ne ölümler ne de diriler arasında bulunamadı.* ifadesi yanlıştır. Zira Sir Roger'in cesedi, kafası burun hizasından yarılmış olarak diğer cesetlerin arasında bulunmuştur.

Eserin [89] numaralı sayfasında yer alan; *İlgazi'nin yerine geçen oğlu Timurtaş; Marda (Mardin), Dara ve Mayyafariqin topraklarında hüküm sürdü. Amcasının oğlu Balaq ise Zaid (Hısn-Ziyad - Harput) ve Hanzit (Malatya civarı) kalelerini tuttu.* Şeklindeki ifadeler eksik ve yanlıştır. Zira İlgazi ölünce yeğenleri ve oğulları Artuklu mirasını aralarında paylaştılar. Bu paylaşım sonucu Meyyafarikin büyük oğlu Süleyman'a, Mardin küçük oğlu Hüsameddin Timurtaş'a Halep ise Bedrüddevle Süleyman adındaki yeğenine, diğer bir yeğeni Belek'e ise Harput ve Palu düştü.

Eserin [92] numaralı sayfasında müellifin; *Balaq, Edessa'ya karşı bir karargâh kurarak bölgedeki tüm tarla ve bahçeleri talan etti.* İfadesi başka kaynaklarca desteklenmemektedir. Belki Belek'in Halep'e giderken yolu üzerindeki Urfa Haçlı Kontluğu arazisinde bazı yerleri tahrip etmiş olduğundan bahsedilebilir, ancak Urfa'ya karşı herhangi bir kuşatma veya taarruz gerçekleştirmediği anlaşılmaktadır.

Eserin [94] numaralı sayfasında müellif Belek için *...kendine ait olmayan bu bölgeyi harap etti.* İfadesini kullanmaktadır ki bu bilgi gerçeklerle çelişmektedir. Zira bu bölge (Menbiç ve civarı) Belek'in amcası İlgazi zamanından beri Artuklu hâkimiyeti altındadır.

Eserin [96] numaralı sayfasında müellif *Baldwin, Joscelin ve Galeran ise hala mahkum idiler.* İfadesi ile kendi kendisi ile çelişmektedir. Zira müellif vakayinamesinin 93. sahifesinde kendi ifadeleri ile; *Joscelin ve beraberindeki iki veya üç kişi yaya olarak kaleden kaçmayı başardı.* Demekte ve Joscelin'in Ağustos 1123'te Harput kalesinden kaçtığını haber vermektedir.

Eserin [96] numaralı sayfasında; ***Baldwin'in serbest bırakılması ve Galeran'ın ölümü*** şeklinde bir başlık bulunmaktadır. Ancak bu başlığın altında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Vakayinamenin bu bölümü ana nüshada bulunmamaktadır ve muhtemelen kayıptır. Biz bu bölümdeki bilgileri kaynaklar ışığında derleyerek ilgili dipnotumuzda izah etmeye çalıştık.

Eserin [96] numaralı sayfasında; *Bursuqui, Halep'e ulaştıktan sonra, Franklara karşı saldırıya geçti. Franklar, Antakya'ya doğru çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Bursuqui, geride kalanları öldürerek Frankları, Atharib'e (Tharib) kadar takip etti.* Bilgisi verilmektedir. Hâlbuki kaynaklar Porsukî'nin kuvvetleri ile Haçlılar arasında herhangi bir çatışma olmadığını ortaya koymaktadırlar.

Eserin [101] numaralı sayfasında; *Sultan üzerinde çok nüfuz sahibi olan, ünlü Salahuddin...* Şeklindeki verdiği bilgi doğru değildir. Çünkü bu dönemde Selahaddin henüz çocuk yaştadır. Şöyle ki; 1131 yılında Necmuddin Tikrit'e vali tayin edilmiş, burada

1137 yılında Selahaddin Yusuf dünyaya gelmiş, kısa süre sonra da Necmuddin ailesi ile birlikte Musul'a giderek Zengi'nin hizmetine girmiştir. İmadettin Zengi'nin 1127 yılında Musul'a vali olarak atanması, 1137 yılında Eyyubî ailesini hizmetine alması ve 1146 yılındaki ölümünü dikkate alacak olursak, Selahaddin'in durumu çok net ortaya çıkacaktır.

SONUÇ

Ülkemizde Ortaçağ tarihi alanında yapılan bilimsel araştırmalarda klasik İşlam tarihi kaynakları önemli bir önceliğe sahiptirler. Bunun temel nedenleri, bu kaynakların hem bizim tarih, kültür ve medeniyetimize ait olmaları, hem de Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinden biri ile kaleme alınan bu eserlerin Türk akademisyenlerince kullanılabilirlik gerçeğidir. Ortaçağ tarihi sahasında Türk akademisyenlerinin ikinci derecede istifade ettikleri kaynak eserler Latince ve Yunanca kaleme alınan eserlerdir.

Klasik İşlam ve klasik Batı kaynakları kadar Ortaçağ tarihinin diğer bir önemli kaynak sahası da Süryani eserleridir. Hıristiyanlık açısından teolojik ve kristolojik kaynakları bir tarafa bıraksak bile, özellikle VII. yüzyılla XII. yüzyıllar arası Ara-İşlam tarihi XII. yüzyıldan itibaren de Türk-İşlam tarihi açısından son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Türk tarihi açısından, özellikle Selçuklu tarihi ve dönemi Süryani kaynaklarının yeteri kadar kullanılmamış olması, büyük bir eksikliktir. Osman Turan'ın Fransızca tercümelerinden, Işın Demirkent'in İngilizce tercümelerinden sınırlı şekilde az da olsa faydalanmaları önemli bir eksikliği gidermiştir.

Bu düşünceden hareketle, Ortaçağın çok önemli kaynaklarından biri olan Anonim Süryani Vakayinamesini Türk akademik camiasına kazandırmak için tez konusu olarak seçtik. Tahriç olan bu vakayiname, yazarı ve eserin ismi tespit edilememesine rağmen, hem Batı dünyasında hem Doğu dünyasında güvenilir ve önemli bir kaynak olarak kabul görmüştür. Ortaçağın çok önemli kaynakları arasında yer alan Anonim Süryani Vakayinamesinin dilimize kazandırılması, akademisyenlerimizin bu tercümeden faydalanmaları, birçok hatalı neticeleri doğuracaktı. Bu nedenle eserin mutlaka "tahkik"li bir çalışmasının yapılarak, Türk akademik hayatına kazandırılması gerekiyordu.

Çalışmamızın "Değerlendirme Bölümü"nde bu tahkikli çalışma bütün detaylarıyla ortaya konmuştur. Ancak burada özetle de olsa bu çalışmanın sonucunu şu şekilde ortaya koymakta fayda mülahaza ediyoruz.

Anonim Süryani Vakayinamesi, tarihllemeler ve kronolojik açıdan tahkik edilmiştir. Gerek klasik İşlam kaynakları ve gerekse Batılı kaynakların yanı sıra tetkik eserlerle de mukayeseler yapılarak hatalar düzeltilmiş, eksiklikler giderilmiştir. Yazar, eserinde Yunanî takvim kullanmıştır. Bu nedenle oluşacak karışıklığın önüne geçmek için parentez içerisinde hem Miladî hem de Hicrî takvimdeki karışıklıkları gösterilmiştir. Yine şahıs ve yer isimleri ile ilgili hatalı ve yanlış bilgilere işaret edilmiş, gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Ayrıca bu noktada bilimsel hatalara düşülmesini önlemek için yer ve şahıs isimlerinin bugün kullanılanları da parantez içinde verilmiştir.

Eser, anlatım açısından son derece açık ve yalındır. Ancak, tarihçiler de birer insandırlar ve belirli bir kültür çerçevesinde yetişmişlerdir. Sahip oldukları o kültür penceresinden olaylara bakmaları ve ona göre tahlil ve sentezlere gitmeleri hep göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim Anonim Süryani Vakayinamesi'nin yazarının ismi belli olmasa da, bir Süryani din adamıdır. Ortodoksluğun Monofizit teolojik anlayışına sahip bir ruhbandır. Birçok olayın tahlillerini yazar bu mezhep gözlüğünden bakarak yapmaktadır.

Biz alışmamızda, bu tür tahlillerin yapıldığı yerlerde, bu hususlara dikkat çektik. Ancak buna rağmen yazarın birçok Batılı tarihçiye göre son derece objektif olduğunu da belirtelim.

Ortaçağın, özellikle I. Haçlı Seferi ile ilgili bölümü açısından son derece önemli bir kaynak olan Anonim Süryani Vakayinamesi'nin Türk akademik hayatına katkılar sağlayacağını düşünüyorum.

BİBLİYOGRAFYA

Ağırakça, Ahmed; “Kudüs’ün İşgali Üzerine İslam Dünyasının O Günkü Tavrı İle İlgili Bir Değerlendirme”, **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1998.

Ahmed b. Mahmud; **Selçuk-nâme I – II**, (haz. Erdoğan Merçil), Kervan Yay. İstanbul 1977.

Akbulut, Ahmet; **Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Şekillendiği Kelam Meseleleri**, Ankara 1988.

Alptekin, Coşkun; “Artuklular”, **DGBİT VIII**, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, 170-190.

-----; “Belek”, **DİA V**, 402–403.

-----; “Büyük Selçuklular”, **DGBİT VII**, 95-213.

-----; “Irak Selçukluları”, **DGBİT VII**, 291-337.

-----; “Dımaşk Atabeyliği (Tuğtekinliler)”, **DGBİT VII**, 471-531.

-----; “Musul Atabeyliği (Zengiler)”, **DGBİT VII**, 533-578.

Ardıçoğlu, Nurettin; **Harput Tarihi**, Harput Derneği Yay. , İstanbul 1964.

Artuk, İbrahim; “Artukoğlu Emir Balak ve Mezarı”, **Bellekten XI/41**, 1947.

Atalan, Mehmet; “Emevî-Haşimî Çekişmesi”, **Şiiliğin Farklılaşma Sürecinde Cafer Es-Sadık’ın Yeri**, (Basılmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Avcı, Casim; “*Kudüs*”, **DİA XXVI**, 327–329.

Aycan, İrfan; **Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebi Süfyan**, Ankara 1990.

A. Ronan, Colin; **Bilim Tarihi** (Çev. E. İhsanoğlu – F. Günergin), Tübitak Yay., Ankara – 2005.

Bailly, Auguste; **Bizans Tarihi II**, (çev. Haluk Şaman) Kervan Yayıncılık, İstanbul (basım tarihi yok), s. 307–326.

Barsovm, Efrem I. İgnatios; **Saçılmış İnciler**, (çev. Zeki Demir), İstanbul–2005.

Barthold, W. - Köprülü, M. Fuad; **İslam Medeniyeti Tarihi**, TDV, Ankara - 1977.

Baştav, Şerif; “*Bizans ve Haçlılar*”, **Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, TTK, Ankara – 1999, 60-66.

Bihlmeyer, K. - Tuchle, H.; **Birinci ve Dördüncü Yüzyıllarda Hıristiyanlık**, (Çev. A.Göral), İstanbul–1972.

Büyük, Mesut – Arı, Murat; **Tarihte ve Günümüzde Palu**, İsmat İstanbul Matbaacılık, Ankara - 1998.

Cahen, Claude ; “*İslam ve Haçlılar*”, **Belleten LI**, Sayı 200, Ankara 1987.

----- ; **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, E Yayınları, İstanbul 1979.

Çelik, Mehmet; **Bizans Devletinin Antakya ve Yöresinde Giriştiği Kitle Katliamları (IV-VII. Yüzyıllar)**, Antakya–1994.

----- ; “*Hristiyanlıkta Tevhid-Teslis Mücadelesinde Bir Portre: Antakya Patriği Samsatlı Pavlos*” , **Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri**, Ankara–2002.

----- ; “*İslam Tarihinde Dinin Politikaya Alet Edilmesinin İlk Örnekleri*” , **F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi X/I**, Elazığ 2000.

----- ; “*Ortadoğu Mozaiği: Süryaniler-Nasturiler*” , **F.Ü., Ortadoğu Araştırmaları Merkezi yay. No: IV**, Elazığ -1996

----- ; “*Süryani Kaynaklarına göre İmparator Marcia'nın Büyük İskenderiye Kütüphanesini Yaktırması, (1 Ağustos 455)*” , **F.Ü., Sos. Bil. Enstitüsü Dergisi X/I**, Elazığ–2000.

----- ; **Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri I**, İzmir–1999.

----- ; **Süryanca Dilbilgisi**, F.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay. No: 3, Elazığ–1994.

----- ; **Süryani Kilisesi Tarihi I**, İstanbul–1987.

Çelik, Sebahattin; “*Emevî Devlet Otoritesinin Tesisinde Haccac b. Yusuf'un Fonksiyoner Rolü*” , **CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi I**, Manisa 2003, 19-37.

Çöhce, Salim ; “*Harput Hükümdarı Balak Gazi*” , **Günışığı Kültür-Sanat**, YMB Yay., Elazığ 2003.

Davud, Abdulahad; **İncil ve Salib**, İstanbul–1913.

Demirkent, Işın; **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul - 1997.

----- ; “*Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması*”, **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul – 1998, 5-9.

----- ; **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098–1118) I**, TTK, Ankara - 1990.

----- ; **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi II (1118–1146)**, TTK Basımevi, Ankara - 1987.

----- ; “*Haçlılar*”, **DİA XIV**, 525–546.

Diehl, C. ; **Bizans İmparatorluğu Tarihi**, (Çev. T. Bıyıklıoğlu), İstanbul - 1937.

Dinçol, M. Ali; “*Aramice*” **DİA III**, 267 – 268.

Dozy, R. ; Spanish İslam “*Endülüs’te Tavaif-i Mülûk*”, **DGBİT V.**, 17-78.

Durak, Nihat; “*Süryani Ortodoks Kilisesi*”, **Süryaniler ve Süryanilik I**, Orient Yayınları, İstanbul - 2005.

Ebu Zehra, Muhammed; **İslam’da Siyasî, İtikadî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi** (Çev. H. Karakaya – K. Aytakin) İstanbul - 1993.

----- ; **Hıristiyanlık üzerine Konferanslar**, (çev. Akif Nuri), İstanbul–1978.

Ekrem, Reşat; **Bizans Tarihi Şarkî Roma İmparatorluğu**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul - 1934.

Azimî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Nizar; **Azimi Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler**, (yayınlayan; Ali Sevim), TTK, Ankara - 1988.

Kardavi, Yusuf; (çev. M. Beşir Eryarsoy), **Müslümanlar Gayr-i Müslimlere**

Nasıl Davrandı, İhya Yayınları, İstanbul - 1985.

Ergün, Mustafa; **Selçuklular Zamanında Urfa ve Yöresinde Türkmen Hareketleri**, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Y.L.Tezi), Urfa - 1996.

Ersan, Mehmet; “*I. Haçlı Seferi Sırasında Kilikya (Çukurova)’nın Haçlıların Eline Geçmesi*”, **Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul – 1998, 65-78.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir; **Tarih-i Taberi III** (çev. M. Eminoğlu), İstanbul - 1983.

Eyice, Semavi; “*İznik*”, **İA XXIII**, 543 – 543.

Eymen, Fuad Seyyid; “*Fatımiler*”, **DİA IV**, 228 – 237.

Fayda, Mustafa; “*Hulefa-i Raşidin Dönemi ve Emeviler*”, **DGBİT II**, Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul - 1992.

Freen, W.H.C.; **Rise of the Monophysite Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries**, Cambridge –1979.

Gibb, Hamilton A. R.; “*Zengi and the Fall of Edessa*”, **A History Of The Crausades**, Universty Of Pennsylvania Press, Philadelphia - 1955.

Goldziher, Ignace; **Klasik Arap Literatürü**, (Çev. A. Yüksel – R. Er), Ankara – 1993.

Grousset, Rene; **Bozkır İmparatorluğu**, (Çev. M. Reşat Özmen), Ötüken Yay., İstanbul - 1980.

Günaltay, M. Şemsettin; **İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler**, Endülüs Yayınları, İstanbul - 1991.

----- ; “*Selçuklular Horasan’a İndikleri Zaman İslâm Dünyasının Siyasal, Sosyal, Ekonomik ve Dinî Durumu*”, **Belleten VII/25**, Ankara – 1943.

Harrent, Albert; **Antakya Akademisi**, (Çev. Vediî İlmen), İstanbul–2003.

Hasan, H. İbrahim; **Tarihu’d-Devleti’l-Fatımîyye**, Kahire - 1932.

Hayes, E. R. ; **Urfa Akademisi**, (Çev. Yaşar Günenç), İstanbul – 2002.

Hitti, Philip K. ; (Çev. Salih Tuğ), **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, İstanbul - 1980.

Hodgson, Marshall G. S. ; **İslam’ın Serüveni I-II**, İz Yay., İstanbul - 1995.

Holt, P. M.; **Haçlılar Çağı II. Yüzyıldan 1571’ye Yakınoğu**, (çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları 69, İstanbul - 1999.

İbnu’l Adim, Kemalüddin Ebi’l-Kasım Ömer b. Ahmed b. Hebetillah; **Zübdetü’l-Haleb min Tarihi Haleb II**, (Neşreden Sami Dehan), Dımaşk - 1954.

İbnu’l-Esîr, İzzüddin Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed; **el-Kâmil fi’t-Tarih Tercümesi İslam Tarihi X**, (çev. Abdülkerim Özyaydın), Bahar Yayınları, İstanbul - 1987.

İbnu’l- Kalanisî, Ebu Ya’la er-Reisu’l Ecel Mecdü’r-Rüesâ el-Amid Hamza b. Esed b. Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî et-Temimî; **Tarih-i Dımaşk**, (Nşr. Zekkar, Süheyl), Şam - 1983.

İbnü’l-Kalânîsî, **Zeyl-ü Tarih-i Dımaşk**, (Nşr. H. F. Amedroz) Beyrut – 1908.

Kafesoğlu, İbrahim; **Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, İstanbul - 1953.

----- ; “*Selçuklular*”, **İA X**, 353 – 416.

Kırkıl, Emin; **Selçuklu Döneminde Halep**, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Elazığ - 1999.

Kitapçı, Zekeriyya; **Hz. Peygamber’in Hadislerinde Türk Varlığı; selçuklular, Moğollar, Osmanlılar**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 2. Baskı, İstanbul.

Köymen, Mehmet Altay; **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara - 1982.

----- ; **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I, II, III**, TTK Ankara - 1984.

----- ; **Tuğrul Bey**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Türk Büyükleri Dizisi 14, Ankara 1986.

Macar, Ümit Selim - Beşir, Eyüp; **Aksiyon dergisi**, Sayı: 513 – 04.10.2004. |

Matran, Robert; **İslamin Yayılış Tarihi** (çev. İ. Kayaoğlu), Ankara - 1981.

Merçil, Erdoğan; “*Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti’nin Durumu*”, **Uluslar Arası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, TTK, Ankara - 1999.

-----; “*Fatımiler*”, **DGBİT V**, Çağ Yayınları, İstanbul – 1992, 79-308.

----- ; “*Kirman Selçukluları*”, **DGBİT VII**, 232-288.

Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah; **Camiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II**, (Yayınlayan Ali Öngül), Akademi Kitabevi, İzmir - 2001.

Nomiku, H. A.; **Haçlı Seferleri**, (çev. Kriton Dinçmen) İletişim Yayınları 2. Baskı, İstanbul - 1997.

Ocak, Ahmet; **Selçukluların Dini siyaseti (1040–1092)**, Tatav Yay. İstanbul - 2002.

Ostrogorsky, Georg; **Bizans Devleti Tarihi**, (çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara – 1981.

Öngül, Ali; **Urfa Tarihi İslâm Fethinden Osmanlı Hâkimiyetine Kadar (639 – 1517)**, Emek Matbaası, Manisa - 2004.

Özaydın, Abdulkerim; “*Danışmendliler*”, **DGBİT VIII**, 469-474.

----- ; “*İbnu'l-Kalânîsî*”, **DİA XXI**, 99 – 100.

----- ; **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi, (498–511 / 1105-1118)**, TTK, Ankara–1990.

Özçelik, İsmail; **Tarih araştırmalarında yöntem ve teknikler**, Gündüz Eğt. ve Yay. , Ankara - 2001.

Özkuyumcu, Nadir; “*İhşidiler*”, **Türkler V**, Yeni Türkiye Yay. Ankara - 2002.

Pehlivanlı, Hamit; “*Selçuklular ve Selçuklu Müesseseleri (1000–1300)*”, **Tarih El Kitabı**, Grafiker Yay., Ankara - 2004.

Pollard, T.E.; “*The Origios of Arianism*”, **Journal of Theological Studies IX-I**, Oxford- 1958.

“*Reconquista*”, **Büyük Larousse XIX**, İnterpress Basım ve Yay. İstanbul 1992.

Refik, Ahmed; **Büyük Tarih-i Umumî VI**, Kitaphane-i İslam ve Askerî – İbrahim Hilmi, İstanbul - Hicrî 1327.

Renkliydırım, Önder; **English -Turkish Edition**, Longman – Metro Kitap Yay., İstanbul - 1985.

Runciman, Steven; **Haçlı Seferleri Tarihi I – II - III**, (çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara - 1992.

Sauvaget, Jean; (Çev. Suat Kemal Yetkin – Faik Reşit Unat), **İslam Dünyası Kısa Kronoloji**, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara - 1963.

Segal, Judah Benzion; (Çev. Ahmet Arslan), **Edessa (Urfa) Kutsal Şehir**, İletişim Yayınları, İstanbul - 2002.

Sevim, Ali; **Suriye Selçukluları I (Fetihten Tutuş’un Ölümüne Kadar)**, Ankara - 1965.

----- ; **Azimî Tarihi Selçuklularla ilgili Bölümler (H. 430 – 538 = 1038/39 – 1143/44)**, TTK, Ankara - 1988.

----- ; “*Azimî*”, **DİA IV**, 330 – 331.

----- ; “*Selçuklu – Mısır Fatımî Devletleri İlişkilerine Genel Bir Bakış*”, **VIII. Türk Tarih Kongresi**, Bildiriler II, Ankara - 1967.

----- ; **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, TTK, Ankara - 1989.

----- ; “*Suriye Selçukluları – Haçlı İlişkileri*”, **Uluslar Arası Haçlı Seferleri**

Sempozyumu, TTK, Ankara - 1999.

Sevim, Ali – Yücel, Yaşar; **Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK, Ankara - 1989.

Sıbt İbnü'l-Cezvî; **Miratü'z-Zaman fî Tarihi'l-Ayan**, (yay. A. Sevim *Belgeler XIV*), TTK, Ankara - 1992.

Sinemoğlu, Nermin; “*Endülüs Emevîleri*”, **DGBİT IV**, 117-466.

Spuler, Bertold; (çev. Hamdi Aktaş), “*Doğu’da Hilâfetin Çöküşü*”, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti I**, Hikmet Yayınları, İstanbul - 1988.

Sümer, Faruk; **Selçuklular devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri**, TTK, Ankara - 1998.

Şer, Aday; **Siirt Vakayinamesi**, (Çev, Celal Kabadayı), İstanbul–2002.

Şeşen, Ramazan; **Salahaddin Devrinde Eyyubiler Devleti**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul - 1983.

----- ; “*Harran*”, **DİA XVI**, 237 – 240.

Şibli, Mevlana; **Asr-ı Saadet V**, (çev. Ö. R. Doğrul), İstanbul - 1978.

Tanrıverdi, Eyüp; “*Süryani Dili*”, **Süryaniler ve Süryanilik II**, İstanbul–2005.

Turan, Osman; **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, 2. Baskı, Nakışlar Yayınevi, İstanbul - 1980.

----- ; **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi, I-II**, Nakışlar Yay., Ankara - 1978.

----- ; **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Dergah Yay., İstanbul - 1980.

-----; **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarihi, Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye (1071-1318)**, İstanbul - 1971.

----- ; **Selçuklular ve İslamiyet**, Boğaziçi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul - 1993.

Urfalı Mateos; **Urfalı Mateos Vakayı-Namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (çev. Hrant D. Andreasyan) TTK, 2. Baskı, Ankara - 1987.

Üçok, Bahriye; "*Emevîler-Abbasîler*", **İslam Tarihi**, A.Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara - 1968.

Ünal, Mehmet Ali; **XVI Yüzyılda Harput Sancağı**, TTK, Ankara - 1989.

Vasiliev, Alexander Alexandroviç; **Bizans İmparatorluğu Tarihi I**, (Çev. Arif Müfid Mansel), Ankara - 1943.

Yakub III Ignatios; **Tarihü'l-Kenisetü's-Süryaniyetü'l-Antakiyye I**, Beyrut-1953.

Yazıcı, Nesimi; **İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi**, TDV, Ankara - 2004.

Yıldız, Dursun Hakkı; "*Anadolu Selçuklu Devleti*", **Türk Dünyası El Kitabı III**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. Baskı,

Yıldırım, Suat; **Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara - 1988.

Zha, Mşiha; **Erbil Vakayinamesi**, (çev. Erol Sever), İstanbul-2002.